

MOTUS IN VERBO : vedecký časopis mladej generácie

Motus in verbo : Young Scientist Journal

Recenzovaný časopis Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda vedeckej rady:

doc. PhDr. Peter MIČKO, PhD.

(Katedra histórie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

Vedecká rada:

prof. PaedDr. Ivan ČILLÍK, CSc.

(Katedra telesnej výchovy a športu, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PaedDr. Martin GOLEMA, PhD.

(Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

PhDr. Anton HRUBOŇ, PhD.

(Katedra európskych kultúrnych štúdií, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Katarína CHOVANCOVÁ, PhD.

(Katedra romanistiky, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PaedDr. Miroslav KMEŤ, PhD.

(Katedra histórie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Marta KOVÁČOVÁ, PhD.

(Katedra slovenských jazykov, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PaedDr. Vladimír PATRÁŠ, CSc.

(Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

doc. Mgr. Ulrich WOLLNER, PhD.

(Katedra filozofie, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici)

prof. PhDr. Pavol TIŠLIAR, PhD.

(Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave)

dr. Michail J. DRONOV

(Inštitút slavistiky, Ruská akadémia vied, Moskva, Ruska federácia)

Mgr. Jakub CHROBÁK, Ph.D.

(Ústav bohemistiky a knihovníctva, Filozoficko-prírodovedecká fakulta, Slezská univerzita v Opave, Česká republika)

prof. Juris GRANTS, PhD.

(Latvijas Sporta Pedagoģijas Akadēmija, Rīga, Lotyšsko)

Ing. Mgr. Zdeňka JASTRZEMBSKÁ, Ph.D.

(Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brne, Česká republika)

prof. Genovaitė KAČIUŠKIENĖ, CSc.

(Katedra litovského jazyka a komunikácie, Fakulta humanitných vied, Siaulių Universitetas, Litva)

prof. PaedDr. Milada KREJČÍ, CSc.

(Vysoká škola telesnej výchovy a športu Palestra, Praha, Česká republika)

doc. Marilena Felicia LUTA, PhD.

(Fakulta cudzích jazykov a literatúr, Univerzita v Bukurešti, Rumunsko)

Loredana PAVONE, PhD.

(Fakulta humanitných vied, Univerzita v Catanii, Taliansko)

doc. Jan RADIMSKÝ, Ph.D.

(Ústav romanistiky, Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějoviciach, Česká republika)

prof. Gilles ROUET, CSc.

(Vyšší inštitút manažmentu, Univerzita vo Versailles – Saint-Quentin-en-Yvelines, Francúzsko)

prof. Dr. Wolfgang SCHULZE

(Fakulta cudzích jazykov a literatúr, Univerzita Ludwiga Maximiliána v Mníchove, Nemecko)

Dr. Michal SLÁDEČEK

(Ústav pre filozofiu a sociálnu teóriu, Univerzita v Belehrade, Srbsko)

dr hab Mariola SZYMCAK-ROZLACH

(Inštitút slovanských filológií, Sliezska univerzita v Katoviciach, Poľsko)

doc. Dr. Marína ŠIMAK SPEVÁKOVÁ

(Odsek za slovakistiku, Filozofická fakulta, Univerzita v Novom Sade, Srbsko)

Šéfredaktorka:

Mgr. Martina KUBEALAKOVÁ, PhD. (Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB v Banskej Bystrici)

Redakčná rada:

PaedDr. Zuzana BARIAKOVÁ, PhD. (Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Katarína CHOVANCOVÁ, PhD. (Katedra romanistiky FF UMB v Banskej Bystrici)

doc. PhDr. Michal ŠMIGEL, PhD. (Katedra histórie FF UMB v Banskej Bystrici)

Mgr. Lujza URBANCOVÁ, Ph.D. (Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici)

PhDr. Ingrid BALÁŽOVÁ (referentka pre medzinárodné vzťahy a edičnú činnosť FF UMB v Banskej Bystrici)

Adresa redakcie:

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
www.motus.umb.sk

E-adresa redakcie:

motusinverbo@umb.sk
www.motus.umb.sk
<http://www.motus.umb.sk/en>

Návrh obálky:

© Igor Duda
Zuzana Bariaková
Martina Kubealaková

Grafická a technická redakcia:

Mgr. Martina Kubealaková, PhD.

Jazyková korektúra:

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori a autorky.

Časopis je zaradený v databázach:

EBSCO (Academic Search Ultimate, Academic Search Complete)
ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)
OAJI (Open Academic Journals Index)
CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities)
Index Copernicus

motus in verbo
vedecký časopis mladej generácie

OBSAH

História

ČESKOSLOVENSKÁ EMIGRÁCIA V JUHOSLÁVII A BELEHRADSKÁ ODBOJOVÁ CENTRÁLA V ROKOCH 1939 – 1941

Ondrej Druga

7

Lingvistika

LATINA JAKO ZÁKLAD ROMÁNSKÝCH JAZYKŮ:

TYPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ VÝVOJE SLOVESNÉHO SYSTÉMU Z LATINY DO ŠPANĚLŠTINY

Aneta Richterová

16

Literárna veda

CNOSŤ A MRAVNOSŤ AKO NOETICKÝ PRINCÍP NADVÄZNOTI GAVLOVIČOVÝCH ŠKÔL

Ľubomír Gábor

29

Študentská vedecká konferencia

SOCIÁLNE ASPEKTY RETRIBÚCIE NA SLOVENSKU NA PRÍKLADE MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Matej Mesko

38

CONTENT

History

CZECHOSLOVAK EMIGRATION IN YUGOSLAVIA AND BELGRADE RESISTANCE HEADQUARTERS IN 1939 – 1941

Ondrej Druga

7

Linguistics

LATIN AS THE BASE OF ROMANCE LANGUAGES:

TYPOLICAL APPRAISAL OF EVOLUTION OF THE VERBAL SYSTEM FROM LATIN TO SPANISH

Aneta Richterová

16

Literary science

VIRTUE AND MORALITY AS A NOETICAL PRINCIPLE OF CONTINUITY OF THE GAVLOVIČ'S SCHOOLS OF THOUGHT

Ľubomír Gábor

29

Students Scientific Conference

SOCIAL ASPECTS OF RETRIBUTION IN SLOVAKIA ON EXAMPLE OF CITY BANSKÁ BYSTRICA

Matej Mesko

38

Vážené čitateľky a vážení čitatelia,

v závere roku 2018 vychádza druhé číslo siedmeho ročníka časopisu *Motus in verbo*, ktorého cieľom je vytvoriť publikačný priestor študentom a študentkám všetkých troch stupňov vysokoškolského vzdelávania (bakalársky, magisterský a doktorandský) vrátane postdoktorandskej pozície, ako aj vedeckým a odborným pracovníkom a pracovníčkam vedeckých ústavov, vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií (najviac 5 rokov od udelenia titulu PhD.), ktorých témy príspevkov korešpondujú s tematickým zameraním časopisu a spĺňajú požiadavky určené štatútom a jeho prílohami. Ideou časopisu je prinášať vedecké a odborné štúdie a recenzie tematicky radené do sekcií etika, etnológia, filozofia, historické vedy, kulturológia, lingvistika, literárna veda, odborová didaktika, translatológia, vedy o športe.

V druhom čísle siedmeho ročníka sa autorsky stretli Aneta Richterová príspevkom z oblasti lingvistiky, Ľubomír Gábor zastupujúci oblasť literárnej vedy, Ondrej Druga a Matej Mesko článkami z oblasti historických vied, pričom príspevok Mateja Drugu odznel v rámci Študentskej vedeckej konferencie, organizovanej na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v apríli tohto roku a patril k víťazným prácam.

Meno Anety Richterovej nie je čitateľstvu časopisu neznáme. Je doktorandkou na Katedre obecné lingvistiky FF UP v Olomouci, kde sa taktiež venuje najmä latinským prekladom a lingvistike so zameraním na typológiu a vývoj latinského a španielskeho jazyka. Aktuálna štúdia sa venuje opisu a zhodnoteniu vývoja slovesného systému z latinčiny do španielčiny, pričom sa metodologicky opiera o jazykovú typológiu Vladimíra Skaličku, s ktorou autorka pracuje zo synchronného aj diachrónneho hľadiska, ako aj o nutnosť znalosti latinčiny pri skúmaní románskych jazykov. Konštatuje, že vývoj slovesných tvarov z latinčiny do španielčiny neprebíhal zjednodušene a izolačné tendencie sú posilnené dotvorením systému španielskych zložených časov, osobitne futúra a kondicionálu. Píše aj, že klasické tvary boli pôvodne nahradené izolačnou perifrázou, ale tá sa ďalej vyvíjala cez aglutináciu k flexívno-aglutinačným tvarom. Ak by sme porovnali iba východiskový a finálny tvar, mohlo by sa zdať, že nedošlo k typologickému posunu, ale opak je pravdou. Vývoj týchto tvarov postupoval proti izolačným tendenciám, ktoré sú pre španielčinu typické.

Od latinčiny a španielčiny sa štúdiu Ľubomíra Gábora presúvame k ikone slovenskej didakticko-reflexívnej poézie Hugolinovi Gavlovičovi. Autor štúdie sa rozhodol postihnúť Gavlovičovú metódu umeleckého spracovania mravnosti a cnosti podľa zásad barokovej imaginatívnosti s dôrazom na líniu „(pokánie) – cnosť (mravnosť) – Boh“, ktorú Gábor chápe ako dominantný noetický a prepájajúci princíp invenčnosti oboch Gavlovičových škôl, *Valaskej školy mravív stodoly* a *Školy kresťanskej*. Sústredenou prácou s východiskovými konceptmi uzatvára, že pokánie sa v oboch Gavlovičových skladbách stalo prostriedkom dosiahnutia pravej cnosti spočívajúcej v Božom odpustení vín, a nazdáva sa, že *Valaská škola* predstavuje spolu so *Školou kresťanskou* významovo nadväzujúci hodnotový komplex, hmotnú podstatu nehmotnej filozofie.

Ondrej Druga píše, že po páde Poľska v septembri 1939 bola najdôležitejšou trasou pre emigráciu z územia bývalej Československej republiky do západnej Európy trasa cez Balkánsky polostrov a že Južoslávia a predovšetkým Belehrad sa stali dôležitým oporným bodom československého odbojového hnutia a emigrácie v období rokov 1939 – 1941, preto je prirodzené výskumné zameranie autora. V štúdií poskytuje chronologický a kauzálny vývoj fungovania balkánskej emigrantskej trasy, pričom sa sústreďí na organizovanie transportov, situáciu v odbojovom hnutí poznačenú okrem iného aj konfliktmi medzi M. Hodžom a E. Benešom, ako aj na utlmenie činnosti belehradskej odbojovej centrály, ovplyvnenej aj pádom Francúzska v lete 1940.

Záver tohto čísla časopisu patrí práci Mateja Meska, prezentovanej na Študentskej vedeckej konferencii FF UMB. Autor nás na ploche takmer dvadsiatich strán prevádza sociálnymi aspektmi retribúcie na Slovensku na príklade mesta Banská Bystrica. Vďaka vskutku minucióznej práci s archívnymi materiálmi oživuje mnoho zabudnutých banskobyrstrických rodín a uvádza do širších spoločensko-politických rámcov špecifický priebeh retribúcií v regionálnom meste. Podľa autora sa retribúcia v Banskej Bystrici oficiálne začala zatýkaním domnelých vojnových zločincov a kolaborantov, ale zatknutiu sa nevyhli ani nevinné osoby. Z jeho záverov vyplýva, že retribúcia nakoniec nebola taká prísna, ako sa očakávalo, čo podľa autora svedčí aj o nedodržovaní prísneho výkladu retribučnej normy, ako aj o uvedomení si vládnucej moci, že kolaborácia bola nesmierne zložitá a na Slovensku ťažko definovateľná. Za pozornosť istotne stojí fakt, že článok neposkytuje len evidenciu zistených faktov, ale Matej Mesko sa odvážne púšťa aj do ich vlastného hodnotenia.

Ďakujem všetkým, ktorí svojou činnosťou prispievali k vydávaniu časopisu *Motus in verbo*. Želám vám aj v ich mene podnetnosť čítania.

Martina Kubealaková

ČESKOSLOVENSKÁ EMIGRÁCIA V JUHOSLÁVII A BELEHRADSKÁ ODBOJOVÁ CENTRÁLA V ROKOCH 1939 – 1941

CZECHOSLOVAK EMIGRATION IN YUGOSLAVIA AND BELGRADE RESISTANCE HEADQUARTERS IN 1939 – 1941

Ondrej Druga

Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

slovenské dejiny, 3. ročník, denná forma štúdia

ondrej.druga@umb.sk

Školiteľ: doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Miroslav.Kmet@umb.sk

Kľúčové slová

Československý protifašistický odboj, československá emigrácia, Belehrad, Juhoslovenské kráľovstvo, Slováci a Česi v Juhoslávii

Key words

Czechoslovak anti-fascist resistance, Czechoslovak emigration, Belgrade, Kingdom of Yugoslavia, Yugoslav Slovaks and Czechs

1. Úvod

Po páde Poľska v septembri 1939 sa najdôležitejšou trasou pre emigráciu z územia bývalej Československej republiky do západnej Európy stala trasa cez Balkánsky polostrov. Juhoslávia a predovšetkým Belehrad sa tak stali dôležitým oporným bodom československého odbojového hnutia a emigrácie v období rokov 1939 – 1941. V tomto období prešlo cez Juhosláviu viac ako 2000 československých občanov. Viacerí z nich pritom v Belehrade, alebo na iných miestach Juhoslávie, prežili aj niekoľko mesiacov.

Vzhľadom na širšie ponímanie pojmu emigrácia je najskôr potrebné presnejšie definovať predmet tohto príspevku. Pôjde o československých občanov – organizované skupiny, ale aj jednotlivcov –, ktorí územie Československej republiky, respektíve jej nástupníckych štátnych útvarov opustili pre to, že patrili k niektorej z prenasledovaných skupín, alebo sa rozhodli odísť dobrovoľne na základe svojej hodnotovej orientácie. Z nich bude pozornosť venovaná hlavne tej skupine ľudí, ktorí sa do činnosti odbojového hnutia aktívne zapájali. Za československú emigráciu nepokladáme príslušníkov českej a slovenskej menšiny na území Juhoslávie, ktorí boli v tomto období juhoslovanskými štátnymi príslušníkmi. Pozornosť im budeme venovať len v prípadoch, keď sa zapojili do činnosti odbojového hnutia.

K tejto téme je publikovaná bohatá memoárová literatúra predovšetkým českej proveniencie (1). Zo sekundárnej odbornej literatúry sú zaujímavé znova predovšetkým publikácie českej (2), ale tiež aj v slovenskej (3) a srbskej (4) proveniencie.

2. Belehradská centrála československého odbojového hnutia

Fungovanie balkánskej emigrantskej trasy bolo možné vďaka aparátu odbojových pracovníkov a ich spolupracovníkov na celej dĺžke trasy. Z územia Protektorátu Čechy a Morava prechádzali emigranti tromi rôznymi trasami, pričom všetky sa stretávali v Belehrade. Tu sídlila významná centrála československého odbojového hnutia, ktorá tento proces do veľkej miery riadila. V počiatočnej fáze emigrácie ju tvorili predovšetkým pracovníci československého vyslanectva v Belehrade. To síce bolo po obsadení Čiech a Moravy v marci 1939 oficiálne zrušené, avšak v skutočnosti boli jeho pracovníci naďalej v kontakte s väčšinou diplomatických zastupiteľstiev, ako aj s juhoslovanskými predstaviteľmi. (Křen, 1969, s. 325 – 328). Výraznou oporou pri pobyte emigrantov bola aj miestna česká a slovenská komunita, ktorá mala spolu vyše 130 000 členov.

Aktívna bola predovšetkým ich spoločná organizácia, Československý zväz v Kráľovstve juhoslovanskom. (Sovilj, 2016, s. 104). Treba povedať, že spomínané komunity týmto nadviazali na svoju predošlú činnosť na podporu ČSR, ktorá sa prejavila predovšetkým počas Mníchovskej krízy v septembri 1938, keď boli organizované finančné zbierky v prospech ČSR. (*Národná jednota*, roč. 19, č. 52, s. 2). Obe menšiny prijali rozbitie ČSR v marci 1939 s veľkou nevôľou. (*Národná jednota*, roč. 20, č. 11, s. 1). Okrem československých diplomatických misií boli významnými ľudskými zdrojmi pre vznikajúce odbojové hnutie v zahraničí aj obchodné zastupiteľstvá. (Křen, 1969, s. 331 – 332). Československí občania pracujúci v pobočkách československých podnikov v Juhoslávii, predovšetkým v Belehrade, boli dôležitou oporou tunajšieho odbojového hnutia, a to hlavne vďaka svojim finančným možnostiam. (Tejchmann, 2008, s. 101).

Hlavné funkcie v belehradskej centrále však po niekoľkých mesiacoch prebrali vojenski členovia československého zahraničného odboja. Na prelome decembra 1939 a januára 1940 prišiel do Belehradu plukovník František Hieke. Ako bývalý srbský dobrovoľník z 1. svetovej vojny mal v juhoslovanskej štátnej správe množstvo známych, čím bol pre odboj od začiatku užitočný. V januári 1940 sa nejaký čas zdržal v Belehrade aj generál Neumann, ktorý vytýčil 4 základné úlohy pre fungujúci transport osôb do zahraničného vojska. Zároveň vymenoval Hiekeho za zmocnenca zodpovedného za spomínané úlohy. Vojenská časť teda mala prebrať kompletnú realizáciu transportov, Lípa so svojimi spolupracovníkmi mal byť zodpovedný už len za finančnú stránku akcie. (Hieke, 1968, s. 591 – 593). Okrem transportu emigrantov bola dôležitá aj spravodajská činnosť. Hieke po svojom príchode začal nadväzovať kontakty so spojeneckými informačnými službami. Tie si cenili predovšetkým jeho správy z Nemecka a obsadených krajín. (Zudová-Lešková, 2012, s. 95 – 96).

Pre fungovanie tejto akcie však bol kľúčovým faktorom postoj juhoslovanských štátnych orgánov. Ten sa počas tohto dlhého obdobia postupne menil. Všeobecne sa dá povedať, že išlo o lavírovanie medzi tolerantným až jemne nápomocným prístupom a snahou navonok vykazovať činnosť potvrdzujúcu servilný prístup voči Nemecku. Napríklad bývalý československý vyslanec Jaroslav Lípa bol v kontakte s premiérom Cvetkovičom. Postoj k československej akcii výstižne vyjadril vládny politik A. Korošec: „Ostaňte, pracujte, ale zatiaľ mlčte.“ (bližšie Tejchman, 2008, s. 167 – 168).

3. Organizovanie emigrantských transportov

Väčšinu emigrantov tvorili Česi, ktorí smerovali do československého zahraničného vojska – predovšetkým bývalí dôstojníci a študenti. (Jablonický, 2009, s. 43) Možností, ako emigrovať, bolo viacero. Prvou bolo legálne vycestovanie, teda na platný cestovný pas s potrebnými vízami a povoleniami. (Sovilj, 2012, s. 73). Druhú možnosť predstavoval ilegálny útek. Po prekročení juhoslovanských hraníc boli československí emigranti často veľmi srdečne uvítaní pohraničnou strážou a presunutí do Belehradu. Tam im bola poskytnutá starostlivosť a následne boli organizované transportovanie ďalej – železnicou cez Skopje a Grécko do Turecka, a odtiaľ ďalej na francúzske územia Blízkeho východu. Okrem toho existoval ďalší spôsob ilegálnej emigrácie – v lôžkových železničných vozňoch. Touto formou bolo prepravených viacero vysokých politických pracovníkov. (Drtina, 1991, s. 476 – 479).

Pracovníci zrušeného československého vyslanectva v Belehrade poskytovali emigrantom ubytovanie, stravovanie aj falošné doklady. Mali na starosti aj ich organizované odosielanie na ďalšiu cestu. (Tichý, 1969, s. 417 – 418). Spočiatku boli emigranti provizórne ubytovaní v priestoroch vyslanectva. Prvý transport 12 ľudí odišiel z Belehradu 9. septembra 1939. Ďalšie transporty už boli zorganizované na vyššej úrovni. Zlepšilo sa aj ubytovanie emigrantov počas ich belehradského pobytu – presunuli ich do Československého domu na Garašinovej 39, ktorého súčasťou bola aj sokolovňa juhoslovanského Sokola. (Sovilj, 2012, s. 75 – 76, s. 88 – 89). Dostalo sa im tu srdečného privítania, a napriek provizórnym podmienkam na toto obdobie mnohí spomínali v dobrom. Starali sa o nich predovšetkým ženy z belehradskej českej komunity. (Drtina, 1991, s. 493). Potraviny pre emigrantov dodávali vojvodinskí Slováci. (Jarinkovič, 2012, s. 18). Od septembra do konca roku 1939 bolo z Juhoslávie spolu vypravených 25 skupín s 315 osobami. (*Archiv Ústavu T. G. Masaryka*, Praha, f. 40, ka. 454). Začiatkom roku 1940 už dosiahla belehradská centrála svoj najvyšší výkon v transportovaní emigrantov. Zároveň to bolo ešte vcelku bezpečné obdobie, keď československej akcii a jej

pracovníkom nehrozilo takmer nič. S vybavením cestovných dokladov, ako aj zariadením niektorých etáp ďalšej cesty československých emigrantov pomáhala francúzske vyslanectvo, ktoré poskytovalo emigrantom víza a do istej miery aj falošné pasy. (Sovilj, 2012, s. 85 – 88). Od januára 1940 odchádzalo organizovanými transportmi z Juhoslávie vyše 300 československých emigrantov mesačne, okrem februára a júna. Z Belehradu odišlo od 9. septembra 1939 do 24. júna 1940 spolu 77 vlakových transportov s 2 058 osobami. (AUTGM. Praha, f. 40, ka. 454). Okrem toho sa cca 40 čs. občanov dostalo do Francúzska loďou zo Splitu alebo vlakom cez Taliansko. Celá táto činnosť však bola sledovaná – už od septembra 1939 sa v hláseniach nemeckých diplomatov objavovali správy o pohybe československých utečencov, a to vrátane detailných informácií ako napríklad čísla vlakov, ktorými odišli do Solúnu. Miestne nemecké orgány postupne zhromažďovali informácie a stupňovali nátlak na juhoslovanskú vládu. (Sovilj, 2012, s. 85 – 89).

4. Situácia v odbojovom hnutí

Československý zahraničný odboj v počiatkovej fáze druhej svetovej vojny bol poznačený nejednotnosťou. Tá mala korene ešte v predvojnovom období v podobe antagonizmu dvoch najvýraznejších politických predstaviteľov ČSR, ktorými boli prezident českej národnosti Edvard Beneš a predseda vlády Slovák Milan Hodža. Po udalostiach jesene 1938 obaja abdikovali a zdržiavali sa v zahraničí, kde sa obaja nachádzali aj v čase rozbitia republiky v marci 1939. (Kuklík – Nemeček, 1999, s. 35 – 38). Spočiatku sa zdalo, že Hodža a Beneš napriek svojmu predošlému antagonizmu nájdu spoločnú reč, avšak už od jesene 1939 sa medzi nimi začali objavovať nezhody. Tie neskôr vyvrcholili založením dvoch samostatných odbojových orgánov – Československého národného výboru pod vedením Beneša a Česko-slovenskej národnej rady pod vedením Hodžu. Hlavným dôvodom sporu boli nezhody ohľadom štátoprávného postavenia Slovenska v budúcom obnovenom Československu – Hodža žiadal jeho autonómne postavenie, zatiaľ čo Beneš trval na predmnichovskom centralistickom modeli. (Kuklík – Nemeček, 1999, s. 42). Tento konflikt výrazne ovplyvňoval aj dianie v belehradskej centrále československého odboja, do istej miery sa dokonca preniesol aj medzi juhoslovanskú českú a slovenskú komunitu. (Žuffa, 2004, s. 30 – 31). Hodža mal medzi vojvodinskými Slovákami veľmi silnú pozíciu, ktorej korene siahali ešte do jeho aktivít zo začiatku 20. storočia, keď bol v kulpínskom volebnom okrese dva razy zvolený za poslanca Uhorského snemu. (Kopčok, 2007, s. 66). Blízky vzťah k tejto slovenskej komunite udržiaval aj počas medzivojnového obdobia, keď sa prihlásil za jedného zo zakladajúcich členov Matice slovenskej v Juhoslávii. (*Matica slovenská v Srbsku*, nespracovaný archívny materiál).

Ešte v decembri 1938 si Hodža za svojho hlavného spolupracovníka na Slovensku určil Jána Lichnera, ktorý budoval odbojovú sieť na Slovensku. Spojenie vznikajúceho odbojového hnutia so zahraničím zabezpečoval Lichner dvoma cestami: cez juhoslovanského konzula v Bratislave Stanoje Simiča a cez Dušana Čaploviča, ktorý bol zamestnancom podniku Dunajplavba. Správy posielali po kapitánoch lodí do Belehradu, kde ich vyzdvihovali vyslanec Lípa alebo Ján Bulík – významný predstaviteľ vojvodinskej slovenskej menšiny v tomto období. (Jablonický, 2009, s. 15 – 16). Bulíkova spolupráca s československým odbojovým hnutím bola v podstate logickým vyústením jeho predošlej činnosti. Ako čelný predstaviteľ juhoslovanských Slovákov sa už začiatkom 30. rokov dostal do kontaktu s vrcholnými predstaviteľmi Československej republiky. (Bajaník, 2007). Slovenskú menšinu v Juhoslávii tiež viedol k lojalite voči ČSR. K jeho názorovej orientácii treba dodať, že ešte v roku 1935 sa stal generálnym tajomníkom Vojvodinského frontu protifašistických združení. (Boldocký, 2007, s. 89). Už v lete 1939 sa Bulík stal jedným z kuriérov prenášajúcich spravodajský materiál medzi Belehradom, Slovenskom, Protektorátom, Švajčiarskom a Francúzskom. (AUTGM, f. 40, ks. 454). Potvrzuje to aj kópia cestovného pasu J. Bulíka s množstvom víz udelených v rokoch 1939, 1940 a 1941 pre Švajčiarsko, Taliansko a Francúzsko. (Súkromná pozostalosť). O vysokej dôvere Hodžu voči Bulíkovi svedčí jeho cesta z dňa 15. júla 1939. Vtedy Bulík sprevádzal Irenu Pálkovú, Hodžovu dcéru, vo vysokom štádiu tehotenstva na ceste z Bratislavy cez Viedeň do Ženevy. (Palka, 2010, s. 34).

Spomínaný Československý zväz v Juhoslovanskom kráľovstve sa do odbojovej činnosti zapojil len nepriamo – odmietol otvorene vystúpiť ako odbojová organizácia. Dohodlo sa však, aby odbojovú činnosť viedli dobrovoľníci s neoficiálnou podporou členov zväzu. Zväz začal tlačiť ilegálny

leták o situácii v bývalej ČSR a cieľoch odbojového hnutia *Čehoslovački vjesnik*, ktorý vychádzal nepravidelne v náklade cca 2 500 ks a medzi juhoslovanskou inteligenciou mal značný vplyv. Predseda zväzu František Smetánka bol v kontakte s vyslancom Lípom ako hlavným prívržencom Benešovej frakcie, ale aj s Bulíkom, ktorý bol zase najvýznamnejší miestny Hodžov spojenec. (AUTGM, f. 40, ka. 454).

Belehradská centrála pod Lípovým vedením začala do konfliktu v československom zahraničnom odboji aj priamo zasahovať, a to formou vybavenia, resp. nevybavenia cestovných dokladov pre vybraných emigrantov. Napríklad Prokop Drtina, niekdajší tajomník prezidenta Beneša, sa v Belehrade zdržal približne mesiac, pričom oňho bolo výborne postarané. Bez väčších problémov získal falošný pas aj francúzske víza a odcestoval na Západ. (Drtina, 1991, s. 487 – 494). Odlišne sa však situácia vyvíjala v prípade Jozefa Rudinského, bývalého redaktora *Slovenského hlasu*. Ako svojho podporovateľa ho Hodža povolal do Paríža ešte koncom decembra 1939, aby svojou prítomnosťou posilnil jeho politický tábor. Legálnou cestou sa dostal začiatkom januára 1940 do Belehradu a na francúzskom vyslanectve požiadal o vstupné víza. Ich vydanie sa však odďaľovalo – podľa historika J. Jablonického bolo zrejmé, že Lípa so svojou skupinou nemal záujem o to, aby Rudinský tieto víza dostal. Dostal ich až o niekoľko mesiacov neskôr po intervenciách Slovákov žijúcich v Paríži. V tom čase mu už však boli zbytočné, keďže Francúzsko medzičasom padlo. Počas celej vojny ho odbojové orgány nechali v Palestíne, teda mimo akéhokoľvek politického diania. Jablonický to okomentoval takto: „Z nádejnej posily pre Hodžu sa tak stal politický strokotanec.“ Celkovo sa dá konštatovať, že Benešova odbojová frakcia Rudinského cestu a potenciálny odbojový vplyv úspešne odsabotovala. (Jablonický, 2009, s. 26 – 27). Z tohto príkladu sa dá vyčítať istá miera vplyvu belehradskej centrálky na celkový vývin situácie v exilovom odbojovom hnutí. Rudinský bol počas svojho nečakane dlhého pobytu v Juhoslávii v kontakte s Jánom Bulíkom, čo potvrdzuje Bulíkovu spoluprácu s Hodžovou odbojovou frakciou. (Súkromná pozostalosť). Konflikt v odbojovom hnutí v Juhoslávii pokračoval aj v roku 1940. Veľmi zaujímavý a výpovedný je opis situácie v liste A. Tichého zo začiatku apríla 1940: „Naša akcia je v poslednej dobe otrávená. Aj kolónia je nahlodávaná. Dr. Bulík je až extrémnym vyznávačom Hodž. línie a získal na svoju stranu veľkú časť Slovákov.“ (NAČR, f. 828, ka. 116). Bulíkov vplyv na slovenskú menšinu potvrdzuje stretnutie predstaviteľov slovenskej menšiny v máji 1940 v Báčskom Petrovci. Bulík na nej informoval o svojej ceste do Paríža, rozoberalo sa tu pôsobenie Hodžu a iných Slovákov v Paríži, ako aj Hodžova snaha o definovanie budúcich vzťahov Slovákov a Čechov v obnovennej republike. (Sovilj, 2012, s. 170).

Konflikt medzi Hodžom a Benešom, resp. medzi Slovákami a Čechmi však nebol jediným konfliktom československého odbojového hnutia. Zvlášť v Belehrade sa prejavoval aj iný konflikt, a to konflikt medzi vojenskou a civilnou časťou odboja. Viacerí zo spomínaných dôstojníkov opakovane prichádzali do konfliktu s dovtedajším osadenstvom pod Lípovým vedením. Vyčítali mu nezodpovedný prístup – prílišnú otvorenosť, nekryté spojenie a častú indiskrétnosť, ktoré vzhľadom na intenzívne sledovanie zo strany nemeckých orgánov predstavovali značné riziko. Viaceré hlásenia a pramene dokladujú, že Lípovi nedôverovali ani niektorí predstavitelia čs. kolónie v Juhoslávii. Postavenie vojenskej časti sa ešte posilnilo v marci 1940, keď prišiel do Belehradu gen. Ondřej Mězl. Ten bol menovaný za vojenského zmocnenca pre Balkán a Stredný východ. Balkán mal pre československú vojenskú akciu strategický význam, takže jeho vyslanie tomu len zodpovedalo. (Zudová-Lešková, 2012, s. 95 – 96).

Podstatným faktorom pre fungovanie odboja na juhoslovanskom území bol, samozrejme, postoj juhoslovanských štátnych orgánov. Až do jari 1940 bola po tejto stránke situácia až veľmi pokojná, čo výstižne opísal A. Tichý: „Protí našej akcii vystupovali vládne orgány len v ojedinelých prípadoch, obyčajne po predchádzajúcom varovaní a tak, aby zo zákroku nič nebolo. K zákrokom dochádzalo len na nátlak nacistov a s mnohými ospravedliveniami“ (1969, s. 412). Situácia však vôbec nebola jednoduchá, keďže permanentný tlak nemeckých orgánov na juhoslovanskú vládu silnel. Znova ho výstižne opísal A. Tichý: „V tejto situácii – a to je druhá strana – si tu Čechoslováci zriadili odbojové ústredie, tu, v krajine, ktorá nevyprovokovala Nemecku vojnu, kde malo Nemecko svoje zastúpenie, svoje hospodárske záujmy a slobodný predaj svojej tlače. To nebolo Francúzsko ani Anglicko, a predsa sme tu boli“ (1969, s. 412). Dňa 23. apríla 1940 pribudol v Belehrade ďalší kontakt československej emigrácie – *Československá informační kancelář* na čele s Karlom Jíšem. Vo

vojenských otázkach bol podriadený vojenskému zmocnencovi, vo finančných zase Lípovi. Jeden pracovník tejto kancelárie bol poverený aj kontaktom s krajanmi. (Zudová-Lešková, 2012, s. 98).

5. Emigrácia československých Židov cez Juhosláviu

Medzi československými občanmi, ktorí sa v sledovanom období nachádzali na území Juhoslávie, bolo aj relatívne veľké množstvo osôb židovského vyznania, respektíve národnosti. Pochádzali predovšetkým z územia Protektorátu Čechy a Morava, kde boli vystavení horším podmienkam ako na Slovensku. Viacerí z nich boli pracovníkmi odbojového hnutia, takže tým potrebné dokumenty vystavili odbojové organizácie. Mnohí z nich vstúpili aj do československej zahraničnej armády, pričom ich počet postupne vzrastal – v transportoch, z ktorých bola po páde Francúzska vytvorená československá jednotka na Strednom východe, mali už Židia dokonca prevahu. (Tichý, 1969, s. 420 – 421). V prípade, že židovskí utečenci neboli spolupracovníkmi československého zahraničného odboja, mali oveľa väčšie problémy s vybavením potrebných cestovných dokumentov. V roku 1938 sa pre židovských emigrantov zo strednej Európy otvorila nová emigrantská trasa pre organizované skupiny – lodná plavba po Dunaji a následne morskými loďami do Palestíny. V rokoch 1938 – 1939 bolo touto trasou prepravených približne 6 800 osôb. Koncom októbra 1939 však rumunské orgány nepovolili plavbu ďalšej lode s 1 100 pasažiermi na palube, následkom čoho táto skupina uviazla na juhoslovanskom území v mestečku Kladovo. Za následok to malo uzavretie tejto trasy. (Spomenica, 1969, s. 78).

V sledovanom období sa do organizovania emigrácie československých Židov zapojil aj spomínaný Ján Bulík. Podľa zachovanej korešpondencie pomohol získať potrebné dokumenty viacerým Židom z Prahy. Zaujímavý bol proces vybavovania víz pre Leopolda Fürtha, pražského židovského lekára. Ten si už žiadosť o vízum raz podal sám, avšak bola zamietnutá. (Kamenec, 2007, s. 125 – 129). Bulík za vybavenie tejto žiadosti požadoval značný honorár, 50 000 dinárov. V liste píše: „Nútený som počítať si minimálne 50 000 Din. z tej príčiny, pretože prvý raz Dr. Fürth už bol zamietnutý.“ Ďalej píše: „... výšku môjho honoráru Ti nemusím zvlášť odôvodňovať“ (Súkromná pozostalosť). Z týchto vyjadrení je pravdepodobné, že väčšia suma peňazí bola potrebná okrem iného na úplatky na kompetentných miestach. Z ďalšieho listu sa dá čiastočne vykresliť situácia, v akej sa nachádzali Židia pri snahách emigrovať cez Juhosláviu. Bulík tu zdôvodňuje aj výšku svojho honorára a vykresľuje veľmi náročné podmienky vybavenia tohto prípadu: „U nás je dnes najväčší kunšt vymôcť pre žida povolenie vstupného víza a vcelku sa nepovoľuje ani 1 % žiadostí. [...] ... len skutočne vo výnimočných prípadoch a na veľké a vplyvné intervencie víza povoľujú.“ Ďalej Ján Bulík píše, že kvôli vybaveniu tejto záležitosti, ktorá už bola raz zamietnutá, musel celé dva týždne denne urgovať na ministerstve, kým dosiahol prijateľné vyriešenie záležitosti. Dr. Leopoldovi Fürthovi sa nakoniec podarilo emigrovať, v Belehrade aj istý čas pobudol. (Súkromná pozostalosť). Vzhľadom na ďalší vývoj udalostí v Protektoráte si tak zrejme zachránil život.

Z prelomu rokov 1939 a 1940 pochádza korešpondencia hovoriaca o najvýznamnejšej Bulíkovej iniciatíve z tejto oblasti. V decembri 1939 ho v Belehrade vyhľadal zástupca Jadranskej cestovnej kancelárie (5) z Prahy, ktorý ho informoval, že jeho spoločnosť vybavuje záležitosť vystaňovania asi 1 000 – 1 200 Židov z Protektorátu Čechy a Morava do Palestíny. Transport mal prejsť cez juhoslovanské územie do prístavu Sušak alebo Split, kde mal byť nalodený a preplaviť sa do Palestíny. Bulík bol poverený zistiť, či bude možné obstaráť týmto vystaňovalcom tranzitné víza cez juhoslovanské územie. V tejto veci Bulík osobne jednal s ministrom vnútra. Ten s prípravou akcie súhlasil, avšak len po splnení náročných podmienok: Židia mali cestovať zvláštnymi vlakmi s policajnou eskortou, cez juhoslovanské územie mali prejsť bez akéhokoľvek výstupu a mali byť nalodení priamo z vagónov. Minister ešte podotkol, že konečné povolenie môže vydať až vtedy, keď budú zaobstarané lode čakať v prístave, a že sa nedá ani uvažovať o tom, že by spomínaní Židia pricestovali do Juhoslávie a tam čakali na vybavenie ďalších dokumentov a záležitostí. (Súkromná pozostalosť). V Juhoslávii totiž už od roku 1933 rástol počet židovských utečencov – do roku 1938 ich cez juhoslovanské územie prešlo niekoľko desiatok tisíc, pričom veľké množstvo z nich sa tu na dlhší čas zdržalo. Štátna moc bola z tejto situácie znepokojená, čo vyvrcholilo nariadeniami obmedzujúcimi

vydávanie víz osobám židovského pôvodu. Po uviaznutí spomínaného transportu v Kladove sa táto situácia ešte zhoršila. (*Spomenica*, 1969, s. 79).

Napriek komplikovanosti Bulík začal túto záležitosť vybavovať. JCK ho ubezpečovala, že v prípade úspešného priebehu tejto akcie by nasledovali ďalšie podobné, počítajúce až niekoľko tisíc osôb, keďže záujem o vysťahovanie bol v tomto období medzi Židmi v Protektoráte naozaj veľký. Korešpondencia zachovaná v pozostalosti J. Bulíka však nie je kompletná, takže z nej nie je jasné, či táto akcia bola aj realizovaná. Ďalšie súvisiace informácie sa však podarilo nájsť v Archíve Juhoslávie. Juhoslovanský generálny konzulát v Prahe preposlal žiadosť JCK o skupinový transport Ministerstvu vnútra. Ministerstvo ju však vo svojej odpovedi zo 16. januára zamietlo. (*Arhiv Jugoslavije*, Fond 391, Fascikla 14, Φ-52). Ako vysvitlo z ďalších dokumentov, táto akcia mala byť súčasťou väčšieho plánu na otvorenie novej tranzitnej cesty pre židovských emigrantov, o ktorom sa koncom roku 1939 rokovalo v Juhoslávii na vysokej úrovni: dňa 14. decembra sa konala konferencia organizovaná Ministerstvom zahraničných vecí, na ktorej boli prítomní aj zástupcovia Ministerstva vnútra, Ministerstva financií, Riaditeľstva morskej a riečnej dopravy a predseda Spolku vlastníkov lodí Juhoslávie. Išlo tu jednak o oživenie turizmu, ktorý zažíval po vypuknutí vojny obrovský prepád, ale aj o otvorenie novej emigrantskej trasy, ktorá mala byť organizovaná presne podľa pokynov, ktoré spomína vo svojom liste J. Bulík. Minister vnútra výsledky konferencie zhodnotil dňa 23. decembra 1939 aktom I. číslo 37277. Schválil opatrenia na oživenie turizmu, avšak odmietol organizovanie židovských emigrantských transportov cez územie Juhoslávie. (AJ, f. 14, F-33). Židia z územia bývalého Československa teda boli pri snahe emigrovať cez Juhosláviu odkázaní len na vybavovanie individuálnych víz.

6. Posledná fáza činnosti belehradskej odbojovej centrály

Prvé problémy československého odboja v Juhoslávii sa objavili na jar 1940. Dňa 23. marca 1940 si Gestapo u vlády vynútilo prehliadku večerného rýchliku do Istanbulu. Bol zadržaný prakticky celý jeden transport československých emigrantov. Pri obhliadke sa navyše zistilo, že sú vybavení francúzskymi pasmi a že cieľom sú kasárne cudzineckej légie v Bejrúte. Emigranti boli na niekoľko dní zadržaní, následne ich však bez väčších problémov prepustili. (Tichý, 1969, s. 429 – 430). Najväčšia zmena prístupu juhoslovanských štátnych orgánov však nastala po páde Francúzska v lete 1940. Zmena bola spôsobená nárastom nemeckého tlaku na štáty, ktoré ešte nepristúpili k Paktu troch. (Sovilj, 2012, s. 89 – 90). Prejavilo sa to napríklad vydaním *Opatrenia o súpise všetkých cudzincov*. (Zudová-Lešková, 2012, s. 99). Pád Francúzska mal zároveň veľký vplyv na emigráciu dobrovoľníkov do československého zahraničného vojska, ktorý sa výrazne znížil. (Tejchman, 2008, s. 170). Dňa 6. augusta skoro ráno vykonali príslušníci juhoslovanskej Mestskej správy nečakanú raziu proti bývalým československým občanom žijúcim už niekoľko rokov v Juhoslávii. Oficiálne udaný dôvod bolo „hľadanie dôkazov proti zákonu na obranu štátu“. Reálne však bolo jasné, že si akciu vynútilo Gestapo, ktoré pri celej akcii aj asistovalo. Boli zadržaní traja Česi, ktorí boli bez výsluchu a bez súdneho rozhodnutia juhoslovanských úradov vydaní do rúk nacistov a prepravení do Nemecka, kde boli o dva roky neskôr popravení. Po tejto udalosti bolo už všetkým jasné, že sa situácia zmenila radikálne. Spôsobilo to odchod viacerých pracovníkov československého odboja v Juhoslávii. (Zudová-Lešková, 2012, s. 99 – 100). Stratenú francúzsku podporu belehradskej československej akcie vystriedala podpora britská. Briti navrhli odbojovým pracovníkom, predovšetkým tým exponovaným, aby sa presťahovali do diplomatických bytov, čo im zlepšilo bezpečnostnú situáciu. Taktiež vysielačka spravodajskej skupiny bola presťahovaná na britskú ambasádu. (Sovilj, 2012, s. 92 – 93). Pod nátlakom juhoslovanských úradov museli byť dobrovoľníci do zahraničného vojska, ktorí čakali v Belehrade, odsunutí do periférnej oblasti. Skupina cca 25 vojakov tak strávila 4 mesiace v kláštore Tomić pri Jagodine. Niektorí slovenskí členovia tejto skupiny sa dokonca rozhodli vrátiť na Slovensko prostredníctvom diplomatického zastúpenia Slovenskej republiky v Belehrade. (*Slovenský národný archív*, Fond 3786, škatuľa 267). Zmenu prístupu juhoslovanskej vlády bolo cítiť aj na živote českej a slovenskej menšiny. Československý zväz bol prakticky rozpustený, jeho predseda odišiel do exilu. Tlačový orgán zväzu bol premenovaný – názov *Juhoslovanskí Čechoslováci* sa zmenil na *Naše noviny*, čo je ďalším nepriamym potvrdením účinnosti nemeckého nátlaku. (Sovilj, 2012, s. 114).

Tradičné augustové valné zhromaždenie Matice slovenskej v Juhoslávii sa konalo v skromných podmienkach, bez účasti väčšieho počtu členov a bez osláv. Juhoslovanské úrady totiž zakázali akúkoľvek politickú činnosť, boli povolené len administratívne úkony. *Národná jednota* k tomuto tlaku napísala len, že to „nie je treba vysvetľovať“ (*Národná jednota*, roč. 21, č. 32, s. 1). Vplyv nemeckých orgánov v tomto smere je teda zrejmý.

Na jeseň sa situácia mierne upokojila. V októbri Žuffa (2004, s. 98) poznamenal: „Veľmi sa čudujem, že všetci emigranti tu máme pokoj. Chvalabohu, že z našich obáv sa dosiaľ ešte nič nespĺnilo. To ale neznamená, že by sme boli už von z horúcej kaše.“ Do Belehradu sa v tomto období vrátilo viacero činiteľov československého odboja, ktorí však už činnosť väčšinou neobnovili v predošlom rozsahu. (Zudová-Lešková, 2012, s. 100 – 101).

V zime a na jar 1941 bolo na základe vývoja medzinárodnej situácie rozhodnuté o odsune československej misie, ako aj zvyšných československých občanov z Juhoslávie. Vo februári 1941 hlásil Hieke, že transportom poslali 52 osôb a na evakuáciu treba rátať ešte asi so 170 osobami. Dňa 4. marca 1941 opustil Juhosláviu Lípa a jeho zamestnanci aj s rodinami. Hieke s časťou svojej spravodajskej skupiny sa nachádzal v Belehrade aj v čase prevratu 27. marca. Ako poslední československí občania ostali na juhoslovanskom území až do aprílovej vojny. Udržovali tu kontakty s generálnym štábom aj s britskou misiou. (Sovilj, 2012, s. 195, 220). Zaujímavé je, že vďaka fungujúcej československej spravodajskej službe mohol Hieke informovať juhoslovanský generálny štáb o presnom čase bombardovania Belehradu. Údaj zistil špión Paul Thümmel, ktorý s československou rozvedkou niekoľko rokov spolupracoval. Po porážke Juhoslávie ustúpila Hiekeho skupina až do prístavného mesta Kotor, odkiaľ boli britskými hydroplánmi prepravení do Grécka. (Hieke, 1968, s. 610 – 615).

Poznámky

- (1) DRTINA, P.: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek první, Kniha I. Přes Mnichov do emigrace*. Praha : Melantrich, 1991; HIEKE, F.: Mé vzpomínky z druhé světové války. In: *Historie a vojenství 4. Vojenský historický ústav* : Praha, 1968; TICHÝ, A.: Směr Bělehrad! In: *Z počátku odboje*. Praha : Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, 1969; ŽUFFA, V. J.: *Skok do neznáma*. Bratislava : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.
- (2) TEJCHMAN, M.: Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939 – 1941. In: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Sborník studií*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Historický ústav AV ČR, 2008; KŘEN, J.: *Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1938-1939*. Praha : Naše vojsko, 1969; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938 – 1945*. Praha : Mladá fronta, Historický ústav AV ČR, 2012; BROD, T.: Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939 – 1940. In: *Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- (3) JABLONICKÝ, J. *Z ilegality do povstania. (Kapitoly z občianskeho odboja)*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o. Pre Múzeum SNP, 2009.
- (4) SOVILJ, M.: *Československo-juhoslovanské vzťahy v letech 1939 – 1941. Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*. Praha : Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.
- (5) Oficiálny názov spoločnosti bol Jadranská cestovní kancelář, Novotného lávka 4, Praha.

Literatúra

- BAJANÍK, Stanislav a kol. 2007. *Dr. Janko Bulík, vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007. 239 s. ISBN 978-80-7090-860-0
- BOLDOCKÝ, Samuel. 2007. Z kukuričniska do služieb ducha a národa. In: *Dr. Janko Bulík, vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007. ISBN 978-80-7090-860-0
- BROD, Toman. 1968. Cesty československých uprchlíků přes Balkán v letech 1939 – 1940. In: *Československo a Juhoslávia. Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968. 440 s.

- DRTINA, Prokop. 1991. *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek první, Kniha I. Přes Mnichov do emigrace*. Praha : Melantrich, 1991. 479 s. ISBN 80-7023-102-5
- HIEKE, František. 1968. Mé vzpomínky z druhé světové války. In: *Historie a vojenství 4*. Praha : Vojenský historický ústav, 1968.
- JABLONICKÝ, Jozef. 2009. *Z ilegality do povstania. (Kapitoly z občianskeho odboja)*. Banská Bystrica : DALI-BB, s. r. o. Pre Múzeum SNP, 2009. 448 s. ISBN 978-80-89090-60-0
- JARINKOVIČ, Martin. 2012. *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*. Banská Bystrica: Klub priateľov Múzea SNP, 2012. 160 s. ISBN 978-80-89514-13-7
- KAMENEC, Ivan. 2007. Jedna z neznámych stránok činnosti JUDr. Jána Bulíka v rokoch 1939 – 1941. In: *Dr. Janko Bulík, vlastenec, demokrat a martýr*. Martin : Matica slovenská, 2007. ISBN 978-80-7090-860-0
- KOPČOK, Andrej. 2007. Kovačický proces – predchodca a súčasník. In: *Kovačica pamätá. K 100. výročiu Kovačického procesu*. Martin : Matica slovenská, 2007. ISBN 978-80-7090-859-4
- KŘEN, Jan. 1969. *Do emigrace. Západní zahraniční odboj 1938 – 1939*. Praha: Naše vojsko, 1969. 581 s.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan. 1999. *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničím odboji za druhé světové války*. Praha: Karolinum, 1999. 283 s. ISBN 80-7184-828-X
- SOVILJ, Milan. 2016. *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939 – 1941. Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*. Praha : Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. 358 s. ISBN 978-80-7308-686-2
- TEJCHMAN, Miroslav. 2008. Iniciativy čs. vojenské zahraniční služby na Balkáně v letech 1939 – 1941. In: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939 – 1945. Sborník studií*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Historický ústav AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7285-105-8
- TICHÝ, Antonín. 1969. Směr Bělehrad! In: *Z počátku odboje*. Praha : Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, 1969.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. 2012. *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938 – 1945*. Praha : Mladá fronta, Historický ústav AV ČR, 2012. 326 s. ISBN 978-80-204-2165-4
- ŽUFFA, Vladimír Ján. 2004. *Skok do neznáma*. Bratislava : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 280 s. ISBN 80-7165-444-2
- PALKA, John. 2010. *Moje Slovensko, moja rodina*. Bratislava : Kalligram, 2010. 432 s. ISBN 978-80-8101-379-9

Spomenica. Beograd : Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1969.

Arhiv Jugoslavije, Beograd. (AJ)

Národní archiv ČR, Praha. (NRČR)

Archív Ústavu T.G. Masaryka, Praha. (AUTGM)

Slovenský národný archív, Bratislava. (SNA)

Matica slovenská v Srbsku. Nespracovaný archívny materiál

Súkromná pozostalosť vo vlastníctve rodiny J. Bulíka. (Súkromná pozostalosť) Nespracovaný archívny materiál.

Národná jednota, roč. 19, č. 52; roč. 20., č. 11; roč. 21, č. 32.

Summary

Czechoslovak emigration in Yugoslavia in 1939 – 1941 is a complex topic exceeding to several other issues. Operation of this Balkan emigration route was mostly influenced by the Belgrade headquarters of Czechoslovak resistance movement, which was responsible for care for emigrants and organization of transports. Total number of Czechoslovak citizens emigrated by the organized transports via Yugoslavia in this period reaches to 2000. The situation in Belgrade headquarters was marked by several conflicts inside the resistance movement, both, between Hodža and Beneš fraction and between military and civil part of resistance. As we mentioned in the case of Dr. Rudinský, the Belgrade headquarters had indirect influence on the development of situation in

Western European resistance movement by a different approach to arrangement of the necessary travel documents – while Beneš supporters usually reached Western Europe in relatively short time, Some Hodža supporters did not reached it at all. The cooperation of the local Czech and Slovak minority and its institutions, especially the “Czechoslovak union in the Kingdom of Yugoslavia”, was important for the activity of the resistance headquarters. Ján Bulík was the most involved person in the resistance activities among the Czechoslovak diaspora, being an important representative of Vojvodina Slovaks in the thirties of the 20th century. Special attention is to be paid to the emigration of Czechoslovak Jews, which was carried out by both, individual and mass transports. The most influential factor of the operation of the resistance headquarters was the position of Yugoslavian state authorities, which was changing in time. The authorities were tolerant, even hiddenly helpful in the early phase, but they were forced to harder actions after the fall of France, which led to a strong diminution of the resistance activity and departure of many resistance members and emigrants. In the late phase, the Czechoslovak emigration community in Yugoslavia consisted mostly of the military intelligence group operatives, which were in the contact with Yugoslavian general staff and departed Yugoslavia only during its fall in April 1941.

O autorovi

Ondrej Druga absolvoval bakalárske a magisterské štúdium na FiF UK v Bratislave. V súčasnosti je študentom 3. ročníka doktorandského štúdia na Katedre histórie FF UMB v Banskej Bystrici. Venuje sa dejinám vojvodinských Slovákov v 30. rokoch 20. storočia, vo svojom dizertačnom výskume sa zaoberá protifašistickými aktivitami tejto komunity v rokoch 1938 – 1941. K vojvodinským Slovákom ho viažu aj príbuzenské vzťahy, venuje sa tiež výskumu a propagácii ľudovej kultúry tejto komunity. Ondrej Druga, Banícka 18, 974 05 Malachov, Slovenská republika

LATINA JAKO ZÁKLAD ROMÁNSKÝCH JAZYKŮ: TYPOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ VÝVOJE SLOVESNÉHO SYSTÉMU Z LATINY DO ŠPANĚLŠTINY

LATIN AS THE BASE OF ROMANCE LANGUAGES: TYPOLOGICAL APPRAISAL OF EVOLUTION OF THE VERBAL SYSTEM FROM LATIN TO SPANISH

Aneta Richterová

Katedra obecné lingvistiky FF UP v Olomouci

Obecná jazykověda a teorie komunikace, 3. rok studia, prezenční forma studia

aneta.richterova01@upol.cz

Školitelka: PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D. (barbara.pokorna@upol.cz)

Klíčová slova

jazyková typologie, latina, španělština, jazykový vývoj, slovesný systém

Key words

typology of languages, latin, spanish, language evolution, verbal system

Úvod

Předmětem studie jsou latinský a španělský jazyk, tedy dnes jeden z nejrozšířenějších světových jazyků a jeho prajazyk, jehož znalost a studia jsou v dnešní době spíše na ústupu. Tato studie poukazuje na důležitost znalosti latiny mj. právě v rámci studia španělštiny a ostatních románských jazyků, které mají tu výhodu, že se při diachronním výzkumu mohou opírat o znalost svého prajazyka. Studie se zabývá popisem a zhodnocením vývoje slovesného systému z latiny do španělštiny, přičemž se opírá o jazykovou typologii Vladimíra Skaličky, se kterou pracuje ze synchronního i diachronního hlediska. V rámci studie jsou typologicky zhodnoceny vybrané slovesné tvary a jejich vývoj. Vedle samotného typologického popisu je tedy důraz kladen právě na zhodnocení typologického posunu, tj. zhodnocení změn v dominanci jednotlivých jazykových typů, ke kterému došlo v průběhu vývoje z latiny do španělštiny u jednotlivých tvarů, ale i v rámci slovesného systému jako celku. (1)

K postavení latiny v dnešním světě

Lingua latina mortua non est, sed dormit: Latina není mrtvá, jenom spí. V dnešním světě je latina řazena k tzv. mrtvým jazykům, je vnímána především jako jazyk církve a (spolu s řečtinou) jako základ odborné terminologie v mnoha oborech jako jsou právo, teologie, filozofie, lingvistika, lékařství, chemie, biologie, historie aj. Mimo to však tvoří latina základ mnoha jazyků, nejenže se latiny vyvinuly dnešní románské jazyky, latina také celou řadu dalších jazyků ovlivnila, ostatně četné latinismy najdeme také v češtině a dalších jazycích. Nesmíme opomenout, že je latina jazykem velkého množství památek literárního i neliterárního charakteru, které vznikaly již od starověku, přičemž v současné době vznikají i překlady děl moderních a další díla jsou pak latinou inspirována. Pochopení a osvojení složitého systému latinského jazyka podporuje logické a analytické myšlení a napomáhá k zvládnutí dalších jazyků. Studium klasických jazyků přináší také vhled do kulturního základu západní civilizace. V každodenním světě je latina zkrátka všude kolem nás. Vedle výše zmíněné odborné terminologie a literárních památek aj. se s latinou setkáváme prakticky denně, ať už v podobě latinských nápisů na historických památkách, či např. v podobě moderních reklamních názvů a sloganů.

Latina jako základ románských jazyků

Jak již bylo zmíněno, latina je základem dnešních románských jazyků. Znalost latiny je proto při studiu románských jazyků velmi důležitá, ne-li nezbytná. Orientace v latinském jazyce je mj. potřebná pro studium vývoje jednotlivých románských jazyků a tedy i pro pochopení podobností a rozdílů v těchto jazycích. Hovoříme-li o latině jako o základu románských jazyků, máme na mysli především latinu vulgární, tj. mluvenou, neliterární formu jazyka. Dříve bývala vulgární latina často mylně interpretována jako jedno z vývojových stádií latiny a stavěna na úroveň latiny archaické, klasické, středověké aj. V případě vulgární latiny se však jedná o sociální variantu jazyka, která existovala a vyvíjela se paralelně s jednotlivými vývojovými stádii psaného jazyka (Penny, 2006, s. 18 – 21). V případě psané a mluvené latiny se tedy nejedná o dva zcela rozlišné jazyky. Stále se jedná pouze o varianty téhož jazyka, a není tedy divu, že mj. právě některé klasické i pozdější psané texty často slouží jako doklady odlišných rysů vulgární latiny (Zavadil, 1998, s. 49 – 50). K charakteristice a odlišnostem vulgární latiny srovnaj R. Ostrú (1967, s. 10 – 18).

Od latiny ke španělštině a románským jazykům

Vulgární latinu tedy nepovažujeme za chronologickou variantu jazyka, nýbrž za variantu sociální. Nesmíme však opomenout také jednotlivé varianty samotné vulgární latiny. Vulgární latina se pochopitelně neustále vyvíjela. Vedle diachronických variant je vzhledem k románským jazykům potřeba zmínit především diatopické, tj. místní, varianty vulgární latiny, ze kterých se v jednotlivých částech římského impéria postupem času vyvinuly dnešní románské jazyky (Penny, 2006, s. 21). Šíření vulgární latiny do oblastí, kde se vyvinuly dnešní románské jazyky, jde ruku v ruce s expanzí římského impéria a s ní spojeným pozvolným procesem romanizace v oblasti jazyka, kultury i náboženství. Vulgární latina byla do jednotlivých oblastí přinesena především vojáky a úředníky a v jednotlivých oblastech impéria se dále rozrůžňovala. Odlišnost diatopických variant vulgární latiny a pozdějších románských jazyků je dána jednak odlišným obdobím romanizace, vlivem substrátových, superstrátových a adstrátových jazyků (2) a v neposlední řadě různým tempem vývoje jazyka a vnitřními i vnějšími jazykovými změnami v jednotlivých oblastech výskytu (Penny, 2006, s. 17 – 29). K otázkám jazykového vývoje a příčinám jazykových změn srov. B. Zavadil (1998, s. 9 – 28), J. Skalička (1955, In: Skalička, s. 682 – 774).

Nejvíce podobná zůstává latině pochopitelně italština, která se vyvinula v centru impéria, tj. v oblasti střední a jižní Itálie. Také na území Pyrenejského ostrova se latina dostává poměrně brzy. Římsští vojáci přišli na poloostrov v období punských válek na konci 3. stol. př. n. l., z toho důvodu se vulgární latina v Hispánii vyznačuje archaičtějším charakterem oproti ostatním částem impéria, projevujícím se výskytem předklasických výrazů. (3) Proti tomu oblast severní Itálie a jižní Galie byly kolonizovány o století později, tj. ve 2 století př. n. l, zbylá Galie pak v 1 století př. n. l. a Dácie dokonce až ve druhém století n. l. Nejvíce se proto od klasické latiny odlišují dnešní francouzština a rumunština (Penny, 2006, s. 25).

Největším impulsem k definitivnímu rozrůžnění latiny v dnešní románské jazyky byl pak rok 476 n. l. a rozpad západořímské říše, kdy si vulgární latina začala v jednotlivých izolovaných částech dřívějšího impéria žít vlastním životem. Jazyk, který se vyvinul z vulgární latiny, avšak nejedná se již o latinu, ale ještě ani o některý z románských jazyků, nazýváme obecně **románština**. Pochopitelně také románština měla své diatopické a jiné varianty, např. v případě Pyrenejského poloostrova hovoříme o iberorománštině (Zavadil, 1998, s. 52). Někteří autoři užívají vedle termínu románština také termín prerománština či protorománština, který slouží pro označení předliterární fáze jazyka, zatímco samotný termín románština využívají až pro jazyk s psanými památkami (Penny, 2006, s. 21).

Jazyková typologie Vladimíra Skaličky a její diachronní využití

Zvolenou metodou, kterou budeme charakterizovat vývoj slovesného systému z latiny do španělštiny, je metoda jazykové typologie, kterou Vladimír Skalička, český lingvista a člen Pražského lingvistického kroužku, neustále rozvíjel a doplňoval v řadě odborných studií, a na kterou dodnes

navazují jeho pokračovatelé. (4) V rámci své typologie stanovuje Skalička pět základních jazykových typů, jsou to typ flexivní, introflexivní, aglutinační, izolační a polysyntetický, přičemž jazykový typ je „soubor gramatických vlastností, které jsou si navzájem blízké, tj. je-li jedna v daném jazyce, očekáváme, že bude i druhá, třetí atd.“ (Skalička, 1941, In: Skalička, 2004a, s. 210). Jazykový typ jako takový je pak ve své podstatě nerealizovatelným myšlenkovým konstruktem (Skalička, 1966, In: Skalička, 2006, s. 973). V jednotlivých jazycích a jejich částech se totiž v různé míře kombinují vlastnosti více jazykových typů (Skalička, 1951, In: Skalička, 2004b, s. 479). Hovoříme-li např. o češtině nebo klasické latině jako o jazyku flexivním, znamená to, že v těchto jazycích převažují právě rysy flexivního jazykového typu. Neznačená to však, že by se ostatní jazykové typy v daných jazycích nerealizovaly (5). K základní charakteristice Skaličkovy typologie a jednotlivých jazykových typů srov. příspěvek *Izolačné črty v latinčine na základe typológie Vladimíra Skaličku* (Bernátová – Richterová, 2016, In: *Motus in verbo*, 1/2016, s. 21 – 28) a dále Skaličkovy studie *Typ češtiny* (Skalička, 1951, In: Skalička, 2004b, s. 475 – 536), *Typologický konstrukt* (Skalička, 1955, In: Skalička, 2006, s. 973 – 978), *K otázce typologie* (Skalička, 1955, In: Skalička, 2006, s. 979 – 989); *Typologie orientovaná na konstrukt* (Skalička, 1976, In: Skalička, 2006, s. 1199 – 1205) a další.

Metodu Skaličkovy jazykové typologie je možné využít jak ze synchronního, tak z diachronního aspektu. Vedle synchronního popisu a typologického zhodnocení vybraných slovesných tvarů poukážeme také na míru dominance jednotlivých jazykových typů v různých obdobích vývoje zkoumaných slovesných tvarů. Na základě výše zmíněného synchronního typologického popisu pak můžeme následně typologicky vyhodnotit změny, ke kterým došlo v průběhu vývoje jednotlivých slovesných tvarů, a tedy sledovat případný typologický posun, tj. sledovat změny v dominanci jednotlivých jazykových typů, čímž využijeme typologii také z diachronního aspektu. Sám Skalička se v několika svých studiích také zabýval otázkami jazykového vývoje a jeho souvislosti s typologií, srov. např. *Vývoj české deklinace. Studie typologická* (Skalička, 1941, In: Skalička, 2004a, s. 209 – 247), *Vývoj jazyka* (Skalička, 1960, In: Skalička, 2004b, s. 682 – 773), *Jazyková typologie a vývoj jazyka* (Skalička, 1967, In: Skalička, 2006, s. 1019 – 1023).

Dominance jazykových typů v latině a španělštině

Klasickou latinu řadíme na základě Skaličkovy typologie k jazykům s výraznou flexivní dominantou, sám Skalička často uvádí latinu jako příklad flexivního jazykového typu (Skalička, 1941, In: Skalička, 2004a, s. 211). Ve španělštině pak převažují především rysy aglutinačního a izolačního jazykového typu. Izolační a aglutinační prvky se v menší míře projevovaly pochopitelně také v klasické latině, mnohem více se pak izolační tendence začaly prohlubovat v latině vulgární a odtud pak přešly právě do španělštiny, kde, jak již bylo řečeno, dominuje především typ aglutinační a typ izolační.

V rámci slovesných systémů klasické latiny a španělštiny se realizují čtyři jazykové typy: typ flexivní, aglutinační, izolační a typ introflexivní, který je v obou jazycích typem s nejnižší dominancí. Ve slovesném systému klasické latiny převažují především rysy flexivního jazykového typu, vedle flexivního typu pak v menší míře následuje typ aglutinační a typ izolační. Podíváme-li se na španělský slovesný systém, zjistíme, že právě v této části jazyka je vedle aglutinačního a izolačního typu, které ve španělštině dominují, stejnou mírou zastoupen také typ flexivní. Můžeme tedy říci, že právě slovesný systém je ve španělštině nejflexivnější částí jazyka.

Směry vývoje slovesného systému z latiny do španělštiny

Před samotným popisem vývoje konkrétních slovesných tvarů z latiny do španělštiny, je potřeba rozdělit si slovesné tvary do několika skupin. Zavadil dělí vývojové typy sloves na základě vztahu mezi výrazovou formou a významovou funkcí celkem do šesti skupin (Zavadil, 2004, s. 111). Ač s tímto dělením nelze, vzhledem k složitosti obou slovesných systémů a jejich vývoje, než souhlasit, pro potřeby typologické studie je potřeba tento systém poupravit. U jednotlivých tvarů je totiž nejprve potřeba přihlídnout k tomu, zda u nich v průběhu vývoje došlo k výraznému typologickému posunu, či nikoliv.

1. Tvary u nichž došlo jen k minimálnímu typologickému posunu:
 - a. Původní latinské tvary, které si zachovávají svou formu i funkci také ve španělštině.
 - b. Původní latinské tvary, které si zachovávají svou formu, ale ve španělštině vyjadřují jinou v latině existující funkci a původní latinské tvary, které přebírají funkci zaniklých latinských tvarů.
 - c. Původní latinský tvar si zachovává svou formu, ale ve španělštině vyjadřuje nově vzniklou funkci.
2. Tvary u nichž došlo k výraznějšímu typologickému posunu:
 - a. Původní latinský tvar zaniká, jeho funkci přebírá ve španělštině nově vzniklý tvar.
 - b. Původní latinský tvar přebírá ve španělštině jinou funkci, funkci původního tvaru přebírá ve španělštině nově vzniklá forma.
 - c. Španělské tvary, jejichž forma i funkce vznikají nově.

V následující typologické analýze a zhodnocení bude každá z výše stanovených skupin zastoupena jen dílčími příklady. Vzhledem k rozsahu studie nemohou být pochopitelně analyzovány veškeré existující latinské a španělské slovesné tvary. Ze stejného důvodu se studie v jednotlivých skupinách věnuje především aktivním tvarům, pasivum bude zhodnoceno samostatně, avšak už jen okrajově.

1. a.

Skupinu slovesných tvarů, jejichž forma i funkce zůstává v průběhu vývoje zachována, zastupují: Infinitiv prézentu, indikativ prézentu, indikativ imperfekta, indikativ perfekta, konjunktiv prézentu (6), imperativ, participia a gerundium. V průběhu jejich vývoje dochází víceméně pouze ke změnám fonetickým. Jako příklad si uveďme tvary indikativu prézentu:

am-ō > am-o
am-ā-s > am-a-s
am-a-t > am-a-t/∅ > am-a-∅
am-ā-mus > am-a-mus > am-a-mos
am-ā-tis > am-a-tis > am-a-tes > am-a-des > am-a-es > am-a-ys > am-á-is
am-a-nt > am-a-n

V případě tvarů indikativu prézentu, došlo mírnému typologickému posunu a to od flexe k aglutinaci. U latinských tvarů je s výjimkou 1. osoby singuláru ke kmeni připojen tematický vokál, který je rysem flexivním, následuje flexivní koncovka, která kumuluje významy osoby, čísla a slovesného rodu. Slovesný způsob je v tomto případě bezpříznakový a čas je vyjádřen celým tvarem. V moderní španělštině je v 1. osobě singuláru ke kmeni připojena vysoce flexivní koncovka vyjadřující osobu, číslo, čas i způsob. (7) V ostatních tvarech jsou ke kmeni aglutinačně připojeny dvě flexivní koncovky. První vyjadřuje čas a způsob, druhá pak osobu a číslo.

1. b.

Do skupiny slovesných tvarů, jež si sice v průběhu vývoje z latiny do španělštiny víceméně zachovaly svou formu, avšak vyjadřují jinou dříve existující funkci, patří: indikativ plusquamperfekta (šp. konjunktiv imperfekta) a konjunktiv plusquamperfekta (šp. konjunktiv imperfekta). Vedle těchto tvarů se budeme v rámci této skupiny věnovat také zaniklým latinským tvarům konjunktivu imperfekta.

amāv-era-m > amav-era-m > ama-ra-m > am-a-ra-∅
amāv-era-s > amav-era-s > ama-ra-s > am-a-ra-s
amāv-era-t > amav-era-t > ama-ra-t > am-a-ra-∅
amāv-era-mus > amav-era-mus > ama-ra-mos > am-á-ra-mos

amāv-era-tis > amav-era-tis > ama-ra-tis > ama-ra-tes > am-á-ra-des > am-a-ra-is
amāv-era-nt > amav-era-nt > ama-ra-nt > am-a-ra-n

Tvary latinského indikativu plusquamperfekta aktiva mají ke kmeni aglutinačně připojeny dvě flexivní koncovky. První koncovka kumuluje významy času a způsobu, druhá vyjadřuje osobu, číslo a rod. Ve španělštině, kde tvary vyjadřují funkci konjunktivu imperfekta aktiva (8) jsou ke kmeni aglutinačně připojeny tři flexivní prvky. Za tematickým vokálem následují dvě flexivní koncovky. První vyjadřuje čas a způsob, druhá osobu a číslo.

Výše zmíněné španělské tvary konjunktivu imperfekta formálně vycházejí z latinských tvarů indikativu plusquamperfekta, přičemž pro vyjádření indikativu plusquamperfekta vzniká logicky forma nová. Vedle tvarů s koncovkou -ra, však v dnešní španělštině existují pro vyjádření konjunktivu imperfekta ještě synonymní tvary s koncovkou -se. Ty vycházejí z původních latinských tvarů konjunktivu plusquamperfekta, jejichž funkci rovněž převzala nově vzniklá forma.

amāv-isse-m > amav-isse-m > ama-sse-m > ama-sse-∅ > am-a-se-∅
amāv-issē-s > amav-isse-s > ama-sse-s > am-a-se-s
amāv-isse-t > amav-isse-t > ama-sse-t > ama-sse-∅ > am-a-se-∅
amāv-issē-mus > amav-isse-mus > ama-sse-mus > am-á-sse-mos > am-á-se-mos
amāv-issē-tis > amav-isse-tis > ama-sse-tis > ama-sse-tes > am-á-sse-des > am-a-se-is
amāv-isse-nt > amav-isse-nt > ama-sse-nt > ama-sse-n > am-a-se-n

Dnešní španělské tvary konjunktivu imperfekta tedy mají pro vyjádření času a způsobu dvě synonymní koncovky -ra/-se. Synonymie koncovek je flexivním rysem. Naproti tomu intraparadigmatická homonymie koncovek 1. a 3. osoby singuláru je projevem typu izolačního. Vidíme tedy, že jak v latině, tak ve španělštině vykazují výše popsané tvary rysy flexivního a aglutinačního jazykového typu. Ve španělštině je flexivní jazykový typ navíc zastoupen existencí synonymní koncovky, dále se zde v některých osobách projevuje také typ izolační.

Vidíme tedy, že funkci konjunktivu imperfekta, přebírají v průběhu vývoje dva jiné existující tvary, jejichž funkci následně přebírají nově vzniklé formy. Příčinou nutnosti vyjádřit konjunktivu imperfekta jinými existujícími tvary a pro jejich funkci pak vytvořit nové formy, je zánik původních latinských tvarů konjunktivu imperfekta. Již v latině totiž docházelo s výjimkou 1. osoby singuláru k intraparadigmatické homonymii mezi aktivními tvary indikativu futura II. a konjunktivu perfekta. Vlivem vypuštění slabiky -ve u tvarů vycházejících v latině z perfektního kmene a vlivem následného hláskového vývoje se tato izolační homonymie rozšířila v iberorománštině ještě i o tvary konjunktivu imperfekta (Zavadil, 2004, s. 248). Právě tato homonymie izolačního typu tak způsobila nahrazení původních forem novými tvary. Tvary španělského konjunktivu imperfekta vycházejí z latinských tvarů indikativu a konjunktivu plusquamperfekta a tvary konjunktivu perfekta a indikativu antefutura jsou vyjádřeny izolačně spojením pomocného slovesa haber a významového participia.

fut. II.	amāveris > amaris > amares > habrás amado
konj. perf.	amāveris > amaris > amares > hayas amado
konj. impf.	amāres > amares > amares > amaras

Vlivem výše zmíněné intraparadigmatické homonymie tedy došlo k zániku původních latinských tvarů konjunktivu imperfekta i tvarů konjunktivu perfekta. Na první pohled je však patrné, že se dnešní španělské tvary konjunktivu imperfekta od španělských tvarů konjunktivu perfekta značně liší. Zatímco funkci zaniklého konjunktivu imperfekta vyjadřují původní latinské tvary indikativu a konjunktivu plusquamperfekta, jejichž forma prošla jen minimálními změnami, analytická forma vyjadřující v moderní španělštině konjunktiv perfekta vzniká nově, stejně jako formy vyjadřující indikativ a konjunktiv plusquamperfekta. Tvary původního latinského indikativu futura II. sice na rozdíl od zmíněných konjunktivů imperfekta a perfekta nezanikají, avšak podobně jako u původních tvarů indikativu a konjunktivu plusquamperfekta přebírají jinou funkci.

Typologická interpretace vývoje těchto tvarů je tedy do jisté míry problematická. Jak je patrné z výše uvedených příkladů, původní latinské tvary se v průběhu svého vývoje příliš nezměnily a tvary z nich vzniklé tedy vykazují obdobné typologické rysy. Nesmíme však zapomenout na španělské tvary, které dnes svou funkcí odpovídají původním latinským tvarům. Tyto tvary přebírající funkci původních latinských tvarů skupiny 1. b. jsou popsány ve skupině 2. b. Jinými slovy výše popsané tvary se sice typologicky příliš nezměnily, změna funkce však znamenala potřebu vytvořit nové formy pro původní funkce a je tedy svým způsobem příčinou značného typologického posunu.

1. c.

Skupinu 1. b. tvořily, mimo zaniklé tvary konjunktivu imperfekta, především tvary, které si v průběhu vývoje víceméně zachovaly svou formu, avšak ve španělštině mají jinou funkci, než původní latinské tvary, přičemž vyjadřují v latině existující funkci, tj. latina jejich funkci vyjadřovala jinými tvary. Ke změně funkce došlo v průběhu vývoje také u tvarů již zmíněného latinského futura II., ve španělštině však tvary vycházející z latinského futura II. vyjadřují nově vzniklou funkci a to funkci konjunktivu futura, pro kterou latina neužívala vlastní tvary.

amāv-er-ō > amav-er-o > ama-r-o > am-a-re-∅
amāv-eri-s > amav-eri-s > ama-ri-s > ama-re-s > am-a-re-s
amāv-eri-t > amav-eri-t > ama-ri-t > ama-re-t > am-a-re-∅
amāv-eri-mus > amav-eri-mus > ama-ri-mus > ama-ri-mos > am-á-re-mos
amāv-eri-tis > amav-eri-tis > ama-ri-tis > ama-re-tes > am-á-re-des > am-a-re-is
amāv-eri-nt > amav-eri-nt > ama-ri-nt > ama-re-nt > am-a-re-n

Obdobně jako u skupiny 1. b. i zde se v popsáných tvarech projevují v latině i španělštině typy flexivní a aglutinační a i zde se u španělských varů vyskytuje intraparadigmatická homonymie, která je projevem izolačního typu. Vzniklé španělské tvary nově vyjadřují konjunktiv futura, původní význam předbudoucího času vyjadřují ve španělštině tvary nové.

2. a.

Výše již byly mj. zmíněny latinské slovesné tvary, které zanikly a v moderní španělštině tedy nenajdeme tvary, které by z původních latinských tvarů vycházely. To však neznamená, že s původním latinským tvarem zanikla také jeho funkce. Jak již bylo řečeno, funkci výše zmíněného zaniklého konjunktivu imperfekta postupně převzaly původní latinské tvary indikativu a konjunktivu plusquamperfekta. U dalších zaniklých latinských tvarů pak vzniká pro vyjádření potřebné funkce tvar nový. Tuto skupinu zastupují: indikativ futura I., kondicionál a konjunktiv perfekta. V rámci této skupiny si ukážeme z hlediska typologického dva odlišné směry vývoje. Jako příklad nám poslouží tvary indikativu futura I. a konjunktivu perfekta.

Za zánikem klasických latinských tvarů indikativu futura stojí hned několik skutečností. Penny (Penny, 2006, s. 136) uvádí jako nejdůležitější tyto příčiny:

- I. Tvary indikativu futura sloves 1. a 2. konjugace a sloves 3. a 4. konjugace byly formálně nejednotné.

1. konj.	amābō	3. konj.	legam
2. konj.	dēlēbō	4. konj.	audiam

- II. U sloves 3. a 4. konjugace navíc docházelo k intraparadigmatické homonymii tvarů 1. osoby singuláru mezi indikativem futura aktiva a konjunktivem přítomného aktiva.

ind. fut.	legam	audiam
konj. prez.	legam	audiam

- III. Hláskový vývoj, konkrétně frikativizace znělé okluzivy -B- a její splynutí s frikativou -V-, by u některých sloves vedl ke smíšení tvarů indikativu futura aktiva a indikativu perfekta aktiva u 1. osoby plurálu a u 3. osoby singuláru.

	ind. fut.	amābit	dělēbit	amābimus	dělēbimus
	ind. perf.	amāvit	dělēvit	amāvimus	dělēvimus
IV.	V případě sloves 3. konjugace by dle pravidel hláskového vývoje finální slabiky postupně docházelo k homonymii mezi tvary 3. osoby singuláru indikativu futura aktiva a indikativu přítomného aktiva.				
	klas. lat.	leget	legit		
	vulg. lat.	leget	leget		

Nejednotnost a vzrůstající homonymie tvarů futura s dalšími tvary tedy vedly k zániku původních latinských tvarů indikativu futura I. Dnešní španělské futurum tedy nepochází z původních latinských tvarů. Vyvinulo se ze slovesné perifrázy složené z infinitivu významového slovesa a tvarů indikativu přítomného slovesa habeō. K původnímu významu možnosti či nutnosti se postupem času přidal význam futura a to jak v latině klasické, tak v latině vulgární, přičemž nelze s jistotou určit, kdy začíná futurální význam převažovat nad významem modálním a kdy modální význam zaniká (Adams, 2013, s. 654 – 657).

am-ā-re hab-e-ō > am-a-r (h)e-∅ > amar-é-∅ > am-a-ré-∅
 am-ā-re hab-ē-s > am-a-r (h)a-s > amar-á-s > am-a-rá-s
 am-ā-re hab-e-t > am-a-r (h)a-∅ > amar-á-∅ > am-a-rá-∅
 am-ā-re hab-ē-mus > am-a-r (h)e-mos > amar-e-mos > am-a-re-mos
 am-ā-re hab-ē-tis > am-a-r (h)e-des > amar-e-des > am-a-ré-is
 am-ā-re hab-e-nt > am-a-r (h)a-n > amar-á-n > am-a-rá-n

Z původně izolačních latinských tvarů vznikly dnešní španělské flexivní tvary, které vykazují také rysy aglutinační. Došlo totiž k aglutinaci pomocného slovesa k významovému infinitivu. (9) Tvary původní latinské perifrázy jsou nositeli flexivních a izolačních rysů. Pomocné sloveso vyjadřuje flexivními koncovkami osobu a číslo. Flexivním prvkem je také tematický vokál pomocného slovesa. Modotemporální význam indikativu futura je pak vyjádřen izolačně spojením pomocného slovesa a významového infinitivu. Ještě ve středověku vedle sebe existovaly analytické tvary s aglutinací vzniklými tvary syntetickými. Penny uvádí, že až do začátku 17. století bylo totiž možné, postavit mezi významové a pomocné sloveso nepřízvučné zájmeno (Penny, 2006, s. 240). Teprve později tedy izolační charakter mizí a prosazují se aglutinačně flexivní tvary. V moderní španělštině mají tvary indikativu futura ke kmeni aglutinačně připojeny dvě flexivní koncovky. Mezi kmenem a koncovkami stojí obvykle tematický vokál, který je rovněž projevem flexivním. (10) První flexivní koncovka vyjadřuje čas a způsob, druhá flexivní koncovka je osobočíselná. Rod je v tomto případě bezpříznakový.

U tvarů indikativu futura tedy došlo k poměrně výraznému typologickému posunu. Dnešní španělské tvary jsou nositeli aglutinačních a flexivních rysů, jejich původní izolační charakter již není patrný. Pokud bychom na základě funkce vzali do úvahy ještě zaniklé latinské tvary, byl typologický posun ještě o něco výraznější, klasické latinské tvary vykazují rysy flexivního a aglutinačního jazykového typu. U sloves 3. a 4. konjugace se vlivem již zmíněné intraparadigmatické homonymie realizuje také typ izolační. Tyto tvary byly následně nahrazeny izolačním tvarem s flexivními rysy, jejichž izolační charakter, jak již bylo řečeno, aglutinací postupně zaniká a v moderní španělštině již není patrný. Přestože tedy na začátku v klasické latině stály aglutinačně flexivní tvary a stejné jazykové typy převažují také u dnešních španělských tvarů, nesmíme opomenout typologický posun, ke kterému došlo v průběhu vývoje dnešních španělských tvarů indikativu futura, ač ze samotných tvarů již není jejich původní izolační podoba na první pohled zřejmá.

Obdobným způsobem vznikly také tvary španělského kondicionálu. Klasická latina sice neměla pro kondicionál vlastní tvary, avšak v přítomnosti vyjadřovala potenciálnost pomocí tvarů konjunktivu imperfekta. Jak jsme však viděli, tvary konjunktivu imperfekta zanikly, pro význam kondicionálu se začalo užívat perifráza složená z významového infinitivu a pomocného slovesa haber ve tvarech indikativu imperfekta. Stejně jako u futura pak postupně z izolačního tvaru

vzniká aglutinací pomocného slovesa aglutinačně flexivní tvar. Na rozdíl od futura se u španělského kondicionálu realizuje také typ izolační, avšak jiným způsobem než v původní latinské perifrázi, osobočíselné koncovky kondicionálu pro 1. a 3. osobu singuláru jsou totiž nulové a k rozlišení významu je tedy třeba využít kontextu.

Výše byl zmíněn zánik tvarů klasického konjunktivu perfekta vlivem intraparadigmatické homonymie. Stejně jako u tvarů indikativu futura i zde jsou zaniklé tvary nahrazeny izolační perifrází. Ta je v případě konjunktivu perfekta tvořena významovým participiem pasiva a pomocným slovesem haber pro tranzitivní slovesa a ser (seer) pro slovesa intransitivní (Zavadil, 2004, s. 302) ve tvarech konjunktivu přítentiu.

amāv-eri-m > amav-eri-m > ama-ri-m > ama-re-∅ > -
amāv-eri-s > amav-eri-s > ama-ri-s > ama-re-s > -
amāv-eri-t > amav-eri-t > ama-ri-t > ama-re-t > -
amāv-eri-mus > amav-eri-mus > ama-ri-mus > amá-re-mos > -
amāv-eri-tis > amav-eri-tis > ama-ri-tis > amá-re-tes > -
amāv-eri-nt > amav-eri-nt > ama-ri-nt > ama-re-nt > -

am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-a-m > ay-a-∅ am-a-d-o/a-∅/s > hay-a-∅ am-a-d-o
am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-a-s > ay-a-s am-a-d-o/a-∅/s > hay-a-s am-a-d-o
am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-a-t > ay-a-∅ am-a-d-o/a-∅/s > hay-a-∅ am-a-d-o
am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-ā-mus > ay-a-mos am-a-d-o/a-∅/s > hay-a-mos am-a-d-o
am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-ā-tis > ay-a-des am-a-d-o/a-∅/s > hay-á-is am-a-d-o
am-ā-t-um/am/ōs/ās/(a) habe-a-nt > ay-a-n am-a-d-o/a-∅/s > hay-a-n am-a-d-o

Srovnajme, že v případě tvarů konjunktivu perfekta, nedošlo po nahrazení zaniklých klasických tvarů izolační perifrází ke stejnému vývoji jako u indikativu futura a kondicionálu. Nově užívaná perifráze pro konjunktiv perfekta prošla jen minimálními změnami a i v dnešní španělštině si konjunktiv perfekta uchovává izolační charakter. V případě konjunktivu perfekta tedy nedošlo k aglutinaci pomocného slovesa k významovému participiu. V latině i ve španělštině se totiž samotné participium chová flexivně, jeho flexivní koncovka se v rodě a čísle shoduje s předmětem, v případě španělských intransitivních sloves s podmětem. Kustrnutí participia dochází v období klasické španělštiny, kdy se rovněž zcela prosazuje pomocné sloveso haber i u sloves intransitivních (Zavadil, 2004, s. 302).

Vezmeme li do úvahy pouze formu, ze které španělský konjunktiv perfekta pochází, v podstatě nedošlo k typologickému posunu. Pokud však zohledníme i klasické tvary, které původně plnily funkci konjunktivu perfekta, vidíme značné izolační tendence, které jsou pro španělštinu typické. Klasické latinské tvary mají ke kmeni aglutinačně připojeny dvě flexivní koncovky, nesmíme však zapomenout na intraparadigmatickou homonymii tvarů konjunktivu perfekta s tvary futura II s výjimkou 1. osoby singuláru, která je projevem izolačním. Nahrazením původních tvarů složenou perifrází se pak značně zvyšuje právě dominance izolačního typu, pomocná slovesa perifráze se však nadále chovají flexivně a uchovávají si i své aglutinační rysy.

2. b.

Jak již bylo řečeno, z latinských tvarů, které v klasické latině plnily funkci indikativu a konjunktivu plusquamperfekta, vychází dnešní tvary španělského konjunktivu imperfekta, jehož latinské ekvivalenty zanikly. Jelikož původní tvary indikativu a konjunktivu plusquamperfekta převzaly novou funkci, avšak jejich původní význam zůstává v jazyce zachován, k vyjádření daných funkcí bylo logicky zapotřebí nových forem. V případě indikativu a konjunktivu plusquamperfekta se tak opět prohlubují izolační tendence. Původní flexivně-aglutinační tvary začaly vyjadřovat jinou funkci a samy byly tedy funkčně nahrazeny slovesnými perifrázemi, které si svůj izolační charakter zachovávají také v moderní španělštině, avšak, obdobně jako např. u tvarů konjunktivu perfekta, nadále vykazují rysy flexivní a aglutinační a stejně jako u perfekta i zde míra typologického posunu závisí na tom, zda

bereme v úvahu i původní klasické tvary či nikoliv. V rámci celého slovesného systému se však nepochybně značně zvyšuje podíl izolačního jazykového typu.

konj. plusq. amāvissem > -> (amātum habuisse) > oviesse amado > hubiese amado / hubiera amado

ind. plusq. amāveram > amaveram > amaram > amara/ avía amado > había amado

Obdobným způsobem byly dotvořeny také tvary antefutura (futura II), jehož původní latinské tvary se ve vulgární latině začaly užívat ve významu konjunktivu futura.

ind. antef. amāvero > (amātum habēre habeō) > avré amado > habré amado

2. c.

Podíváme-li se na španělský slovesný systém, najdeme zde několik slovesných časů, jejichž funkci klasická latina vlastními slovesnými časy nevyjadřovala. Vedle slovesných časů, které jsou vyjádřeny syntetickými tvary, disponuje totiž španělština souborem složených časů, které vyjadřují předčasnost k některému z časů syntetických, přičemž některé formy a funkce vznikají nově. Již jsme viděli, že klasická latina disponuje plusquamperfektem i antefuturem (futurum II), jejichž původní syntetické tvary byly postupně nahrazeny tvary složenými. Zcela nově pak vzniká indikativ anteprezentu, indikativ antepretérita, konjunktiv antefutura, a ireálný kondicionál. Již v latině, psané i mluvené, nalezneme slovesnou perifrázi rezultativního prezentu typu scriptum habeō, složenou z finitních tvarů slovesa habēre (ve tvarech indikativu prezentu aktiva) a z významového pasivního participia perfekta (Černý, 2000, s. 109). Prvotní posesivní význam slovesa habēre postupně oslabuje, sloveso se nově pojí s participii sloves mentální činnosti a postupně přibývají participia dalších významových sloves (Zavadil, 2004, s. 302). Tato perifráze tedy existovala jak v latině klasické, tak v latině vulgární, ale právě ve vulgární latině a iberorománštině došlo k jejímu rozšíření, avšak nelze jednoznačně určit, kdy sloveso habēre zcela ztrácí svůj význam a stává se čistě pomocným, a kdy se u dané perifráze zcela prosazuje význam anteprezentu (Adams, 2013, s. 646). Analogicky k výše zmíněné perifrázi byl pak dotvořen celý systém složených slovesných časů. Jak jsme již viděli, některé nově vzniklé formy převzaly existující funkce, další pak vyjadřují funkci novou. Jelikož klasická latina některé funkce nevyjadřovala a pro tyto nově vzniklé funkce se začalo užívat opisných tvarů, z typologického hlediska se jednoznačně zvyšuje dominance izolačního jazykového typu. Stejně jako u již výše popsaných složených časů ve španělštině i zbylé složené tvary nejsou zcela ustrnulé a realizují se tedy i další jazykové typy a to typ flexivní a aglutinační.

ind. anteprez. amātum habeō > (h)je amado > he amado

Zde si připomeňme rozkolísanost nově vzniklých složených forem, bez ohledu na to, zda vyjadřovaly dříve existující nebo nově vzniklou funkci. Až do období klasické španělštiny se užívalo dvou pomocných sloves, dnešní haber s tranzitivními slovesy a ser s intranzitivními, a dále flexivní koncovky participia vyjadřovaly jmenný rod a číslo. Teprve v klasické španělštině se prosazuje pouze jedno pomocné sloveso a participium se stává neměnným (Zavadil, 2004, s. 302). Právě tato rozkolísanost mohla mít vliv na odlišný vývoj složených časů v porovnání s vývojem indikativu futura a kondicionálu, jehož původní izolační perifráze se prosadily mnohem dříve, nedocházelo u nich k takové nejednotnosti a prošly tedy delším vývojem, během kterého došlo k aglutinaci pomocného a významového prvku původní perifráze, v rámci samotného tvaru tedy došlo k výraznějšímu typologickému posunu. Ač ve vývoji jednotlivých nově vzniklých forem, vyjadřujících nově vzniklou funkci, došlo z typologického hlediska jen k minimálnímu posunu, jak již bylo řečeno, jejich vznik znamená značné prohloubení izolačních tendencí v rámci celého slovesného systému a jazyka jako takového.

Pasivum

Až doposud jsme se věnovali tvarům aktivním. Významný podíl na zvýšení dominance izolačního typu v dnešní španělštině v porovnání s latinou mají tvary pasivní. V klasické latině existovaly dva způsoby tvoření pasiva. U tvarů vytvořených od prezentačního kmene je pasivní rod vyjádřen flexivní koncovkou a tvary jsou tedy výhradně syntetické. Naproti tomu pasivní tvary od kmene perfektního jsou vždy tvořeny izolačně, srov. např.:

ind. prés. pas. amor

ind. perf. pas. amātus sum

Právě nejednotnost klasických tvarů pasiva je možnou příčinou přeměny celého systému pasiva. Ve vulgární latině a iberorománštině byl systém pasiva postupně přetvořen. Syntetické tvary tvořené od prezentačního kmene zanikly. Pasivum se ve všech tvarech začalo vyjadřovat izolačně spojením významového participia a pomocného slovesa *esse* (11) ve finitních tvarech odpovídajících tvaru aktivnímu. Z toho důvodu došlo u existujících analytických tvarů tvořených od perfektního kmene k významovému posunu (12). Vytvořením celého systému opisného pasiva se tedy značně zvyšuje dominance izolačního typu. I nadále se však realizují také typy flexivní a aglutinační a to jak ve tvarech pomocného slovesa, tak na samotném participiu, jehož flexivní koncovky vyjadřují jmenný rod a číslo a to i v dnešní španělštině.

ind. prés. pas. amor > amātus sum > so amado > soy amado

ind. perf. pas. amātus sum > amātus fuī > fui amado

Viděli jsme, že ještě ve staré kastilštině se pomocného slovesa *ser* se užívalo při tvoření složených časů intransitivních sloves a po nahrazení původního syntetického pasiva tedy i k vytvoření pasiva sloves tranzitivních. Tranzitivní slovesa se totiž v případě složených časů pojila se slovesem *haber*, intransitivní slovesa pak pasivum nepřipouští. Proto bylo původně možné užívat jedno pomocné sloveso k vyjádření obojího. Jak již bylo řečeno, v klasické španělštině se u složených časů prosadilo pomocné sloveso *haber* i pro intransitivní slovesa, pomocné *ser* pak zůstalo pasivu tranzitivních sloves.

Také nově dotvořený systém složených časů vyjadřuje pasivum izolačně. Mezi finitními tvary pomocného slovesa *haber* a významovým participiem stojí navíc participium pomocného slovesa *ser*. Vedle flexe a aglutinace se tak u pasivních tvarů složených časů projevuje izolační typ ve větší míře než u tvarů aktivních.

ind. plusq. akt. había amado

ind. plusq. pas. había sido amado

V dnešní španělštině se používá k vyjádření pasiva vedle pomocného *ser* také slovesa *estar* s významem rezultativním. Vedle pasiva existuje navíc ve španělštině celá řada izolačních slovesných vazeb, z nichž některé jsou již považovány za slovesné časy. (13)

Další zaniklé latinské tvary

Již jsme zmínili zánik některých původních latinských tvarů, jejichž funkci zpravidla převzal jiný existující tvar nebo forma nová. Vedle toho se v klasické latině vyskytovaly také tvary, u nichž zanikla forma i funkce, jsou to: imperativ futura aktiva, participium futura aktiva, supinum, gerundivum, infinitiv futura aktiva. S výjimkou infinitivu futura aktiva se jedná vždy o syntetické tvary. Vzhledem k jejich zániku, včetně funkce, nelze hodnotit typologický posun ve vývoji jednotlivých tvarů, ale můžeme hovořit o úbytku rysů některých jazykových typů v rámci slovesného systému jako celku. Izolačně se projevoval pouze zmíněný infinitiv, kde však participium zastupovalo také rys

aglutinačního a flexivního jazykového typu. U ostatních syntetických tvarů hovoříme o úbytku flexe a aglutinace.

Závěr

Předmětem příspěvku byl popis a následné zhodnocení vývoje slovesného systému z latiny do španělštiny a to na základě typologie Vladimíra Skaličky. Skaličkova typologie je tedy v rámci studie užívána z diachronního aspektu, kdy je na základě typologického popisu vývoje vybraných slovesných forem možné zhodnotit míru typologického posunu, tj. poukázat na změnu v dominanci jednotlivých jazykových typů.

Již při snaze o rozdělení sloves do skupin podle směru jejich vývoje jsme narazili na několik problémů. Z typologického hlediska bylo potřeba slovesné tvary rozdělit především podle míry typologického posunu při jejich vývoji. Jelikož je jazykový vývoj nesmírně složitý proces a během vývoje slovesného systému z latiny do španělštiny došlo k mnohým změnám, z nichž jedna často vyvolávala druhou, nebylo zcela možné dělit slovesné tvary pouze z pohledu jednoho či druhého jazyka, aniž by nedošlo k opomenutí některých tvarů. Dále za prajazyk románských jazyků je označována především latina vulgární, avšak nebylo možné hodnotit vývoj pouze od forem, které se prosadily ve vulgární latině. Jelikož se nejedná o zcela izolovanou či pouze diachronní variantu latinského jazyka, jsou v rámci příspěvku brány do úvahy také slovesné tvary latiny klasické. Poukázali jsme mj. na to, že četným typologickým posunem byla náhrada klasických flexivních tvarů tvary izolačními, jejichž užívání se rozšířilo a následně prosadilo právě v latině vulgární. Nesmíme však zapomenout, že mnohé perifráze, které se ve vulgární latině prosadily, nalezneme pochopitelně i v latině klasické. Neméně důležitý je také fakt, že některé z jazykových změn mají svůj původ již v klasické latině. Máme na mysli např. tvarovou rozkolísanost a homonymii, jež vedla k zániku původních tvarů indikativu futura I., dále intraparadigmatickou homonymii tvarů futura II. a konjunktivu perfekta, která, vedle dalších okolností, způsobila zánik tvarů konjunktivu perfekta a imperfekta, jejichž funkci následně převzaly jiné existující tvary, a vyvolala tedy také potřebu vyjádřit některé funkce tvary zcela novými. V tomto případě navíc dobře vidíme provázanost vnitřních jazykových změn.

Klasickou latinu jako takovou řadíme k jazykům s výraznou flexivní dominantou, která je vlastní také slovesnému systému. I zde se však pochopitelně realizují také další jazykové typy, především aglutinační a izolační. V rámci slovesného systému klasické latiny jsme poukázali např. na intraparadigmatickou homonymii, některé analytické tvary pasiva, či existenci slovesných perifrází, které jsou naopak projevem typu izolačního. Izolační tendence se pak více prohlubují a prosazují ve vulgární latině a iberorománštině, kde, jak již bylo řečeno, jednak došlo k nahrazení některých klasických tvarů izolačními perifrázemi a další izolační tvary byly vytvořeny pro vyjádření nových funkcí. Španělský jazyk jako celek řadíme k jazykům, kde nejvíce dominuje typ izolační a aglutinační. Právě slovesný systém však zůstává patrně nejflexivnější částí jazyka. V rámci vývoje slovesného systému jsme narazili na mnohé izolační tendence, avšak v případě slovesného systému nedochází k zániku flexe a úplnému přechodu k izolaci tak, jak je tomu např. v případě systému deklinačního.

Na první pohled by se mohlo zdát, že v případě vývoje slovesných tvarů z latiny do španělštiny došlo z typologického hlediska buďto jen k minimálnímu počtu změn, kdy tedy zůstávají původní klasické tvary prakticky zachovány, nebo naopak došlo k nahrazení původních flexivních forem tvary izolačními, které si svou izolační podobu rovněž zachovávají dodnes, a došlo tedy ke zvýšení dominance izolačního typu. Izolační tendence jsou navíc posíleny dotvořením systému španělských složených časů. Nesmíme však opomenout např. vývoj španělských tvarů futura a kondicionálu, které se vyvíjely proti izolačním tendencím. Klasické tvary sice byly původně nahrazeny izolační perifrází, ta se však dále vyvíjela přes aglutinaci k flexivně-aglutinačním tvarům. V klasické latině tedy stály flexivně-aglutinační tvary a dnešní španělské tvary rovněž vykazují flexivně-aglutinační rysy (14). Srovnáme-li pouze výchozí a finální tvar, mohlo by se zdát, že v tomto případě prakticky nedošlo k typologickému posunu. I když původní izolační charakter tvarů futura a kondicionálu již není z dnešních španělských tvarů patrný, došlo v jejich vývoji k výraznému typologickému posunu. Tyto tvary šly ve svém vývoji proti izolačním tendencím, které jsou pro

španělštinu typické. V rámci španělského slovesného systému je vedle izolačního a aglutinačního jazykového typu obdobnou mírou zastoupen také typ flexivní.

V dnešní době je latina často označována za mrtvý jazyk. Důležitost jejího studia však spočívá nejen na poli literatury a kultury. Latinský jazyk je nesmírně důležitý pro studia románských jazyků, které se z latiny vyvinuly. Znalost latiny je nezbytná pro pochopení vývoje románských jazyků a pro porozumění vývojem daných rozdílů mezi jednotlivými románskými jazyky. Negen z tohoto důvodu je potřeba tento tradiční obor nadále zachovat.

Poznámky

- (1) Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu *Latina jako základ románských jazyků*, za podpory MŠMT (grant IGA_FF_2018_Latina jako základ románských jazyků).
- (2) Substrát je původní jazyk, který byl na daném území nahrazen nově přichozím jazykem; superstrát je jazyk, který byl nově přinesen na určité území, kde ovlivnil původní jazyky, avšak nedošlo k nahrazení původních jazyků, tento jazyk se tedy v dané oblasti neprosadil; adstráty jsou na určitém území koexistující jazyky, které se navzájem ovlivňují, aniž by došlo k zániku jednoho z jazyků (Zavadil, 1998, s. 21 – 22). Typickým příkladem adstrátových jazyků jsou jazyky sousedících států, v případě dnešní španělštiny např. portugalština, katalánština či francouzština.
- (3) Srov. např. španělské *cueva* pocházející z předklasického latinského výrazu *cova*, jež byl v klasické latině nahrazen výrazem *cavus* nebo *cavum* či španělské sloveso *hablar*, vycházející z předklasického *fabulārī* aj. S brzkou romanizací je spojen také výskyt výrazů pocházejících z oštiny a umberštiny, které ovlivnily tehdejší vulgární latinu v jižní a centrální Itálii, před jejím přinesením do Hispánie, např. španělské *octubre*, nevychází z latinského akuzativu *octobrem*, nýbrž z tvaru *octubre*. Izolovaná a vzdálená poloha poloostrova od centra impéria pak vysvětluje zakonzervování některých výrazů, které se vyskytovaly v klasické latině, avšak v ostatních románských jazycích se nedochovaly, srov. např. španělské *arena* a portugalské *areia* z klasického *arena* a francouzský výraz *sabbe*, či italské *sabbia* z latinského *sabulum* (Penny, 2006, s. 25 – 29).
- (4) Především Jaroslav Popela či Petr Sgall.
- (5) Hovoříme o tzv. dominanci jednoho nebo více jazykových typů v daném jazyce či jeho části.
- (6) Ve španělštině se namísto výrazu konjunktiv užívá výrazu subjuntivo, tj. čes. subjuntiv. Pro potřeby této studie se však budeme držet jednotného označení konjunktiv.
- (7) V některých paradigmatech mají v latině i v moderní španělštině koncovky pro 1. osobu singuláru své synonymní varianty, stejně tak v latině tematický vokál a ve španělštině v ostatních tvarech indikativu přezentu koncovka vyjadřující čas a způsob. Tato synonymie je projevem flexivního jazykového typu.
- (8) A to od období klasické španělštiny.
- (9) Mimo perifráze je infinitiv z typologického hlediska interpretován takto: ke kmeni jsou aglutinačně připojeny dva flexivní prvky a to tematický vokál a koncovka vyjadřující rod a infinitiv.
- (10) Tematický vokál zaniká vlivem synkopy u několika sloves druhé konjugace, např. *poder*: *podré*, *podrás*, *podrá* etc.
- (11) Pomocné sloveso *esse* následně splynulo se slovesem *sedēre*, vzniklo tak španělské *ser*.
- (12) Původní pasivní tvary indikativu perfekta nově vyjadřují indikativ přezentu, z indikativu plusquamperfekta se stává indikativ imperfekta, z konjunktivu perfekta konjunktiv přezentu a původní tvary konjunktivu plusquamperfekta nově vyjadřují funkci konjunktivu imperfekta.
- (13) Vazba *ir a + infinitiv* značí futurum, *estar + gerundium* aktuální přezens a *acabar de + infinitiv* zastupuje pretérito. Mimo tyto vazby, kde pomocné sloveso dle Černého zcela ztrácí svůj původní význam, stejně jako pomocné *haber* u složených časů, existuje celá řada dalších slovesných vazeb (Černý, 2000, s. 122 – 124).
- (14) V případě kondicionálu je vlivem homonymie 1. a 3. osoby singuláru zastoupen také typ izolační, avšak jedná se o jiný typ izolace, než u původní izolační perifráze.

Literatura

- ADAMS, James Noel. 2013. *Social variation and the Latin language*. 1. vyd. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 933 p. ISBN 978-0-521-88614-7
- ČERNÝ, Jiří. 2000. *Morfologia española*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 170 s. ISBN 8024401797
- OSTRÁ, Růžena. 1967. *Úvod do dějin španělského jazyka*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. 67 s.
- PALMER, Leonard Robert. 1988. *The Latin language*. University of Oklahoma Press, 1988. 372 p. ISBN 0-8061-2136-X
- PENNY, Ralph. 2006. *Gramática histórica del español*. 2. vyd. Barcelona : Editorial Ariel, 2006. 445 s. ISBN 84-344-8265-7
- SKALIČKA, Vladimír. 2004a. *Vladimír Skalička: souborné dílo. I. díl, (1931 – 1950)*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004. 464 s. ISBN 80-246-0549-X
- SKALIČKA, Vladimír. 2004b. *Vladimír Skalička: souborné dílo. II. díl, (1951 – 1963)*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2004, s. 471 – 919. ISBN 80-246-0734-4
- SKALIČKA, Vladimír. 2006. *Vladimír Skalička: souborné dílo. III. díl, (1964 – 1994), dodatky, bibliografie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2006, s. 925 – 1401. ISBN 80-246-0939-8
- ZAVADIL, Bohumil. 1998. *Vývoj španělského jazyka. I*. Praha : Karolinum, 1998. 298 s. ISBN 8071845418
- ZAVADIL, Bohumil. 2004. *Vývoj španělského jazyka. II*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004. 535 s. ISBN 8024604620

Summary

The study deals with the typological description of the development of verbal system from latin to spanish. The emphasis is on the description of the evolution of selected verbal forms, with regard to the linguistic typology of Vladimír Skalička, and also on the subsequent evaluation of the typological movement of the analysed forms and verbal system. The study works with the method of the linguistic typology from diacronic aspect and refers to the importance of latin for the study of romance languages.

O autorce

Mgr. Aneta Richterová vystudovala na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci španělskou a latinskou filologii. Na téže fakultě pokračuje v postgraduálním studiu obecné jazykovědy a teorie komunikace. Věnuje se především latinským překladům a lingvistice se zaměřením na typologii a vývoj latinského a španělského jazyka.

Aneta Richterová, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Křížkovského 511/10, 771 47 Olomouc CZ

CNOSŤ A MRAVNOSŤ AKO NOETICKÝ PRINCÍP NADVÄZNOSTI GAVLOVIČOVÝCH ŠKÔL

VIRTUE AND MORALITY AS A NOETICAL PRINCIPLE OF CONTINUITY OF THE GAVLOVIČ'S SCHOOLS OF THOUGHT

Ľubomír Gábor

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, v. v. i., Bratislava

PhD. (2018)

lubomir.gabor@gmail.com

Kľúčové slová

cnosť, mravnosť, Boh, život, smrť

Key words

virtue, morality, God, life, death

Na ploche predkladaného článku sa naša pozornosť obracia na dve významné básnické skladby Hugolína Gavloviča (1712 – 1787) *Valaská škola mravúv stodola* a *Škola kresťanská*. Naším cieľom je, vychádzajúc z doterajších literárnohistorických úvah o miere autorovej invenčnosti a umeleckej (ne)prepojenosti oboch spomenutých diel, naznačiť, že Gavlovič sa pri konštruovaní spomenutých reflexívnych a mysticko-kontemplatívnych skladieb verne pridŕžiaval svojho kresťanského presvedčenia o potrebe na Božích zásadách založenej cnosti (mravnosti) v živote človeka.

Autor svoju poetiku podľa nášho názoru myšlienково stavia na morálnom princípe mravnosti a cnosti, ktorý vychádza od Boha a ako hlavný noetický prúd siaha do všetkých jeho významných básnických konceptov s cieľom ukázať čitateľovi správny spôsob života vyplývajúci z Božích ustanovení.

V predkladanom článku si nenárokujeme na komplexnosť analýzy Gavlovičovej metódy umeleckého spracovania mravnosti a cnosti v oboch spomenutých školách podľa zásad barokovej imaginatívnosti, skôr sa s oporou o dostupnú primárnu a sekundárnu literatúru pokúsime o zdôraznenie myslenej línie „(pokánie) – cnosť (mravnosť) – Boh“, ktorú chápeme ako dominantný noetický a prepájajúci princíp invenčnosti oboch Gavlovičovských škôl.

*„Dal sem ti Valaskú školu k mravom, k statečnosti,
a táto Kresťanská škola bude ti k svatosti.
Ale ju preto nečítaj, bys' byl učenejší,
než abys' byl v sobe lepší, a Bohu milejší.“*

(Gavlovič, 2012, s. 21)

Ak by sme sa pokúsili interpretovať význam citovaného venovania Gavlovičovej *Školy kresťanskej*, museli by sme pripustiť, že tieto slová mohli byť v minulosti jedným z faktorov, ktorý literárnych vedcov priamo povzbudzoval hľadať v autorových skladbách protichodné obsahové tendencie.

Názory na jeho diela, prezentované literárnymi historikmi na začiatku minulého storočia, myslíme tým predovšetkým Jána Mišianika a Andreja Mráza, sa značne odlišujú od súčasného chápania a akceptovania „gavlovičovskej“ poetiky. Hoci existuje celý rad publikácií, zborníkov a článkov v odborných časopisoch, ich tematická orientácia zohľadňuje najmä Gavlovičovu veľskladbu *Valaská škola mravúv stodola* (1755), kvôli čomu si odborná a laická verejnosť spája spomenutého autora primárne s týmto dielom, pričom nevenuje dostatočnú pozornosť i zvyšným jeho prácam. Iste aj preto A. Mráz (1940, s. 11) ako prvý upozornil na skutočnosť, že názory literárnej vedy by sa vytvárali celkom inak, keby sa okrem *Valaskej školy* rovnako preslávili aj ďalšie Gavlovičove diela zachované v rukopisoch a autografoch, a to hlavne *Škola kresťanská*.

Túto skutočnosť je potrebné akceptovať, pretože zvyšné Gavlovičove diela, a to *Qualis vita mors est ita* (1749), *Škola duchovní* (1777), *Kamen ku pomoci* (1779) a *Pětsto naučení o dobrých mravoch* (1782), dodnes nemajú svoje oficiálne kritické vydanie, čo, pochopiteľne, sťažuje ich výskum a literárnovednú analýzu a zároveň obmedzuje ich rozšírenosť i v čitateľskej praxi.

Pomerne významný posun vo výskume Gavlovičovej tvorby bol zaznamenaný v roku 1940, keď Andrej Mráz vydal publikáciu *Gavlovičova Škola kresťanská*, v ktorej predstavil svoju koncepciu vnímania tohto diela, a prispel tak k postupnému zväčšovaniu záujmu odbornej verejnosti o uvedené eschatologickú básnickú skladbu s mysticko-kontemplatívnymi úvahami.

Vzhľadom na fakt, že *Valaská škola* bola tlačou vydaná zásluhou Michala Rešetku už v 19. storočí, kvalitatívna úroveň ďalších Gavlovičových diel je v literárnej histórii posudzovaná s ohľadom na túto skladbu, dôsledkom čoho boli pomerne negatívne alebo zdržanlivé stanoviská literárnych vedcov predovšetkým k dielu *Škola kresťanská*. Toto sa totiž väčšinou vnímalo ako odklon od spoločensko-mravoučného záujmu autora, dominantného vo *Valaskej škole*, k jednotvárnemu a umelecky menej zaujímavému, nábožensko-eschatologickému zameraniu v *Škole kresťanskej*. Julius Heidenreich (podľa Gáfríkové, 2012, s. 770) dokonca uviedol, že Gavlovič subjektívne vnímal *Školu kresťanskú* ako pokánie za hriech svetskej márnivosti, ktorého sa dopustil napísaním *Valaskej školy*.

V rovnakej názorovej línii sa pohybovala väčšina odborníkov na staršiu literatúru nazdávajúca sa, že takýto radikálny odklon Gavloviča od sľubného poetického smerovania bol pravdepodobne zapríčinený autorovou chorobou, skeptickým pohľadom na jeho doterajší život a pozemskosť, kvôli ktorej začal pohrdať telom i svetom okolo seba. *Kresťanská škola* mu teda podľa nich zabezpečila priestor úniku od pozemskej reality ku kontemplatívnym (niekedy až barokovo pateticky expresívnym) úvahám o Bohu. Takéto hodnotenia ale vychádzajú podľa nášho názoru z nesprávneho chápania autorovej poetiky, ako aj osobnostných a profesionálnych faktorov ovplyvňujúcich Gavlovičov umelecký svetonázor.

Dovolíme si súhlasiť s Evou Tkáčikovou (2012, s. 271) v tvrdení, že *Škola kresťanská* priamym spôsobom nadväzuje na *Valaskú školu* nielen z formálneho hľadiska, ale aj samotným filozoficko-etickým presvedčením o potrebe pomôcť pochopiť, že život je cestou k smrti, pričom smrť závisí od spôsobu života. Presne tento aspekt Gavlovič rozpracoval v rovnomennej básnickej skladbe *Qualis vita mors est ita (Aký život, taká smrť)* z roku 1749, čo nás núti predpokladať, že tematický rozptyl jeho škôl má paralely s dielami, ktoré napísal pred i po dokončení oboch škôl, takže Gavlovič postupoval v medziach svojej poetiky celkom verne po celý čas.

V tejto súvislosti je potrebné obrátiť sa *ad fontes* na „predmluvu“ alebo „darovanie“ oboch Gavlovičových škôl, pretože len správny výklad ich sémantiky nám pomôže pochopiť skutočný subjektívny vzťah autora k svojim dielam a najmä jeho želané ciele určené širokej čitateľskej verejnosti.

Uvedený citát vychádzajúci zo *Školy kresťanskej* sa priamo odvoláva na myšlienkový odkaz predchádzajúcej autorovej veľskladby a nie náhodným využitím zlučovacieho súvetia kladie tieto diela do vzájomnej tematicko-motivickej nadväznosti, pokúšajúcej sa o prekonanie významovej protichodnosti a o dosiahnutie komplexného pohľadu na reálnu „panteistickú“ skutočnosť.

Autor sám uvádza, že netúži po kognitívnej náprave, neapeluje len na zmenu vedomia a poznania človeka o nutnosti správne žiť, ale za svoj prvoradý cieľ si berie, odvolávajúc sa na autoritu *Písma svätého*, potrebu etickej transformácie ľudských hodnôt a celkovú vnútornú predstavbu človeka, ktorá o to viac posilňuje predpoklad významovej komplexnosti oboch škôl, o čo častejšie je na ich ploche pertraktovaná.

„Dobrý mrav jest ustavičná žádost' dobre žíti,
a tá se má s obyčejem dobrým upevniti [...]
Dobré mravy vždy s cnostami susedstvo mívajú,
jak sú od cností vzdálené, stále nebývajú [...]
První múr sú dobré mravy, druhý múr sú cnosti,
příkaz boží medzi nimi stojí jak v pevnosti.
Jestli spadnú dobré mravy, a i cnosti spolu,
potem pomaly i příkaz boží jide dolu [...]

*Cnosti môžu skryté býti, ale mravy zjavné,
nebo sú ku obcování lidskému potřebné. [...]
A statečnost chvále boskej dokonce neškodí,
Nebo z cností, z dobrých mravův na světlo vychodí.“*

(Gavlovič, 1989, Predmluva)

*„Každý koncept v dvanácti rýmkách pokládaj si za květ,
a z vůně jeho potupuj hřích, marnost, a i svět [...]
Nevezneš z její čítání úžitku žádného,
jak nebudeš polepšovat sám seba samého [...]
Vždycky Boha mej v tvém srdci, cnostlivý buď všade. [...]“*

(Gavlovič, 2012, s. 21)

Etický aspekt s homiletickým charakterom sa v autorovej filozofii najviac prejavuje v otázke ľudských cností a takých mravov, ktoré vychádzajú od Boha a zachovávajú Jeho ustanovenia. Cnosť a dobré mravy sú Gavlovičovým receptom na šťastný, respektíve bohumilý, slušný a správny život pozemský, ktorý sa akcentuje vo *Valaskej škole*, a dokonalý večný život nadpozemský, dotvárajúci tento bilaterálny obraz ideálneho sveta v *Škole kresťanskej*.

Vychádzajúc preto z citovaných úryvkov, môžeme konštatovať, že obe školy sa intenzívne pokúšajú naplniť autorský zámer „umravňovať“ okolitý svet a človeka samotného, pričom tak umeleckým spracovaním konštituujú dve strany (človek má žiť mravne na Zemi, aby mohol po smrti žiť večne v nebi v prítomnosti Božej) jednej mince – života.

Autor však nezostáva len v rovine abstraktných konštatácií o potrebe správne žiť. Aby zvýšil účinok adresného tónu vo vzťahu k čitateľovi, a tak ho primäl nielen k úvahám o zlepšení života, ale najmä k mravným, cnostným a bohumilým skutkom, nebojí sa gradovať napätie používaním názorných exklamatívnych prirovnání a metafor.

Princíp názornosti má v oboch skladbách dôležité miesto, pretože vychádza z logického presvedčenia, že jasne predstavené a konkrétne dokumentované (na konkrétnych a jasných obrazoch založené) abstraktné hodnoty budú človeku bližšie, silnejšie ho môžu osloviť a podnietiť k svetskej mravnosti s cieľom vyhnúť sa Božiemu trestu za necnostný život (v konečnom dôsledku netreba zabúdať, že na presne rovnakom princípe boli budované aj Kristove novozákonné podobenstvá – len na ilustráciu stačí pripomenúť známe príbehy o horčičnom semienku, stratenej ovci, o perle s hlbokým mravným odkazom a. i.).

Za najväčšiu cnosť Gavlovič považuje vyhnutie sa vplyvu hriechu v akejkoľvek podobe. Cnosť sa tu chápe ako (ozdobný) odev – prejav duševnej i fyzickej čistoty (ľahkosti), ktorá človeka priamo zblíži s Bohom a odstraňuje prekážky jeho posmrtného prijatia do nebeského pokoja.

*„Dobrá vec jest cnostmi dušu ozdobovat,
dobře činit, příkaz boží zachovávat.
Tu svou spravedlivost anjelům ukáže,
když vše věci lidské položí na váze.
Tu všem ortel vydá podle zaslúžení,
slová Súdu svého naveky nezmení. [...]
Cnosť je odev, a mol chvála, a smrt medicína,
nezežere chvála cnosti, jak smrt pred očima.
Nepripustíš k tvému srdcu hřichu ani chvály,
jak o smrti spravedlive rozjímáš pomaly.“*

(Gavlovič, 1989, s. 739, 680)

*„Jak chceš přijít do nebe, musíš lehký býti,
i nejmenše nečistoty v sobe očistiti.
Zlož ze sebe všecké hřichy, a obleč se v cnosti,
cnosť te zlehčí, a k nebeskej zvýší vysokosti.
Jako kamen padá dolu, nejide do nebe,
tak ty vpadneš až do pekla, ja máš hřich na sebe. [...]
Smrt žádnému zlá nebývá, dobrá sama v sebe,*

kdo cnostlive v svete žije, otvára mu nebe. “

(Gavlovič, 2012, s. 485, 71)

V oboch skladbách sa cnosť a mravnosť štylizujú celkom pochopiteľne ako jasná opozícia voči všetkému, čo Boh zakazuje, proti čomu tak ostro vystupuje (Gavlovič v oboch skladbách nezriedka využíva priame či nepriame alúzie na staro- i novozákonné Božie ustanovenia o mravnom a cnostnom živote) a čo je príčinou Jeho apokalyptického hnevu voči ľuďom nehodným vstúpiť do Božieho kráľovstva.

Azda najvýraznejšiu noetickú spojnicu oboch Gavlovičových skladieb podľa nášho názoru predstavuje konkretizujúca predstava cnosti ako trojnásobného ideálu. Vo veľmi podobnom formálnom i myšlienkovom spracovaní sa v oboch skladbách možno stretnúť s obrazom cnosti ako podstaty lásky a obete, ktorú by mal človek urobiť s cieľom dosiahnuť nekončiacu Božiu milosť. Gavlovič tu cnosť znázorňuje a sprievračaňuje ako 1. úprimné milosrdenstvo a čistú lásku k Bohu a k bližnému (nachádzame tu analógiu s *Bibliou*, v ktorej sa viackrát zdôrazňuje myšlienka milovania Boha a bližného ako seba samého, napríklad 3. kniha Mojžišova 19:18; *Evanjelium podľa Marka* 12:33), 2. snahu pomáhať bližnému (z kresťanského hľadiska to treba chápať ako pomoc bratovi či sestre vo viere) za každých okolností, 3. nehľadiac pri takejto podpore na vlastný ošoh.

V *Škole kresťanskej* autor tri naznačené myšlienky kompaktné spojil do jedného konceptu s názvom „*Cnosť milosrdenství bývá, jak tři věci v sobe mívá*“, zatiaľ čo vo *Valaskej škole* bol obsažnejší. Obraz trojnásobnej cnosti tu rozvil v troch osobitných konceptoch, ktoré spadajú do samostatnej časti diela s názvom „*Pripomínání o trojnásobnej policii ku lepšímu pochopení dobrých mavův*“, uvedenej ešte pred prvou nótou.

*„S cnostami se ozdobuje, dobré skutky činí,
Boha, nebe, dobrou věčnost sobe dostat mívá. [...]
bližního v ničem nesoudí, ze zlého se tresce. [...]
Bližnímu pro Boha z lásky v potřebnosti slouží,
ve všem větší chválu boskú rozmnožovat túží. [...]
Žáden dobrý pekné mravy k chvále své nečiní,
ale k užitku bližního jich obracat mívá.“*

(Gavlovič, 1989, s. 20 – 21)

*„To vzácné milosrdenství jaká je cnosť v sebe?
Bližnímu z lásky pro Boha pomáhat v potrebe.
Ale to milosrdenství aby platné bylo,
chce meť v sobe té tři věci, by nic nechybilo.
Protož musíš najprv k všeckým lásku tvú otvirať,
áno ani nepřítelův z lásky nevyvírať.
Po druhé, abys' bližnímu v každé potřebnosti
usiloval se pomáhat podle tvej možnosti.
Po třetí, abys' pro Boha pomoci bližním vedel,
a do konce na vlastní zisk v pomoci nehledeł.
A v čem ruka tvá nemůže bližnímu pomáhat,
usiluj se žádost v srdci k pomoci rozmáhat.“*

(Gavlovič, 2012, s. 590)

Cnosť sa v Gavlovičových skladbách realizuje primárne ako výsledok cieľavedomej voľby človeka žiť a konať správne podľa Božích ustanovení. Takáto voľba kresťana musí byť nenásilná, dobrovoľná a úprimná, inak nespĺňa svoj účel a nespája sa s mravnosťou, zároveň tak neumožňuje priblížiť sa k Bohu. Autor adresne apeluje na čitateľa, aby si zvolil práve cnosť za smerodajnú hodnotu v živote na zemi, pretože je to jediná správna voľba vedúca k životu po smrti.

*„Cnosť musí byť dobrovoľná od prirodzenosti,
tá není stálá, která má původ z násilnosti.
Ne násilne, než lahodne zmínku čiňme cnosti,
nebo zbytečná horlivost' bývá v ošklivosti.“*

(Gavlovič, 1989, s. 288)

„Ne jak dluho, ale jako žiješ na tem svete,
to sobe máš považovať, dokud' si v živote. [...]
Ten je starý, který dálej nemůže živ býti,
ne ve věku, ale v cnosti vyvol starost' míti. [...]
Aby ti smrt' milá byla, nyní se v cnosti cvič,
bez dobrého živobyťi nemrhaj času víc. [...]
Budeš ležeť vprostřed mrtvých, to máš slovo jisté,
tehdy místo k odpočinku priprav sobe čisté.
Pripravuj ho skrze cnosti, a skrze dobrotu,
bys' mohel vstať z neho k súdu, k večnému životu.“

(Gavlovič, 2012, s. 94, 148, 149)

Valaská škola a *Škola kresťanská* sú prejavom intenzívneho záujmu autora o etické a filozofické hodnoty 17. storočia, pričom *Valaskú školu* Gavlovič chápe ako umenie dobrého života – *ars bene vivendi*, *Školu kresťanskú* naopak ako umenie dobrej smrti – *ars bene moriendi* (podľa Gáfriková, 2004, s. 10).

Je tiež dôležité spomenúť, že autorova tvorba slúžila ako forma pasívnej kazateľskej a mravoučnej činnosti, ktorú pre pretrvávajúce zdravotné problémy nemohol vykonávať inak. Nazdávame sa preto, že tomuto elementárnemu cieľu podriadil spisovateľ celkový hodnotový a myšlienkový systém svojich diel, ktorých charakter a filozofia túto tézu priamo potvrdzujú. Autor túžil čitateľovi vysvetľovať podstatu Božích slov, apelovať na správny a cnostný život a varovať pred hriechom a svetskými márnosťami.

Etickú podstatu Gavlovičových škôl analyzovala aj G. Gáfriková (2010, s. 20), ktorá tvrdí, že autor v dielach obsiahol dve základné formy života podstatné pre kresťanov, t. j. *vita activa* a *vita contemplativa*. Statočnosť, respektíve aktívna činorodosť, vychádzajúca z venovania *Valaskej školy*, je podľa nej výrazom morálnej integrity osobnosti, no tá spočíva v neustálom kultivovaní mravov a cností kresťana, toho výsledkom býva sústredené rozjímanie o Bohu a eschatologickej perspektíve života po smrti, ktorá tvorí podstatu *Školy kresťanskej*. Nie je preto vôbec náhoda, že tieto diela boli podľa datovania napísané v krátkom čase bezprostredne po sebe.

Cnosti sa však u Gavloviča kultivujú hĺbkovou a úprimnou introspekciou veriaceho do vlastnej duše prostredníctvom modlitby a dočasného osamenia človeka. Takúto samotu vnímame, odvolávajúc sa na Martinu Kubealakovú (2013, s. 70 – 71), ako jedinečnú príležitosť pre dobrovoľnú kontempláciu jednotlivca, respektíve ako akt meditácie, v ktorej môže človek spoznávať podstatu svojho života a čistým srdcom zároveň poznávať i Boha. Práve samota poskytuje dôležitú bázu pre kultiváciu cností a mravov veriacich a jedinou možnosť ich skutočného spojenia s Bohom, ku ktorému má viesť mravný a cnostný život.

Ak berieme do úvahy autorskú motiváciu pri písaní diel, nesmieme opomenúť, že Gavlovič nechcel zostať len didakticko-reflexívnym hlásnikom dobrých mravov, zachovávajúc si tak odstup, aký máva kazateľ nad svojím farníkom počas kázne, ale sú to jeho osobné životné skúsenosti z pobytu u jednoduchých ľudí vo valašskom prostredí, ktoré ho naučili prispôbiť sa mentalite svojho čitateľa a pochopiť ju, preto svoj dôstojný a prísny kazateľský tón vždy účinne prepájal so zábavným a humorom podfarbeným charakterom v rámci ním razeného hesla *prodesse et delectare* (poučiť a pobaviť), ktoré najlepšie vyjadril v úvodnom latinskom motte *Valaskej školy*: „*Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.*“ (Je obecné chválený ten, čo prepája príjemné s užitočným.)

Ak sme konštatovali, že *Valaská škola* predstavuje prevažne profánny a *Škola kresťanská* sakrálny charakter života človeka, musí sa táto úzko nadväzujúca polarita diel zákonite prejavíť i v rozdielnom spracovaní spomenutého hesla. V prvej menovanej skladbe cez humor pertraktuje autor mravnosť a cnosť ako prostriedok boja proti obžerstvu, márnivosti, bohatstvu a svetským statkom, rôznym mravným neduhom a profánnym žiadostiam, ale najmä proti alkoholizmu, ktorému pravdepodobne kvôli jeho rozšírenosti, a teda spoločenskej závažnosti, venoval celý repertoár paškvilov a ostrovtipných či útočných strof, sledujúc tak rudimentárny cieľ donútiť človeka zamyslieť sa nad sebou a zmeniť postoj k životu.

„Všelijaké komplexie v sobe lidé mají,
náchylnosti opilého skovať se nedajú.
Když již hlava opilého dokola se točí,
i náchylnost ku zjavnosti ven z neho vyskočí.
Jeden laje, druhý spívá, tretí se rád bije,
jiný je ščedry, pobožný, když se čo napije [...]
Aristippus ne člověkem než oslem nazývá
teho, který svoju rozkoš v hojném pití mívá.“
„[...] Kdo bude piť víno skrovne, bude v tele zdravý,
nepotratí statečností, rozumu, a mravy.“

(Gavlovič, 1989, s. 594, 586)

Humorný aspekt *Školy kresťanskej* je vďaka Gavlovičovej snahe o dôstojné a intenzívne varovanie smrteľníka pred následkami zlého pozemského života minimalizovaný a vyskytuje sa skôr v podobe zmienok alebo kontextuálne ukotvených konkrétnych motívov ilustrujúcich eschatologické obrazy. Zvýšenú mieru expresívnej útočnosti sme však zaznamenali v cykle *O pekle* v súvislosti s olfaktorickými prejavmi, zdôrazňujúcimi autorovo pohrdanie peklom ako dôsledkom hriechneho/necnostného života človeka, v ktorom sa hriechnik trápi a trýzni v nekonečných a neznesiteľných mukách. Aby tieto muky nezostali len v abstraktnej rovine, otvára sa autorovi priestor na konkretizáciu prostredníctvom barokovej metódy názornosti, ktorá sa u neho niekedy prepája s humorným podtónom, aby tak čo najintenzívnejšie rezonovala vo vedomí čitateľov.

„Znes v hromadu vše záchody, i mršiny všecké,
ješte v pekle více smrdí jedno telo lidské.
Čím víc v pekle zatracených, a i smradu je víc,
a jaký smrad z ďáblův jide, o tem nemluví nic.“

(Gavlovič, 2012, s. 341)

Autor skladbou reaguje na potrebu duchovnej osvety, no na rozdiel od *Valaskej školy* je tu menej kritický a expresívny v hodnotení ľudských neduhov. Dovolíme si napísať, že Gavlovičovi sa svojím dielom podarilo dokázať, že kresťanské princípy morálky a každodenný život nielen že nie sú v opozitnom postavení, ba naopak, jeho skladby sú ukážkou, že tieto faktory spolu koexistujú, vzájomne sa podmieňujú, a preto je nutné prijať takto formulované axiómy do hodnotového rebríčka každého človeka, ktorý sa túži nazývať správnym kresťanom.

Súhlasíme s vyjadrením Hany Bočkovej (2013, s. 34) v tom, že Gavlovičove knihy chcú byť sprievodcom k morálke a zbožnosti, pričom ich možno chápať aj ako materiály určené na výchovu emancipovaného čitateľa. H. Bočková (2013, s. 41) navyše trefne používa v tejto súvislosti pojem *propaganda fidei*, ktorý priamym spôsobom dokumentuje autorov vzťah k svojim dielam, konštituovaným do polohy didakticko-reflexívneho a mysticko-spirituálneho učenia, smerujúceho k uvedomeniu si seba samého ako človeka a kresťana, ktorý má svoje povinnosti voči Bohu aj voči svetu.

Napokon v Gavlovičových profánno-sakrálnych spisoch vidno tri hlavné funkčné zamerania, ktoré sú podľa Brücknera (In: Bočková, 2013, s. 31) typické pre nábožensko-vzdelávaciu literatúru:

1. propagandistické – v ňom prevládajú naratívne postupy a persuzívna intencia;
2. katechetické – rétorické postupy v podobe dialógov, umožňujúcich zvažovanie argumentov s poučujúcou intenciou (*docere – poučovať*),
3. nábožensky povznášajúce – meditatívne postupy, ktoré smerujú k posilneniu zbožnosti pomocou prežitku viery s cieľom dojať človeka, duchovne ním pohnúť, viesť k nasledovaniu správneho vzoru (*permovere – pohnúť/povzbudiť*).

Je však zaujímavé sledovať, že Gavlovičov filozoficko-etický tón zostáva v nábožensko-spirituálnych otázkach smerom od *Valaskej školy* ku *Škole kresťanskej* pomerne konštantný vo svojej kvalite, v druhej menovanej skladbe pribúda len na kvantite.

Gavlovič v oboch dielach vníma Boha ako ústredný princíp (podstatu bytia) i darcu života, celistvú univerzálnu pravdu, ktorá determinuje bytie človeka v jeho fyzickej i psychickej sfére. Autor citlivo vníma všadeprítomnosť Božiu a apeluje na čitateľa, aby si tento podstatný fakt uvedomil tiež

a podriadil sa mu, pretože tým podmieňuje správny spôsob svojej existencie a v *Škole kresťanskej* aj záchranu vlastnej duše pred zatratením.

Podstatou vedomia človeka o cnosti a jej aktívneho uskutočňovania je u Gavloviča práve pokánie v jeho biblickom významovom rámci. Ide tu o mravné a úprimné oľutovanie viny, no tiež o aktívny – pokorný – proces nápravy hriešneho/necnostného života. Pokánie sa tak stáva samotnou esenciou cnosti, hybnou silou mravnosti, ktorá vracia hriešneho (necnostného) človeka naspäť na cestu Božej milosti. V tejto súvislosti preto vôbec nie je prekvapujúci fakt, že naliehavý tón a obraznosť, ktoré Gavlovič využíval v oboch skladbách, zdôrazňujú nutnosť pokánia, tým nás priamo povzbudzujú hľadať ďalšie dôležité tematicko-motivické prepojenia oboch skladieb, ktoré svojím charakterom a zameraním, pochopiteľne, čerpajú námety z *Písma svätého* a exponujú ich. Netreba azda obzvlášť pripomínať, aký veľký význam sa pokánium pripisuje v *Starom* i *Novom zákone*.

*„Kameň dolu, a dym hore pospíchá, jak sluší,
človek, jak chce odpočinúť, k Bohu bežeť musí.
V Bohu najde odpočinek, nebo je cíl jeho,
jestli trefí k cílu svému, nasytí se z neho.
Bůh te stvoril ku spasení, však nechce spasiti,
jak ty nechceš, čo si zhřešil, pokáním zetrítí.“*

(Gavlovič, 1989, s. 539)

*„Dekujem ti, Bože, večný, za to dobrodiní,
že si mne ráčil dožiť do tejto hodiny...
Dekujem ti, žeš' mi času k pokání prodlužil,
dej mi milosť, abych tobe spravdlive slúžil.
Obracám sa ku pokání, nechcem víc marnosti,
litujem za moje hríchy z pravej skrúšenosti.
Nešťastlivá tá hodina, v kterou sem te ranil,
juž bych nyní horel v pekle, kdybys' mne nechránil.
Chcem další čas v tvojej službe docela strávití,
i po mém bídném živote večne te slávití.“*

(Gavlovič, 2012, s. 64)

Pokánie sa v oboch Gavlovičových skladbách stalo (celkom v biblickom zmysle) prostriedkom dosiahnutia pravej cnosti spočívajúcej v Božom odpustení vín. Citované koncepty, ktoré vzhľadom na ich jasnú obraznosť a myšlienkovú kompozíciu považujeme za príkladnú ukážku Gavlovičovej práce s *Bibliou* ako inšpiračným zdrojom, pripomínajú novozákonný dôraz na neoceniteľný význam pokánia v živote človeka, napríklad: „*Pán nemešká s prisľúbením, ako sa niektorí nazdávajú, že mešká; on je len trpezlivý s vami a nechce, aby niekto zahynul, ale aby sa všetci dali na pokánie.; Pokánie čiňte, lebo sa priblížilo kráľovstvo nebeské.*“ (Citované podľa 2. list apoštola Petra 3:9; *Evanjelium podľa Matúša* 4:17)

Nazdávame sa, že *Valaská škola* predstavuje spolu so *Školou kresťanskou* významovo nadväzujúci hodnotový komplex, hmotnú podstatu nehmotnej filozofie, pretože usporiadaný a mravný pozemský život tvorí priamu bázu pre svätosť a večnosť po smrti (podľa Sabo, In: Gáfríková, 2012, s. 642). K tomu je ale potrebné dodať, že oba texty sám autor chápe ako prostriedky na rozdávanie nádeje pre ľudí, ktorým bude šťastný život zaručený len pod podmienkou pokánia, dodržiavania pravidiel morálky a zachovávaní upozornení, ktoré sa vyskytujú v oboch autorových dielach myšlienkovito čerpajúcich z Božích slov.

Domnievame sa preto, že naznačená noetická línia „pokánie – cnosť (mravnosť) – Boh“ tvorí jadro Gavlovičovej poetiky, myšlienkový základ jeho literárneho reflektovania sveta a môže predstavovať nenahraditeľné spojivo medzi jeho zachovanými skladbami, ktoré sa problematike pokánia a cnostného života vedúceho k Božej milosti vskutku venujú v nezanedbateľnom množstve konceptov.

Literatúra

Biblia. 2003. Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica : Tranoscius, SBS, 2003. 299 s. ISBN 80-7140-182-X

- BOČKOVÁ, Hana. 2013. Škola kresťanská jako text nábožensky vzdělávací. In: *Hugolín Gavlovič a jeho dielo v dobovom literárnom a kultúrnom kontexte*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2013, s. 30 – 42. ISBN 9788088746218
- GÁFRIKOVÁ, Gizela. 2004. Nad literárnym dielom slovenského „podivína 18. storočia“. In: *O dobrých mravoch*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2004, s. 5 – 26. ISBN 8022205222
- GÁFRIKOVÁ, Gizela. 2006. *Zabúdané súvislosti*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2006. 274 s. ISBN 8080950024
- GÁFRIKOVÁ, Gizela. 2010. Život a smrť v Gavlovičových básnických skladbách. In: *Posledné veci človeka*. Bratislava : Veda, 2010, s. 16 – 28. ISBN 978-80-224-1124-0
- GÁFRIKOVÁ, Gizela. 2012. Gavlovičova Škola kresťanská. In: *Hugolín Gavlovič. Škola kresťanská*. Bratislava : Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012, s. 769 – 781. ISBN 978-80-8101-682-0
- GAVLOVIČ, Hugolín. 1989. *Valaská škola mravúv stodola*. Bratislava : Veda, 1989. 1000 s. ISBN 80-224-0045-9
- GAVLOVIČ, Hugolín. 2012. *Škola kresťanská*. Bratislava : Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012. 804 s. ISBN 978-80-8101-682-0
- HAMADA, Milan. 1995. *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava : Ústav slovenskej kultúry SAV, 1995. 344 s. ISBN 8088746051
- KUBEALAKOVÁ, Martina. 2013. Osamelosť v samote (v starších príbehoch). In: *Samota a osamelosť (vo vybraných textoch slovenskej umeleckej literatúry)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 9 – 99. ISBN 978-83-7490-639-5
- MRÁZ, Andrej. 1940. *Gavlovičova Škola kresťanská*. Bratislava : SUS, 1940. 60 s.
- TKÁČIKOVÁ, Eva. 2012. *Slovenská literatúra 9. – 18. storočia*. Brno : Tribun EU, 2012. 339 s. ISBN 978-80-263-0326-8

Summary

The basic problem in *Škola kresťanská* is its thematic and motivic construction, which was previously the reason for different interpretative analysis being remarked in this study. The experts had a lot of problems with dedication of the creation interposing to the semantic opposition to *Valaská škola*, which is considered as the mature work in Gavlovič's creation. In this sketch we attempted to highlight the noetic connection between the mentioned literary works – we assumed that the principle of morality and virtue (based on the penitence) is the most important idea in Gavlovič's poetic. These axioms let the people come closer to the God. Studying the utterances of Gavlovič's poetic our intention was addressed to the analysis of thematic and motivic structure in *Valaská škola* and *Škola kresťanská*, which form together one whole qualitative complex. We pointed out to the author's relationship to his works and accented to the epistemological problems arising from this relationship including different social and biographic aspects, which determine the author's motivation and intention. We also emphasised, that the out-literary influences caused that creations have been hang over in form of autographs and their accessibility was therefore minimizing.

O autorovi

V rámci výskumnej úlohy zameranej na interdisciplinárny a konfrontačný výskum jazyka, ľudovej slovesnej a materiálnej kultúry a dejín osídlenia v oblasti slovensko-poľských, slovensko-rusínsko-ukrajinských, slovensko-južnoslovanských a slovensko-nemeckých kontaktov skúma slovenskú ľudovú slovesnosť v medzislovanských vzťahoch z historického a konfrontačného hľadiska. Venuje sa najmä výskumu mýtopoetických tradícií slovanských kultúrnych spoločenstiev so zameraním na západoslovanský, južnoslovanský a východoslovanský jazykový a kultúrny areál. Jeho metodologické východisko predstavuje archeológia literárnej komunikácie a analýza predhistórie literatúry Slovanov. Okrem toho sa zaujíma o spirituálne tendencie v staršej slovenskej literatúre, spôsoby transformácie kresťanského učenia v beletrii a ľudovej slovesnosti.

Ľubomír Gábor, Slavistický ústav Jána Stanislava, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava

**ŠTUDENTSKÁ
VEDECKÁ
KONFERENCIA**

SOCIÁLNE ASPEKTY RETRIBÚCIE NA SLOVENSKU NA PRÍKLADE MESTA BANSKÁ BYSTRICA

SOCIAL ASPECTS OF RETRIBUTION IN SLOVAKIA ON EXAMPLE OF CITY BANSKÁ BYSTRICA

Matej Mesko

Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

história, jednodoborové štúdium

Mgr. (2018)

matej.mesko81@gmail.com

Kľúčové slová

slovenské dejiny, sociálne dejiny, retribúcia, kolaborácia, ľudové súdnictvo, Banská Bystrica

Key words

Slovak history, social history, retribution, collaboration, the people's judiciary, Banská Bystrica

1. Metodika a ciele výskumu

Retribúcia sa objavuje vo svetových dejinách v polovici 20. storočia ako nový právny fenomén. Dovtedy nebolo mysliteľné, aby boli občania štátu súdení za skutky, ktoré boli v predošlom režime právne podložené a v súlade so zákonom. Druhá svetová vojna, jej zverstvá a utrpenie miliónov ľudí však vytvorila predpoklady pre aplikovanie retroaktivity v právnych normách povojnových štátov. Pristúpenie k povojnovému potrestaniu vojnových zločincov bolo nepochybne správnym krokom politických elít. Avšak ako to v dejinách býva, žiadna očista spoločnosti sa neprevádzala dôkladne a spravodlivo. Podobné to bolo aj s retribúciou na Slovensku. Rovnako ako vo všetkých krajinách tak aj na Slovensku bolo mnoho vojnových zločincov postavených pred retribučný súd (ale veľa ich aj uniklo). Spoločne s nimi tam však stáli aj obyčajní ľudia, radoví členovia politických organizácií, ktorí mali s kolaboráciou či vojnovými zločinmi pramálo spoločné. V predkladanej štúdii sa zameriame predovšetkým na nich. Ako vplývala retribúcia na radového člena Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM), Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), Maďarskej strany (MNP) a nemeckých organizácií (FS či DP), ktorý bol zaistený a postavený pred retribučný súd? Čo to znamenalo pre ich rodiny? Aké rôzne formy retribúcie mohli zasiahnuť vtedajšiu spoločnosť? Aké dôsledky mala retribúcia na jednotlivé národnosti? Na tieto a podobné otázky sa pokúsime nájsť odpoveď v predkladanej štúdii. Avšak nezameriame sa na celé územie Slovenska. To by bola dobrá téma na celú monografiu. Tému sme si vymedzili územím mesta Banská Bystrica v časovom horizonte rokov 1945 – 1947. Práve v tomto období sa odohrávala retribúcia v tej najtvrdšej forme.

Pri našom výskume sme sa však nemohli oprieť o žiadnu štúdiu zo zameraním na slovenské územie, ktorá by sledovala osudy obyčajného človeka zasiahnutého retribúciou. Povojnová retribúcia je v slovenskej historiografii pomerne pertraktovaná téma (1), no svoje zastúpenie zatiaľ našla iba v jedinej monografii a to z pera armádneho prokurátora Antona Rašlu (2). Sociálne aspekty retribúcie primárne nesledovala žiadna z doposiaľ napísaných štúdií. Všetky sa viac či menej venovali politicko-právnomu rozmeru retribúcie. Je to logický vývoj, pretože je potrebné mať najprv zodpovedané dejiny retribúcie v širšom politickom a právnom kontexte, než sa hneď púšťať do sondovitého výskumu jednotlivých miestnych a okresných ľudových súdov. Preto sme si museli vytvoriť vlastnú metodiku pri vytváraní sociálneho historického obrazu retribúcie. V prvom rade je potrebné priblížiť priebeh retribúcie na Slovensku a jej právne podloženie. Právne normy, záväzné pre celé Slovensko, sa stali hlavným nástrojom výkonu retribúcie na Slovensku, preto sme komparatívnou metódou porovnávali a analyzovali ako sa jednotlivé nariadenia privádzali do praxe na území mesta Banská Bystrica. Na základe toho a dostupných prameňov banskobystrického archívu (ŠA BB), konkrétne fondov miestneho národného výboru a miestneho a okresného ľudového súdu, sme v druhej časti predkladanej štúdie postupne odkrývali, aké roviny mala retribúcia v Banskej Bystrici. V záverečnej časti štúdie porovnáme, aké mala retribúcia výsledky na Slovensku a aké v Banskej Bystrici. Na základe takto zostavenej osnovy sa pokúsime zhrnúť výsledky nášho výskumu v závere štúdie.

2. Formy retribúcie na Slovensku a ich právne podloženie

Druhá svetová vojna bola pre celý svet a európsky priestor obzvlášť obrovskou tragédiou. Milióny mŕtvych, obrovské materiálne škody a nesmierne utrpenie sa navždy zapísali do pamäti povojnovej Európy a vplyvy tohto traumatizujúceho zážitku pretrvávajú dodnes. Bolo preto logické, aby niekto niesol za túto tragédiu zodpovednosť. Svet pritom nechcel opakovať rovnakú chybu, ktorá sa stala po prvej svetovej vojne. Mnoho ľudí totižto verilo, že nepotrebanie nemeckého cisára a jeho stúpcov viedlo priamo k vypuknutiu druhej svetovej vojny (3), resp. absencia retribučných (4) procesov s najvyššími predstaviteľmi trojspolku nezahatala cestu k vypuknutiu ešte hroznejšieho konfliktu. Navyše, svet znova (podobne ako v prvej svetovej vojne v prípade Arménov) zažil masové vyvražďovanie obyvateľstva v podobe genocídy Židov či Rómov. Nebolo preto prijateľné, aby tí, ktorí túto hrôzu spôsobili, unikli bez spravodlivého trestu. Z toho dôvodu začali vznikať v povojnových európskych štátoch špecializované retribučné súdy, ktoré mali trestať vojnových zločincov nacistického Nemecka a s ním kolaborujúcich domácich zradcov jednotlivých krajín. Historik Martin Conway konštatuje, že „v skutočnosti sa trestné stíhanie stalo jedným z hlavných prostriedkov európskej spoločnosti, cez ktorú diskutovala o svojich minulých nedostatkoch, ale aj o svojom budúcom charaktere“ (5).

Asi najznámejším prejavom retribúcie v povojnovej Európe bol Norimberský proces s nacistickými pohlavármi. Bol to však proces pod záštitou Spoločenstva národov a neodzrkadľoval to, ako prebiehala retribúcia v celej Európe. Popravde ani nemohol, pretože retribúcia mala v jednotlivých krajinách rôzne podoby a špecifiká, ktoré vyplývali z rozdielného vojnového zážitku jednotlivých národov. Tak napríklad Poľsko okupačným terorom (a to medzi rokmi 1939 a 1941 dokonca dvojitým) trpelo celých 6 rokov, začiatok českej okupácie bol ešte pred vojnou a taká svetová mocnosť, akou bolo Francúzsko, utrpelo v roku 1941 zdrvujúcu porážku a neskôr bolo kompletne okupované. Na druhej strane, kebyže zastavíme čas na relatívne samostatnom Slovensku v roku 1944, asi málokto okrem Židov, Rómov a komunistov by sa mohol na niečo sťažovať. Napriek rozdielnym podobám priebehu vojny v jednotlivých okupovaných či neokupovaných krajinách bola skúsenosť s vojnou v Európe prevažne civilná záležitosť. (6) Pre väčšinu obyvateľstva mala vojna podobu dennodennej degradácie, zrady, ponižovania, sebapoškodzovania, mnohí stratili veľa, niektorí dokonca všetko (7). Túto atmosféru, ktorá panovala v okupovaných krajinách, akou bolo Česko, vystihuje jeden list z Protektorátu: „Je to osobné strádanie, nemôžete zohnať jedlo ktoré chcete. Nejde o samotnú podstatu pridelového systému, čo prináša nepokoj do života v každej zemi, ale je to skôr spôsob, akým je to jedlo pridelované a prečo [...] Tieto obmedzenia nie sú nutnou obeťou, ktorú prinášate pre blaho svojej zeme, armády či boja. Hladujete, aby sa ľudia, ktorých nenávidíte, dosýta najedli. [...] Ste stále pod tlakom patologického napätia. [...] Naši ľudia žijú v istej forme organizovaného šialenstva“ (8). Slovensko však patrilo ku krajinám, ktoré mali negatívnu skúsenosť s vojnou iba jeden rok a dlhodobou nemeckou okupáciou netrpelo prakticky vôbec. V pomere k českým krajinám vyšlo Slovensko z vojny s menším traumatizujúcim zážitkom.

Takto odlišný vojnový zážitok oboch celkov, ktoré po vojne znova vytvárajú spoločný štát, sa logicky podpísal pod rozdielny priebeh retribúcie vnútri jednej krajiny, čo na svete nemalo obdobu. Pokým v českých krajinách sa prejavil fenomén „divokej retribúcie“, ktorá v podstate znamenala masové a nikým neriadené vyhánanie nemeckého obyvateľstva z českého pohraničia tesne po vojne (9), začiatok retribúcie na Slovensku je spojený s vypuknutím Slovenského národného povstania. Novovzniknutá Slovenská národná rada ako najvyšší zákonodarný orgán na povstaleckom území prijala nariadenie č. 4/1944 Zb. n. SNR o rozpustení politických strán a organizácií z 1. 9. 1944, ktoré zakazovalo pôsobenie všetkých politických subjektov a ustanovizní ľudákov, Nemcov a Maďarov (HSLS, HG, HM, DP, FS, MNP) (10). O týždeň na to SNR vydala ďalšie nariadenie, ktoré by sme mohli považovať za podstatu za retribučné. Bolo to nariadenie č. 11/1944 Zb. n. SNR z 8. 9. 1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov. Podľa tohto nariadenia sa mali všetky nemecké podniky zaistiť štátom. Arizované podniky však naďalej ostávali v rukách svojich správcov (až do svojho nahradenia), no tí nemohli podnik previesť pod inú správu, alebo „vykonávať opatrenia, ktoré by narušili, alebo zmenšili majetkovú podstatu podnikov, alebo ohrozili ich riadny chod“ (11).

Ako sa však tieto nariadenia premietli do praxe na povstaleckom území? Podľa nášho názoru sa nariadenia nepodarilo zaviesť do praxe. Povstalecká SNR mala omnoho páľčivejšie problémy na svojom území spojené so zásobovaním a stále kritickejšou situáciou na fronte. Gustáv Husák sa po vojne vyjadril, že „politicky bola otázka potrestania zradcov diskutovaná v KSS a v SNR už pred Povstaním. Jasně bolo, že príde k zákonnému opatreniu. V tom čase a ani v priebehu SNP nestála naliehavo otázka konkrétnej normy, bolo dosť naliehavějších problémov“ (12). Navyše, povstanie bolo po dvoch mesiacoch potlačené, čo je príliš krátky čas na úspešné etablovanie retribučných nariadení. V povstaleckej tlači sa tiež nedočítame príliš veľa o tom, či a ako majú byť vojnoví zločinci, nacisti a kolaboranti potrestaní. Výnimkou je azda príspevok v denníku *Pravda* (povstalecká), v ktorej sa nachádza článok *Arizátorů pozor!*: „Arizátorův aj nemeckých podnikateľův varujeme aj touto cestou [...], že proti týmto podnikateľům (údajne šikanujúci svojich zamestnancův, pozn. M. M.), ktorí neuposlúchnu našu výzvu, bude sa postupovať čo najprísnejšie a okrem odňatia im podnikův môžu byť previnilci i prísne potrestaní“ (13). Pri hlbšej excerpácii súdnych spisův miestneho ľudového súdu v Banskej Bystrici, ktorého dôkladnejšej analýze sa budeme venovať neskôr, zistíme, že mnoho exponentův bývalého režimu sa aktívne zapojilo do povstania. Povstalci jednoducho potrebovali každú ruku a prílišne presadzovanie retribučných nariadení by im ešte viac skomplikovalo už aj tak zložitú situáciu.

Aj keď sa na území Slovenska neprejavil fenomén divokej retribúcie, ako to bolo v českých krajinách, predsa len dochádzalo či už na povstaleckom, alebo neskôr na území oslobodenom Červenou armádou k viacerým excesom. Tak napríklad katolícky farár Rudolf Sveda bol mučený a neskôr zavraždený sovietskymi partizánmi, Jozef Pöss iba o vlások unikol smrti, keď sa zranený dostal z masového hrobu, a v Liptovskom sv. Jáne partizáni zastrelili kňaza Martina Martinku. Všetko to boli však iba sporadické skutky, ktoré mali len miestny charakter a na Slovensku sa nevyskytovali celoplošne. Notoricky známe sú aj excesy páchané Červenou armádou od rabovania majetku až po znásilňovanie rehoľných sestier. (14) Podľa nášho názoru však zločiny Červenej armády neboli iba výsledkom vojny, nízkej vzdelanostnej úrovne a nedisciplinovanosti ruských vojakův. Musíme si uvedomiť, že ruský vojak prichádza na naše územie z iného civilizačného prostredia. Ako konštatuje historik Tony Judt: „Sovietsky vojak musel najprv bojovať v zbedačenom Rusku a počúvať, akých zverstiev sa Nemci dopúšťajú, a potom medzi rokmi 1944/45 vpochoduje do prosperujúcej Európy, ktorá bola svetom miest, elektriny, potravín a nakrmených žien a detí“, čo bol veľký kontrast z ich zdevastovanou krajinou (15). Preto je podľa nás na mieste sa domnievať, že počiatky istej formy (živelnej) retribúcie na našom území môžeme spájať z excesmi Červenej armády. Ruský vojak však netrestal explicitne vojnových zločincův či nacistův. Išlo mu skôr o potrestanie vyspelej Európy ako celku, z ktorej sa vyvinulo aj nacistické Nemecko, ktoré v roku 1941 spoločne so svojimi európskymi spojencami (aj Slovákmi) vpochodovalo do ZSSR.

Krátko po oslobodení slovenského územia začala SNR pripravovať právne podklady pre retribúciu. Rôzne nálady panujúce v oboch častiach krajiny sa neskôr premietli aj na jej právnom podložení. Československá vláda plánovala vydať retribučnú normu záväznú pre celú republiku. (16) Pripravovať ju začala už exilová vláda v Londýne, ktorá ju po vojne plánovala vydať vo forme prezidentských dekrétův (čo sa aj neskôr stalo). SNR ako novovzniknutý kolektívny orgán fungujúci už od roku 1944 mala tiež legislatívnu právomoc a tiež začala pracovať na vlastnej retribučnej norme záväznej iba pre územie Slovenska. Praha s tým, samozrejme, nesúhlasila, pretože si želala jednotu v otázke retribučnej normy. SNR si však uvedomovala, že prijatím vlastnej retribučnej normy by sa *de facto* uznala slovenská štátnosť. Problematické bolo aj to, že česká norma vychádzala zo zákona z roku 1923 o ochrane republiky (17), ktorý však nariadením č. 1/1944 Zb. n. SNR stratil účinnosť, čím sa prerušila právna kontinuita s 1. ČSR a recipovali sa zákony 1. SR, pokiaľ neodporovali demokracii (18). Navyše pripravovaný dekrét prezidenta mal byť v podstate iba rozšírením zákona z roku 1923. Preto sa SNR ponáhľala s vydaním vlastnej normy ešte pred prijatím prezidentských retribučných dekrétův. Pre tento zámer vytvorila SNR špeciálnu komisiu pre tvorbu retribučnej normy v zastúpení poslancův DS a KSS. Práca komisie bola zavŕšená 15. 5. 1945, keď ju SNR pod nariadením č. 33/1945 Zb. n. SNR „o potrestaní fašistických zločincův, okupantův a zradcův a o zriadení ľudového súdnicťva“ (19) schvaľuje. Právna norma však bola zrejme napísaná v chvate. Laco Novomeský sa napríklad

vyjadril, že „text nariadenia musel napokon za večer napísať Husák, s ktorým i Štefánik súhlasil (povereník spravodlivosti, pozn. M. M.)“ (20).

Z celej retribučnej normy bolo najdôležitejších a najpodstatnejších prvých 6 paragrafov. Prvým paragrafom sa trestajú „fašistickí okupanti“. Tento paragraf trestal vyslovene iba cudzích štátnych príslušníkov, a to len trestom smrti. Druhý paragraf postihoval „domácich zradcov“. Išlo o osoby s československým štátnym občianstvom, ktoré „svojou činnosťou, menovite ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií“ vyvíjali protištátnu alebo fašistickú činnosť. Delikty spojené s § 2 sa taktiež trestali jedine absolútnym trestom. Tretí paragraf postihoval „kolaborantov“, v ktorom bolo tiež možné udeliť trest smrti, ale tak isto aj trest odňatia slobody do 30 rokov. Štvrtý paragraf postihoval „zradu na povstaní“, v ktorom bolo možné udeliť iba trest smrti. Piaty paragraf sa týkal postihovania „previnilcov fašistického režimu“. Tento paragraf riešil predovšetkým prípady „malých rýb“. Najvyšší trest, ktorý bolo možné v rámci § 5 udeliť, bol maximálne 2 roky v tábore nútených prác a pozbavenie občianskych práv na dobu 2 až 15 rokov. Šiesty paragraf už netrestal, ale naopak „zmierňoval trest, ak sa páchatel svojou neskoršou činnosťou, najmä účasťou na povstaní, významne zaslúžil o protifašistický boj alebo o záchranu slovenských životov“ (21).

Je zaujímavé, že v 4 z 5 prípadov je možné za uvedené zločiny udeliť trest smrti (v troch prípadoch je možné udeliť iba trest smrti). Vinou asi chvatného dokončovania retribučnej normy boli skutkové podstaty značne pružné a zovšeobecnené (pozornosť sa venovala predovšetkým opisu páchatelov), čo spôsobovalo pri jej uplatňovaní značný chaos, no neurčitost' výkladu retribučnej normy umožňoval uložiť aj miernejšie tresty. Ak by sme chceli porovnať českú a slovenskú normu, zistili by sme, že naproti zovšeobecneným skutkovým podstatám retribučnej normy SNR sa v tej českej vyskytuje značne formalistickejší výklad. Pokým slovenská norma nepozná zločinecké organizácie a teda ani účasť vo fašistickej organizácii nebola stíhateľná, česká bola opačná. V prezidentských retribučných dekrétach sa trestala aj účasť vo fašistických organizáciách (NSDAP, Sudetendeutsche Partei, Vlajka, Hlinková garda a iné). Naproti tomu v českej norme chýbal právny postih *Zrada na povstaní*, ktorý figuroval iba v tej slovenskej. (22)

Výkonnú zložku retribučnej normy predstavovalo trojstupňové tzv. ľudové súdnictvo. Najvyšším bol Národný súd (NS) v Bratislave súdiaci tých najexponovanejších predstaviteľov bývalého režimu (prezident, členovia vlády, snemu, velitelia HG, POHG, UŠB) a cudzích štátnych príslušníkov spadajúcich pod § 1. Osoby regionálneho pôsobenia spadajúce pod retribučnú normu súdili Okresné ľudové súdy (OĽS) zriadené v každom okresnom meste. Najnižšiu zložku retribučného súdnictva predstavovali Miestne ľudové súdy (MĽS), ktoré pôsobili všade tam, kde pôsobil aj Miestny národný výbor. Pod jeho právomoc spadali delikty osôb súdené podľa § 5 o „previnilcoch fašistického režimu“ a najvyšší trest, ktorý mohol udeliť, boli 2 roky v tábore nútených prác ako trest hlavný a stratu občianskych práv na dobu 2 až 15 rokov ako trest vedľajší. (23)

Prívlastok ľudový bol nesmierne dôležitý, pretože poukazyval na to, že okrem profesionálnych sudcov v týchto súdoch pôsobili aj laici bez právnického vzdelania. Dr. Bruha (DS), povereník pre pravosúdie, sa vyjadril, že „ľudovosť je podstatnou značkou našej novej súdnej inštitúcie a laicizovanie súdu je najmä pri miestnych ľudových súdoch uskutočnené na 100 %, kde predsedom ani obžalobcom nesmie byť osoba právne znalá, čím je zdôraznená jasne političnosť tohto súdnictva“ (24). Zľudovením retribučného súdnictva sa malo dosiahnuť, že samotný ľud sa sám zbavuje kolaborantov, napomáhačov fašizmu, vojnových zločincov a čo bolo najdôležitejšie, ľud sám odsudzuje politiku predchádzajúceho štátu. Všetky tri zložky ľudového súdnictva rozhodovali formou senátov. Pokým NS a OĽS rozhodovali v senátoch, v ktorom predseda musel byť sudca z povolania, MĽS rozhodovali v 5- až 11-členom senáte, kde predseda a prísediaci mohli byť kompletne laici. Anton Rašla vo svojej monografii o ľudových súdoch uvádza, že „v praxi boli na Slovensku za prísediach navrhovaní a vymenovaní iba účastníci povstania, protifašistického odboja a osoby perzekuované“ (25). Avšak zohľadňovalo sa paritné zastúpenie politických strán KSS a DS a od roku 1947 aj Strany práce a Strany slobody. Ak niektorá zo strán nemohla nominovať svojho kandidáta, prišli na rad odbory a odbojárske organizácie. Popri senátoch pôsobil aj úrad obžaloby a to vo všetkých troch zložkách ľudového súdnictva. (26)

Ako však vyzeralo fungovanie ľudového súdnictva v praxi? Od začiatku sa začali pri výkone retribučnej normy objavovať mnohé retardačné činitele. Samozrejme, nikto nemohol po vojne očakávať prílišnú objektivitu súdov (tobôž nie ľudových). Anton Raša sa v liste adresovanom Čatlošovi po vojne vyjadril, že „v revolučnom politickom procese (akým súdy v r. 1945 – 1947 boli) nešlo vôbec o Vašu osobu, ale o to, aby novej politickej garnitúre nik v budúcnosti nevytýkal, že sa nedištancovala od ‚fašistického režimu slovenského štátu‘. Tu šlo o to, aby celý národ nebol obviňovaný známymi formuláciami, ktoré som musel aj ja vo svojom procese vypočuť: ‚Všichni ste zradili.‘ Ak nemal byť celý národ objektom pomsty, museli sme ‚vinníka‘ nájsť hoci i v telefónnom zozname“ (27), no v neprospech spravodlivosti hrala predovšetkým politika. Bol to boj medzi dvoma súperiacimi stranami KSS a DS na slovenskej politickej scéne, ktorý sa premietol aj do tejto oblasti. Obe strany začali využívať ľudové súdy pre svoje politické ciele. DS chcela prostredníctvom ľudových súdov potrestať všetkých politických oponentov, ktorí neboli súčasťou národného frontu, resp. protifašistického odboja. Boli to predovšetkým ľudáci, no v celku však DS postupovala omnoho miernejšie ako konkurenčná KSS. Komunisti videli v retribúcii jedinečnú príležitosť, ako presadzovať svoj triedny boj. Tak isto aj oni využívali retribúciu na likvidáciu svojich politických oponentov. Nešlo však iba o ľudákov a im podobných, pretože KSS videla v retribúcii jedinečnú príležitosť, ako zlikvidovať podstatnú časť buržoázie na Slovensku. Obe strany sa neskôr začali navzájom obviňovať z podkopávania retribúcie. DS kritizovala KSS za veľmi prísne rozsudky a krytie niektorých fašistov členstvom v strane. Samuel Bellus (DS) to vo svojej politickej brožúre zhrnul takto: „Terajšia legitímácia politickej strany nesprie umožňuje unik pred zodpovednosťou tomu, ktorý pre svoju minulosť patrí pred ľudový súd“ (28). Komunisti naopak kontrovali, prílišnou umiernenosťou rozsudkov v réžii DS. Karol Bacílek (KSS) napríklad uviedol: „Treba, aby sa naši súdruhovia nestážovali toľko na počínanie ľudových súdov, ale zasahovali tým, že zabezpečia svedecké výpovede a verejnú mienku“ (29). V konečnom dôsledku však obom stranám šlo o to isté. O odplatu za politické prenasledovanie počas totalitného režimu. Počas povstania ľudácki a neľudácki zástancovia svojich ideológií stáli proti sebe so zbraňou v ruke, a preto bolo logické, že po vojne ten-ktorý víťaz pristúpi k retribúcii.

Okrem politického boja medzi KSS a DS priebeh retribúcie narúšal aj relatívny nezáujem zo strany verejnosti. Už v prvých mesiacoch sa prejavila neochota obyvateľstva podieľať sa na trestaní svojich spoluobčanov. Najkritickejšia situácia bola na východe Slovenska, kde v roku 1945 začali svoju činnosť iba 2 ľudové súdy v Prešove a Michalovciach a aj to michalovský senát rozhodol iba v dvoch prípadoch oslobodzujúcim rozsudkom. (30) Nedostatok personálu sa však netýkal iba ochotných laikov. Absencia vyššieho počtu právne vzdelaných sudcov a obžalobcov tiež nebol zanedbateľný faktor. Kritickú situáciu sa snažila riešiť aj SNR, ktorá nariadením č. 57/1946 Zb. n. SNR zaviedla tzv. lietajúce senáty putujúce po celom Slovensku. Okrem nedostatku personálu sa prejavila aj nedisciplinovanosť ľudových sudcov. Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici v roku 1946 hlásil, že „vymenovaný prísediaci a ich náhradníci k OLS BB sa častejšie neustanovili na hlavné pojednávanie v trestných veciach ľudového súdnictva [...] v dôsledku toho OLS bol nútený veci odročovať [...] na verejnosť, ktorá sa ustanovila na pojednávanie do zasadacej siene tento zjav činil trápny dojem a bolo badať aj rozhorčenosť verejnosti“ (31). Vo väčšine prípadov však ani tak nešlo o lajdáctvo laických prísediacich, ale o ich obrovské pracovné vyčerpanie. Treba si uvedomiť, že okrem funkcie ľudového sudcu si prísediaci museli plniť aj svoje pracovné povinnosti u svojho stáleho zamestnávateľa. Jeden z náhradníkov prísediaceho pri OLS BB sa sťažoval: „Častými a do noci trvajúcimi pojednávaniami cítim sa byť nervovo vyčerpaným, popudlivým a nervóznym, čo potom ovplyvňuje i moju objektivitu. Je tiež nesprávne, že riadni členovia sa na pojednávanie nedostávajú – potom som ja stále volaný ako náhradník a som odvolaný od pokladnice (pracoval v banke, pozn. M. M.)“ (32).

Pre kompletný obraz priebehu retribúcie na Slovensku je potrebné spomenúť ešte jeden podstatný rozmer. Dôležitou súčasťou povojnového vyrovnávania sa národov s traumatickou minulosťou bolo obvinenie celého nemeckého národa zo zodpovednosti za priebeh vojny. Princíp kolektívnej viny bol pritom na našom území rozšírený ešte o maďarskú národnosť. Po prijatí dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. sa maďarská a nemecká menšina ako celok ocitli v bezprávnom postavení. Toto bezprávne postavenie prakticky znamenalo, že československí Nemci a Maďari boli zbavení štátneho občianstva. (33) Dekrét sa nevzťahoval na „Nemce a Maďari, ktorí se v době

zvýšeného ohrožení republiky [...] přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky“ (34) alebo na Nemcov a Maďarov, ktorí počas vojny vyvíjali protifašistickú činnosť či trpeli fašistickým terorom. Hnuteľný a nehnuteľný majetok týchto osôb spoločne zo zradcami národa sa nariadením č. 50/1945 Zb. n. SNR ocitol v štátnej správe (35). V rámci tzv. 1 pozemkovej reformy sa konfiškovala a prerozdeľovala pôda Nemcov, Maďarov a zradcov národa podľa nariadení č. 4/1945, č. 104/1945, č. 64/1946, č. 89/1947, č. 1/1948 Zb. n. SNR (36). Ako kritérium pri posudzovaní národnosti jednotlivých osôb § 6 nariadenia č. 50/ 1945 Zb. n. SNR stanovoval, že rozhodujúcim činiteľom pri určovaní národnosti je „jazyk užívaný v rodinnom styku alebo príslušnosť k maďarskej alebo nemeckej politickej strane po 6. 10. 1938, alebo priznanie národnosti pri poslednom sčítaní“ (37).

3. Pribeh retribúcie v meste Banská Bystrica

Mesto Banská Bystrica čakalo na svoje oslobodenie do jari roku 1945, keď ju dňa 25. 3. doobeda oslobodzujú spoločne červená a rumunská armáda aj s príľahlým okolím (38). Paralelne s odchodom okupačnej nemeckej a maďarskej armády preberá kontrolu v meste miestna správa národných výborov. Keďže Banská Bystrica bolo aj okresné mesto, okrem Miestneho národného výboru (MNV) sa vytvára aj Okresný (ONV). Po vydaní retribučnej normy sa formuje aj Miestny ľudový súd (MLS) a Okresný ľudový súd (OLS). (39)

Od tejto chvíle sa začína hromadné zatýkanie domnelých vojnových zločincov, kolaborantov a domácich zradcov nachádzajúcich sa na území mesta. Zadržované boli osoby činné v miestnej správe predošlého režimu, regionálni funkcionári HG, HSLŠ a HM. Navyše, Banská Bystrica bola multietnické mesto s početným zastúpením Nemcov a Maďarov, takže tu pôsobilo veľa nemeckých a maďarských organizácií, ktorých čelní predstavitelia boli tak isto stíhaní. Tak napríklad v Banskej Bystrici existovali 3 nemecké inštitúcie, a to Detský domov pre nemecké deti, Nemecký lektorát a sekretariát DP (Deutsche Partei). Naproti tomu tu pôsobila aj miestna pobočka MNP (Magyar Nemzeti Párt) či SEMKE (Kultúrne združenie MNP).

Slovenská verejnosť bola často nabádaná, aby spolupracovala s NB a udávala osoby podozrivé z kolaborácie. Prednosta hlavného veliteľstva NB mjr. Viktorín vydal v júli 1945 vyhlášku, v ktorej nabádal „celú slovenskú verejnosť protifašistického zmysľania, aby každú osobu, ktorá je podozrivá z vyššie uvedených trestných činov a je ešte na slobode, prípadne sa ukrýva, oznámili na stanici NB“ (40). Problémom však bolo, že nikto nevedel, ako zadefinovať kolaboranta a zradcu národa. *Národné noviny* v tejto súvislosti uvádzali: „Ako si vykladáme zmysel slova ‚kolaborant‘ u nás? [...] Keby sme objektívne a správne mali posudzovať takzvaných ‚tiež kolaborantov‘ u nás, nemôžeme vysloviť to presvedčenie, že kolaboranti v zmysle výkladu slova u nás bolo aj tých 80 000 robotníkov, Slovákov v Nemecku, ktorí veľmi dobre museli vedieť, koho svojimi fyzickými silami podporujú a predlžujú život nacizmu a fašizmu [...], keby sme museli vykladať pojem kolaborant podľa nás vžitých zásad, muselo by pred ľudové fórum súdnictva prísť 75 % nášho národa. [...] Teda rozlišujme, či je kolaborant ten, kto pozdravoval „NA STRÁŽ“ HSLŠ a HG, alebo iných nanútených inštitúcií, ale sa na nacizme neexponoval“ (41). Retribučná norma vydaná v máji neodpovedala na túto otázku, pretože výklad normy bol značne voľný. Tak sa stávalo, že v celách predbežného zadržovania končili vedľa skutočných vojnových zločincov aj rádoví členovia politických strán alebo celkom bezúhonné osoby. Pritom KSS spoločne s DS deklarovali, že samotné členstvo v politických subjektoch predošlého režimu nebude predmetom stíhania. Ján Ursíny v tejto veci konštatoval, že „ľudové súdy a národné súdy nebudú súdiť funkcie, ale skutky, ktorých sa ich nositelia dopustili“ (42).

Nebolo preto neobvyklé, že vo väzniciach končili často aj nevinní ľudia. Exemplárnym prípadom je Gustáv Čierny, 45-ročný holič z Banskej Bystrice, ktorého 7. 5. 1945 na rozkaz oblastného veliteľstva NB zaistili a vzali do väzby. Pri obhliadke väzenským lekárom krajskej väznice v Banskej Bystrici, kde boli domnelí kolaboranti posielaní do väzby, sa zistilo, že bol „tichým bláznom na 90 %“. V spise sa ďalej konštatuje, že zaisteného nebolo možné poriadne vypočuť, pretože bol na pokraji nervového zrútenia. (43) Dôvod zaistenia nebol známy, keďže Gustáv Čierny nefiguroval v žiadnej strane či organizácii. Prepustený bol až 4. 7., takže vo väzbe strávil celé 2 mesiace, pričom sa môžeme iba domnievať, ako sa to neskôr odzrkadlilo na jeho duševnom stave.

Ako sme už uviedli, vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici často končili osoby zaistené iba pre svoje členstvo v nejakej z predošlých politických strán. Podobne bol zadržaný aj Alexander Novajovský, 44-ročný Maďar, vojnový invalid, pre svoje členstvo v MNP. Ako je uvedené v jeho vyšetrovacom spise, nijak sa v prospech strany a režimu neexponoval. Pri svojej výpovedi uvádza, že hlavným dôvodom vstupu do strany bolo to, že za členstvo v MNP mu bol prisľúbený invalidný dôchodok a protéza, keďže ako Maďarovi mu za 1. SR nebolo vyplácanie invalidnej renty priznané. Novajovskému totižto počas československej mobilizácie v roku 1938 pri plnení vojenských úloh odmrzla noha, ktorá mu bola amputovaná. Pre nedostatok dôkazov bol neskôr prepustený. (44) Zaistenci často udávali pri svojich výpovediach, že hlavnou príčinou vstupu do politických strán boli rodinné a ekonomické dôvody. Viedenská arbitráž spôsobila, že mnohé rodiny boli od seba oddelené arbitrážnou hranicou. Výmenou za členstvo v MNP mohli tieto osoby dostať vízum na návštevu rodiny v Maďarsku.

František Kocian ako hlavný dôvod vstupu do MNP uvádza existenčné problémy. Vyhorel mu dom a poisťovňa mu nechcela preplatiť škodu. Dr. Emil Bárczy mu prisľúbil, že ak vstúpi do strany, zadarmo dostane advokáta a súd s poisťovňou vyhrá. Kocian bol NB zadržaný, ale neskôr prepustený na slobodu. (45) Ladislav Teplický pre zmenu vôbec netušil, že jeho meno figuruje v nejakej strane. Osudným sa mu stalo členstvo v Kresťansko-socialistickej strane. Po jej zániku prešiel automaticky pod agendu MNP, za čo bol po vojne väznený, no neskôr prepustený na slobodu. (46) Niektorí však také šťastie nemali. Július Diera, úradník Stredoslovenských elektrární v Banskej Bystrici, bol zadržaný na základe svojho členstva v DP. Diera na svoju obhajobu uvádza, že jeho účasť v strane bola nanútená, pretože pochádzal z Nemeckého Pravna. Vyšetrovanie NB skutočne potvrdilo, že členstvo v DP bolo proti jeho vôli. Svedkovia navyše uvádzali, že Diera bol protifašistického zmýšľania. Aj napriek tomu ho MLS odsúdil na 1 mesiac nútených prác a 3 roky straty občianskych práv. V rozsudku sa pritom uvádza, že v čase, keď bolo obvinenému členstvo v DP nanútené, „malo sa ozvať jeho slovenské presvedčenie, keď ako každému Slovákov bolo jasné, kam mieri pangermanické hnutie, na Slovensku reprezentované DP“ (47). Dierovi to značne skomplikovalo životnú situáciu. Podľa nariadenia č. 44/1945 Zb. n. SNR bola nanovo definovaná pozícia štátneho a verejného zamestnanca. Štátnym zamestnancom nemohla byť osoba odsúdená ľudovým súdom na trest väčší ako bolo verejné pokarhanie. (48) Ako štátny zamestnanec Stredoslovenských elektrární bol prepustený z práce. Július Diera okamžite podal žiadosť o milosť, čím by sa trest vymazal a on by sa mohol vrátiť do práce. Vybavenie milosti bol však pomerne zložitý proces, keďže spis odsúdeného musel preskúmať dodatočne aj Národný súd, ktorý ledva zvládal svoju agendu. Úspešné vybavenie milosti pritom brzdili aj miestne MNV a ONV a tak sa stalo, že si Július Diera trest odpykal v plnom rozsahu. (49)

Podobným prípadom bol aj Július Kukura, debnár-živnostník. Za svoje členstvo v HSLS a pôsobenie v živnostenskom spolku ho MĽS BB odsúdil na verejné pokarhanie. Každý živnostník musel mať osvedčenie o národnej spoľahlivosti. Bol to dokument, ktorý držiteľovi zaručoval bezúhonnosť a plné občianske práva. Kukura však toto oprávnenie dostať nemohol, pretože bol odsúdený ľudovým súdom, takže bol označený za nespoľahlivú osobu. Aj on podobne ako Diera požiadal o milosť, no ani jemu nebolo vyhovené, čo mu zrejme značne skomplikovalo situáciu. Ako uvádza vo svojej žiadosti o milosť: „... je mi potrebné mať doklad o tom (o národnej spoľahlivosti pozn. M. M.), lebo požadujú ho odo mňa odberatelia mojich výrobkov (sudoviny) štátne a verejné podniky“ (50).

Miestami sa však objavuje neproporčnosť rozsudkov MĽS BB. V prípade Maximiliána Rosenbergera, tajomníka živnostenského úradu, bol senát nanajvýš zhovievavý. Za svoje členstvo v HG, jeho horlivú propagáciu a fackovanie vyháňaných Čechov dostal iba 1 mesiac nútených prác a 2 roky straty práv. Pri listovaní spisu Rosenbergera si nejde nevšimnúť, že o prípad sa zaujímala aj KSS. Je pritom možné domnievať sa, že v prospech nízkeho trestu sa aj KSS zasadila. Už skutočnosť, že Rosenbergerov prípad riešil MĽS a nie OLS, je zo svojej podstaty poľahčujúca. Pritom v kompetencii OLS BB boli často menej závažné delikty ako fackovanie Čechov pri ich deportácii. (51) Rosenberger nebol s rozsudkom spokojný, keďže ani on nemohol zastávať úradnícku funkciu, a tak požiadal o milosť. Milosti bolo nakoniec vyhovené až v roku 1948 na základe revízie prípadu. Jeden z komunistických úradníkov pritom v jeho veci napísal, že „proti súdruhovi Rosenbergerovi sa najviac

exponovali bývalí činitelia DS“ (52). Podobne za fackovanie bol MĽS BB odsúdený aj Ján Marko. Ako člen HG a neskôr aj POHG pôsobil v židovských táborech v Hiadli a Sereďi, kde zastával funkciu kuchára a dozorca. Niekedy po roku 1942 mal údajne jednej žene vylepiť facku za to, že plakala nad ich osudom, ktorá na to spadla a omdlela. Mal pri tom použiť slová: *Ty stará sviňa, budeš Židov zastávať? Aj ty tam pôjdeš*. Nakoniec mu bol vymeraný trest 1 roku nútených prác a 10 rokov straty práv. (53) Na svoju obhajobu Marko uvádzal, že počas SNP u seba ukrýval Žida. Aktívna obhajoba obžalovaných osôb pred MĽS BB, zapájaním sa do povstania alebo ukrývaním rasovo či politicky nepohodlných osôb, je pomerne častý jav. Vo viacerých prípadoch to nemusela byť pravda, ale obžalovaný si tým kryli chrbát. Napomáhala tomu skutočnosť, že § 6 retribučnej normy umožňoval na základe aktívneho zapojenia do SNP zmierniť alebo úplne opustiť trest. Prečo však norma umožňovala, aby bol delikt odpustený neskorším pôsobením v povstaní? Podľa Antona Rašlu sa § 6 vzťahoval najmä na počiatkových sympatizantov ľudáckeho režimu, ktorí neskôr zistili zločinnosť ľudákov a Hitlera: „V tomto prípade išlo o kvalitatívnu premenu človeka a bolo by bývalo nezmyslom stíhať ich za predošlú kolaboráciu“ (54). Okrem zmiernenia trestu retribučná norma nepoznala iné poľahčujúce okolnosti. V praxi však ľudové súdy často zmiernovali tresty na základe poľahčujúcich okolností, ako bolo zvykom pri obyčajnom trestnom súde. MĽS BB napríklad v rozsudku nad Jánom Chladným, členom HG a HM v okrese Brezno, uviedol, že „pri výmere trestu (odsúdený na verejné pokarhanie, pozn. M. M.) Miestny ľudový súd uvážil, že obžalovanému nič nepriťažuje, naproti tomu sa mu odľahčuje zachovalosť doznania, ohľad na rodinu, že svoju činnosťou [...] národ nepoškodil, čím je výmera trestu odôvodnená“ (55). Poverenictvo pravosúdia neskôr osobitnými prípsmi vyzývalo jednotlivé ľudové súdy, aby pristupovali k prípadom obozretne, ak má obžalovaný malé deti (56).

Retribúcia poskytovala jedinečnú príležitosť na vybavovanie si osobných účtov. Avšak pri podrobnom skúmaní priebehu retribúcie nemôžeme pri žiadnom z analyzovaných spisov s určitou povedať, či ide o osobnú pomstu alebo o skutočne opodstatnené udanie. Tak napríklad Imrich Slobodník bol odsúdený MĽS BB na 2 mesiace nútených prác a 3 roky straty práv za to, že ako člen HSĽS udal Štefana Kozáka za podporovanie „židobofševických svinstiev“. Dotyčný na to mal stratiť prácu na 14 dní. Štefan Kozák to po vojne Slobodníkovi vrátil rovnakou kartou, keď podal naňho trestné oznámenie. Navyše Kozák nebol iba v postavení udávajúceho, ale pôsobil aj ako Slobodníkov spolusudca, keďže pri MĽS BB zastával funkciu prísediaceho. (57) Podobným prípadom bol aj Jozef Matuška, odsúdený MĽS BB na 2 mesiace a 14 dní v pracovnom tábore a 3 roky straty práv za vykonávanie dozoru v koncentračnom tábore v Novákoch. Okrem toho bolo súčasťou spisu aj udanie Jozefa Fischera, ktorý uviedol, že Matuška sa mal jemu ako Židovi vyhrážať fyzickou likvidáciou a jeho manželke vypálením očí vitriólom (kyselinou sírovou). Pri dokazovaní nakoniec vysvitlo, že Matuška mal s Fischerovou manželkou pomer, čo bol zrejme hlavný dôvod Fischerovho udania. (58) Väčšina ľudí sa však zdráhala udávať alebo nejako spolupracovať s ľudovými súdmi. Poverenictvo pre pravosúdie v auguste v roku 1945 hlásilo, že „pozorovaný bol nezdravý jav, že občania bojac sa akejsi nemožnej pomsty alebo z neodôvodnenej mäkkosti kolaborantov a fašistických exponentov nechcú písomne oznamovať a pred ĽS nechcú proti týmto svedčiť [...] pozorovaný bol nepekný zjav, že sa občania pokúšajú úmyselne a neodôvodnene vyhnúť konaniu čestnej občianskej povinnosti a zdráhajú sa prijať funkciu ľudového sudcu“ (59). Podľa denníka *Vatra* to došlo až tak ďaleko, že „tí najväčší maďarskí, maďarónski, nemčurofilí, tvrdí a slepo oddaní gardisti veriaci na smrť nemeckému konečnému víťazstvu, všetci fašisti, ktorí verejne propagovali nacistické kolaborantstvá, všetci sú na slobode, sú všade, po úradoch, učiteľmi, profesormi, ba niekde aj tajomníkmi národných výborov“. (60) Banská Bystrica, podobne ako väčšina slovenských miest, bola príliš malá a každý každého poznal. Nebolo preto mysliteľné, aby sa ľudia hromadne hrnuli pred NB zo svojimi udaniami. Azda každý mal za 6 rokov fungovania 1. SR na rováši nejaké previnenie, ktoré by sa vďaka voľnému výkladu retribučnej normy mohlo vtesnať pred ľudový súd. Prílišná iniciatíva by sa mohla teda udavačom pokojne vypomstiť a každý si vopred spočítal, aké konzekvencie by to prinášalo. Navyše väčšina ľudí mala k ľudáckej správe pozitívny vzťah a nevideli dôvod na ich trestanie.

Avšak z času na čas v ľuďoch splanuli retribučné vášne. V denníku *Vatra* sa dočítame, ako obyvatelia Banskej Bystrice prišli protestovať proti väzňom krajskej väznice, ktorí sa liečili v miestnej nemocnici: „6. okt. (1945, pozn. M. M.) zhromaždilo sa vo večerných hodinách na nádvorí nemocnice

700 ľudí, ktorí dôrazne žiadali, aby pacienti s ‚fašist. chorobou‘ odišli tam, kam patria – do väznice. [...] Náš ľud je odhodlaný pokračovať vo svojom diele očisty nášho verejného života a v budúcnosti sa neobmedzí iba na naprávanie chýb, ale zakročí aj proti tým, ktorí sa týchto chýb dopustia. Preto ruky preč od kolaborantov“ (61). Pomerne častým javom boli aj rôzne hanlivé nápisy na stenách domov domnelých kolaborantov (62), ale aj nápisy či letáky písané odporcami odsúdenia bývalého prezidenta 1. SR Jozefa Tisa (63). Hlavné zástancovia tvrdého výkonu retribúcie často kritizovali mäkkosť ľudového súdnictva. Denník *Pravda*, tlačový orgán KSS, v tejto veci uvádza: „Slovenský ľud veľmi netrpezlivo urgoval a urguje trestanie nemeckých a maďarských fašistických zločincov, zradcov [...] A musíme sa priznať, že s niektorými rozsudkami ĽS nie je spokojný pre ich neodôvodnenú miernosť. [...] Ľudový sudca odsúdi zradcu i keď sa tento k nemu choval priateľsky“ (64). Miroslav Hysko, autor článku, pritom priamo narážal na veľký neduh retribúcie. Rodinkárstvo či kamarátstvo medzi sudcami a obvinenými nebolo ničím výnimočným. Spoločne s politicky a národnostne motivovanými rozsudkami to bol najčastejší dôvod neproporčnosti rozsudkov.

Potrestaniu sa nevyhol ani pedagogický zbor. Učitelia doplatili na pôsobenie v štruktúrach HG a HM. Toto členstvo však bolo povinné, keďže výnos ministerstva školstva a národnej osvety za 1. SR č. 88.500/40-I/1 zo dňa 11. 11. 1940 nariaďoval, že „ani na jednej škole nesmie sa stať, aby niektorý člen učiteľského zboru neprevzal alebo nepreviedol určenú úlohu, či už pôjde o činnosť v HG, HM“ (65). Osudným sa to stalo Viktorovi Murgašovi, riaditeľovi miestnej školy, ktorý bol verejným pokarhaním odsúdený MĽS BB za propagáciu a schvaľovanie nariadení slovenskej vlády a fašistických ideí (66). Podobne bol odsúdený na verejné pokarhanie aj Viktor Dobál, profesor slovenčiny na bystrickej obchodnej akadémii. Nepomohla mu ani aktívna účasť na povstaní a ani to, že bol redaktorom povstaleckého časopisu *Bojovník*. V liste adresovanom MĽS BB sa bránil voči obvineniam z kolaborantstva, keďže každý profesor, „ktorý nie z vlastnej iniciatívy, dobrovoľne, ale z úradu musel prijať funkciu podľa nariadení MŠANO (ministerstva školstva a národnej osvety, pozn. M. M.). Ináč ak by sme chceli byť dôslední, museli by sme postaviť pred MĽS asi 95 % profesorov a učiteľov a zbytok by mohol ďakovať len ilegálne, že tiež tam nestojí. [...] Ako slov. profesor a učiteľ, podobne i slov. úradník podľa pokynov pracoval na svojom mieste, skladal prísahu vernosti takzv. býv. Slov. štátu, keď chcel užiť rodinu“ (67). Dobál však neostal iba pri svojej obhajobe, ale pustil sa aj do Maďarov: „Kým po meste vidíme sa prechádzať Maďarov a ‚Maďarónov‘, ktorí vždy usilovali za južné hranice, taktiež v bývalých voľbách ukázali farbu a ináč sme ich nepočuli hovoriť len maďarsky“ (68). Averzia voči Maďarom a Nemcom sa odzrkadlila aj na ich prísnejšom trestaní, čo dokazujú aj osobitné normy SNR uvedené vyššie. Pri súdení boli ľudové sudy často prísnejšie, ak išlo o Maďara či Nemca ako v prípade Slovákov. Akademický maliar Július Flache bol MĽS BB súdený za svoje členstvo v MNP. Vyšetrovatelov však nezaujímalo ani tak to, či sa v strane nejako exponoval, ale to, akého je národného cítenia a či vôbec ovláda slovenský jazyk. Samotný Flache na svoju obhajobu uvádza: „... ľutujem, že som jazykovým antitalentom, pričom prehlasujem, že moje cítenie, moja tvorba, na základe ktorej som zrástol so slovenským okolím, ako mojím umeleckým žiľvom, celá moja doterajšia tvorba sú slovenské. Je to snáď ťažko pochopiteľné, ale ten, kto pozná mentalitu umelca, ktorého jazykom je štetec, pochopí, že reč mu je zbytočná, dôležitá je láska a srdce k slobode tvorenia“ (69). Flacheho pred odsúdením zachránila skutočnosť, že po oslobodení Banskej Bystrice maľoval pre Červenú armádu. Podobné šťastie však nemal Imrich Duleczký, tanečný inštruktör z Banskej Bystrice. Zaisťený bol na základe členstva v MNP. Tak isto ako v mnoho predošlých prípadoch sa v strane nijak neexponoval. Bol však odsúdený MĽS BB na 1 mesiac nútených prác a 3 roky straty práv, takže živnosť tanečného inštruktora mohol rovno ukončiť. Duleckému priťažila skutočnosť, že sa počas domovej prehliadky (čo bol zrejme bežný postup NB pri vyšetrovaní) uňho doma našli stužky maďarskej trikolóry s nápisom *Eljen Magyar Ország*. (70)

Čo však pre odsúdeného v praxi znamenalo, ak bol odsúdený na nútené práce, a aké podmienky panovali v zaisťovacej väzbe? Obvinení pri OĽS a MĽS BB boli väznení vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici. Z väzňami bolo zrejme nakladané dobre, bez nejakých zvláštnych excesov zo strany väzňiteľov a v prípade zdravotných problémov sa mohli dostať aj za múry väznice. To sa nepáčilo niektorým horlivým zástancom prísneho výkonu retribúcie. V už spomínanom banskobystrickom denníku *Vatra* sa v tejto veci uvádza: „... aj tí, ktorí ešte len čakajú na odsúdenie, hľadajú vo väzení poľahčenie a mnoho je veru tých, ktorým sa aj vo väzení poľahčuje a mnoho je veru

tých, ktorým sa aj vo väzení poskytujú rozličné úľavy. Obľúbeným trikom uväznených fašistických kolaborantov je predstieranie všelijakých chorôb. Je smutným zjavom, že naše nemocnice slúžia v poslednom čase v mnohých prípadoch liečeniu „fašistickej choroby“ (71). Väzni boli využívaní na rekonštrukčné práce bojnými poznačenými časťami Banskej Bystrice. Už v spomínanom liste Viktora Dobála sa dočítame, ako ťažko niesol krivdu uväznenia, hoci spadol pod § 5, podľa ktorého nemal byť väznený: „Tedy chybou NB s uvedenými zradcami chodil otlkať na námestí kamene /vo dne i v noci/, aby jeho bývalí žiaci mu súcitne alebo zlomyseľne hovorili: „Pán Boh pomáhaj““ (72). Po vynesení odsudzujúceho rozsudku dostávali odsúdenci zväčša niekoľkomesačné tresty nútených prác. Ak bol trest nižší ako doba strávená v zaisťovacej väzbe, mohol byť trest už v podstate odpykaný, ak to povolil senát ľudového súdu. V prípade vyšších trestov väzni putovali do zriadených pracovných táborov vo Sv. Jure, Ústi nad Oravou, Pohanskom, Slanci, Krupine, Novákoch či Tichej Doline. V jednotlivých táboroch panovali značné odlišnosti v ich vnútornom živote, no historik Vladimír Varinský ho v celku charakterizoval ako „sprísnený kasárenský režim“ (73). Zariadenci boli organizovaní v pracovných družstvách, čatách a oddieloch. Spravidla boli ubytovaní pohromade – po oddieloch, takže velitelia jednotlivých oddielov boli aj veliteľmi izieb. V porovnaní s organizáciou normálneho vojenského života sprísnený režim spočíval v tom, že okrem zákazu návštev zriadencov v pracovných táboroch bol disciplinárny poriadok oveľa prísnejší. Najťažší disciplinárny priestupok, za ktorý sa okrem iného považovalo zbehnutie z pracovných táborov, bolo možné potrestať samoväzbou až do 14 dní spojenou s obdenným pôstom a pobytom v tmavej miestnosti. Okrem toho zriadenci ako osoby „odsúdené“ na nútené práce museli v pracovnom čase vykonávať práce v pridelených podnikoch. Až do decembra 1945 zriadenci sústredení na nútené práce nedostávali za svoj výkon finančnú odmenu a všetok ich zárobok plynul do táborovej pokladnice. Nariadením č. 105/1945 Zb. n. SNR sa bezdetným zriadencom priznávala 1/3 mzda a tým, čo mali jedno a viac detí, 2/3 čistého zárobku. Neskôr v apríli vzhľadom na to, že niektorí zriadenci si voči svojím rodinám neplnili vyživovacie povinnosti, výplata im bola zastavená a odmena za prácu bola zasielaná priamo ich rodinám. (74)

Často sa stávalo, že pred ľudovými súdmi stáli vedľa seba aj príbuzné osoby. Pavel Timko ml., 23 r. poslucháč medicíny, bol zaistený na základe toho, že jeho otec Pavel Timko st. pracoval počas vojny ako lekár väznice krajského súdu v Banskej Bystrici a bol členom DP. Obaja sa však nijak politicky neexponovali a tak boli po čase prepustení. (75) Podobných príkladov aj s právoplatnými rozsudkami a trestami by sme mohli uviesť skutočne mnoho, no všetky mali podobnú povahu: na základe obvinení jedného člena rodiny padlo podozrenie aj na ďalších. Rodinní príslušníci zaistených však nemuseli spoločne trpieť iba pred ľudovým súdom. Retribúcia sa týkala predovšetkým mužov, preto bolo bežným javom, že zaistené osoby boli aj živitelia rodín. Gizela Frimová, manželka zaisteného Júliusa Frima, písala na MĽS BB, že sama zložitú situáciu už nezvláda: „Naša obchodná miestnosť na Striebornom námestí od kanónových striel bola zdemolovaná. Z prostriedkov pre živobytie som už tak vyčerpaná, že v krátkom čase nám hrozí hlad“ (76). Podobné prípisy pred MĽS BB boli bežnou vecou, ale i opodstatnenou. Rodiny zaistených sa za nich snažili prihovoriť, aby sa trestné pokračovanie proti nim viedlo na slobodu, no v drvivej väčšine prípadov nezmohli nič. Bola to oprávnená požiadavka, pretože vykonávacie nariadenie zboru povereníkov SNR k norme č. 33/1945 Zb. n. SNR zo dňa 5. 6. 1945 zakazovalo väzniť osoby spadajúce do pôsobnosti miestnych ľudových súdov. (77) Pre rodiny zaistencov nastali skutočne ťažké časy. Nielenže trpeli, ako ich príbuzný nakoniec skončí alebo či sa obvinenie neobráti proti im samotným, ale trpeli aj hladom. Po vojne bol v Európe celkový nedostatok potravín a kritickú situáciu riešila Správa spojených národov pre pomoc a obnovu (UNNRA), ktorá do jednotlivých krajín posielala potraviny, šatstvo, lieky či pohonné hmoty. Na Slovensku bol zavedený prídellový systém a prerozdelenie potravinových dávok mali na starosti miestne národné výbory. O tom, kto bude potravinové dávky poberať, rozhodovala špeciálna komisia zložená z členov MNV, ktorá mala právomoc niekomu úplne odobrať alebo aj znova obnoviť pridelovanie dávok. Prerozdelenie potravín bolo automaticky zastavené osobám obvineným na základe retribučného nariadenia, ďalej osobám, ktoré boli členmi politických strán a organizácií predošlého režimu a vôbec nemuseli byť riešené ľudovým súdom, a nezriedka aj osobám, ktoré sa v roku 1938 prihlásili k nemeckej alebo maďarskej národnosti. Prezumpcia neviny bola v celom priebehu retribúcie neznámy pojem. MNV pritom úzko kooperovala z NB, ktorá mnohé osoby

z pridelovacieho systému navrhovala vyškrtnúť. Tak napríklad Karol Strauss sa mal údajne aj s manželkou ešte stále vyhrážať Slovákom. Podľa okresného veliteľstva NB v Banskej Bystrici „sú to exponovaní Maďari a prispôbiť k terajšej dobe sa nechcú. Nech je rodina týchto z prídely verejného zásobovania vytretá a prídely im zastavené“ (78).

Jedinou možnosťou, ako si zaobstaráť obživu pre takéto osoby, bol čierny obchod, kde boli však niekoľkonásobne premrštené ceny. Márii Sendeyovej, 80-ročnej obyvateľke Banskej Bystrice, boli odobraté potravinové dávky pre to, že jej syn bol členom MNP. Na základe jej prípisu na MNV BB jej boli potravinové dávky obnovené. (79) Podobných prípisov je skutočne mnoho. Na základe nich môžeme rekonštruovať majetkové pomery rodín obvinených. V drvivej väčšine išlo o chudobné rodiny, ktorých obživu zabezpečoval často iba jeden člen rodiny s príjmom. Prípisy mohli presvedčiť zásobovaciu komisiu o opodstatnenosti nároku na potravinové dávky. Väčšinou sa však povolenie týkalo iba detí a starcov, no ani to nebolo pravidlo. 78-ročný Adolf Bárdy prosil MNV o pridelenie potravinových dávok pre svoju rodinu, ktoré im boli odobraté na základe jeho členstva v MNP. Obnovené boli iba jeho manželke a dcére. (80) Pre úspešné obnovenie dávok nepomohol ani oslobodzujúci rozsudok ľudového súdu, účasť na SNP či odporúčanie NB o spoľahlivosti rodiny. Miestne národné výbory boli po vojne jednoducho štát v štáte a záležalo iba na ich ľubovôli, kto a kedy bude jesť. Ľudia si na základe podobných skúseností začali meniť svoje maďarské či nemecké priezviská, aby tým poukázali na fakt, že sa zbavujú predošlej národnosti a prijímajú tú slovenskú. (81) Katastrofálne pomery panujúce v rodinách postihnutých retribúciou nenechali chladnými ani redakciu *Národných novín*, ktoré referovali „o nezdravých zjavochoch, ktorých svedkami sme často, že totiž už sedem mesiacov sú zaplnené väznice ľuďmi, ktorí ani podľa tohto revolučného obvinenia nie sú takými vinníkmi, aby boli oni sami a najmä ich rodiny znemožnené vo svojich základoch. Musíme byť v prvom rade na čistom, či nám ide o úplné sociálne zotročovanie ľudí a ich rodín, ktorých previnenie nie je ničím iným ako to, že boli počas bývalého režimu na svojich úradných miestach, alebo že boli členmi HG alebo HSLŠ. [...] Dnes po ôsmich mesiacoch sa manželky a deti väznených obvinených a podozrelých z obvinenia bez prostriedkov na okraji záhuby, odkázané na milosť známych a príbuzných a žijúci z toho, že predávajú nevyhnutné potreby v domácnosti a kusy zariadenia. [...] Napokon vidíme, že práve tieto preplnené väznice sťažujú prácu úradov ľudového súdnictva a zapríčiňujú toto zdĺhavé postupovanie. [...] Treba mať na mysli, že trestať máme len previnilcov a nie celý rad ľudí, najmä ich rodiny, ktoré predsa vonkoncom nenesú vinu na situácii“ (82).

Retribúcia okrem základných životných potrieb siahala aj na hnutelný a nehnuteľný majetok Nemcov, Maďarov a domácich zradcov na základe nariadenia č. 50/1945 Zb. n. SNR. Aj keď sa nariadenie týkalo aj hnutelného majetku, zväčša boli zabavované iba podniky a domový nehnuteľný majetok. Na území mesta Banská Bystrica sa malo údajne nachádzať 29 živnostníkov spadajúcich pod toto nariadenie a azda nebudeme preháňať, ak skonštatujeme, že drvivá väčšina z nich vlastnila podnik. Podnik sa následne ocitol pod národnou správou, do ktorej bol určený bezúhonný a politicky spoľahlivý národný správca. Niekedy sa však bývalí majitelia podnikov nechceli zmieriť s ich stratou, obzvlášť ak nový národný správca nevedol podnik podľa ich predstáv. Alexandrovi Blagatinschegovi bolo takto zabavené kníhviazačstvo v Banskej Bystrici. Jeho Manželka Ružena prípisom z 5. 11. 1945 žiadala MNV BB, aby jej bolo kníhviazačstvo vrátené, keďže nový národný správca sa o podnik nestaral. 30. 11. to skúšal prípisom priamo aj Alexander, no nezmohol nič. (83) Navyše bol odsúdený OLS BB na 2 roky nútených prác za horlivé rozširovanie nemeckej idey (84). Úplne iným prípadom bola Zlatica Grünbaumová, ktorá sa ako jedna z mála preživších Židov vrátila do Banskej Bystrice. Grünbaumová žiadala od MNV BB, aby jej bol navrátený arizovaný majetok. Od MNV jej prišla takáto odpoveď: „Hospodárska sekcia jednohlasne sa uzniesla na tom, aby sa prostredníctvom polície vyšetrilo, ku akej národnosti sa žiadateľka hlásila pri sčítaní ľudu pred rokom 1938. Potom sa o jej žiadosti rozhodne“ (85). Pritom žiadateľka nebola v postavení osoby spadajúcej pod retribúciu. Aj keby sa Grünbaumová v roku 1938 prihlásila k nemeckej národnosti, dekrét prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. o zbavení občianskych práv Nemcov a Maďarov a naňho nadväzujúce nariadenie č. 50/1945 Zb. n. SNR sa jej netýkalo. V miestnom meradle bola osobou, ktorá trpela nacistickým terorom, preto bolo dopytovanie sa národnosti, ktoré navyše podmieňovalo úspešné navrátenie nehnuteľnosti, v rozpore s nariadeniami vlády. To iba potvrdzuje tvrdenie, že miestne národné

výbory mali po vojne v krajine skoro neobmedzenú právomoc a smernice a nariadenia centrálnej vlády väčšinou ignorovali. (86) Či sa však nakoniec Grünbaumovej podarilo získať majetok naspäť, nie je známe. Analógiou zo skoro totožným prípadom Alžbety Kleinovej si môžeme urobiť presnejšiu predstavu o konečnom osude Grünbaumovej. Podobne ako ona tak aj Kleinová bola Židovka vracajúca sa z koncentračného tábora do Banskej Bystrice. Od MNV BB žiadala, aby jej bol navrátený arizovaný obchod s bielizňou a módnym tovarom. Namiesto toho, aby MNV zahájila pomerne zložitý proces navrátenia arizovaného majetku pôvodnému vlastníkovi, začala vyšetrovať, k akej národnosti sa hlásila v 1938 ona a jej manžel, resp. akým jazykom hovorili v domácnosti. Úrady nakoniec zistili, že sa hlásili k židovskej národnosti a doma hovorili najmä nemecky, potom maďarsky a nakoniec trochu slovensky. Na základe tohto zistenia jej uvedený podnik nebol vrátený. (87)

4. Výsledky retribúcie na Slovensku a v Banskej Bystrici

Za roky 1945 – 1947 bolo v rámci retribučnej normy na Slovensku podaných 38 000 trestných oznámení, z čoho asi $\frac{3}{4}$ bolo vybavených do roku 1947, keď sa retribúcia oficiálne skončila. Z 20 550 bolo 40 % odsúdených a 60 % oslobodených, čo predstavovalo 8 000 osôb. U 65 osôb bol vynesený trest smrti, z čoho bolo vykonaných 29 exekúcií. (88) 330 osôb dostalo trest odňatia slobody v trvaní medzi 30 – 10 rokov. 45 % osôb bolo odsúdených na nútené práce do 2 rokov trvania a 40 % dostalo verejné pokarhanie (89). Počet 20 550 obvinených je na slovenské pomery nepochybne veľké číslo. Ak sa však pozrieme na to, že Československo spadalo pod sovietsku sféru vplyvu, kde bola komunistická strana vo vláde, resp. súdnictve silno zastúpená a logicky žiadala tvrdé tresty, nemôžeme toto číslo považovať za veľké. Navyše treba pripomenúť, že 70 % odsúdených boli Nemci a Maďari. (90)

Po roku 1947 ostalo mnoho prípadov nevybavených, preto od 1. 1. 1948 nadobudlo účinnosť nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR z 19. 12. 1947, ktoré upravovalo trestné konanie pre činy nariadenia č. 33/1945. V rámci tohto nariadenia sa medzi 1. 1. 1948 – 1. 4. 1948 vybavilo 1 717 prípadov. Celkovo bolo na Slovensku od júla 1945 do decembra 1948 súdených 22 278 osôb, z čoho odsúdených bolo 8 962 (40,23 %) a oslobodených 13 316 (59,77 %) osôb (91), pričom trestných oznámení bolo podaných až 109 296 (92).

Celkovo bolo skonfiškovaných 2 586 podnikov, z čoho 1 133 bolo úplne zlikvidovaných, 1 215 bolo pridelených národným podnikom a 166 bolo pridelených súkromným osobám. V rámci 1. pozemkovej reformy bolo dokopy skonfiškovaných 595 221 ha pôdy, z čoho 295 221 ha bola poľnohospodárska a 300 000 ha pôda lesná. (93)

Retribúcia v Banskej Bystrici mala podobný priebeh ako na celom Slovensku. Pri MĽS BB bolo medzi rokmi 1945 – 1947 vedených 371 osôb, z čoho bolo 23 právoplatne odsúdených. Všetky odsudzujúce tresty však padli už v roku 1945. Aj keď necelé dva tucty obvinených pri MĽS nevzbudzujú nejaký výrazný dojem, musíme si uvedomiť, že už iba vedenie pri ľudovom súde mohlo dotýčnému výrazne skomplikovať život. Hneď ako bola osoba iba podozrivá, vedená a neskôr oslobodená v rámci nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, bola automaticky úradmi považovaná za problémovú, čo dotýčného automaticky zaradilo do najnižších tried spoločnosti umocnené komunistickým nástupom k moci vo februári 1948.

K celkovému dokresleniu povahy a výsledkov retribúcie v Banskej bystrici nemôžeme opomenúť aj štatistiky OĽS BB. Hoci pôsobnosť okresných ľudových súdov pokrývala celý bystrický okres, drvivá väčšina obvinených pochádzala z Banskej Bystrice a bezprostredného okolia. Navyše, presnejšie údaje, ktoré boli pri okresných súdoch vedené, lepšie vypovedajú o povahe retribúcie v meste a priľahlom regióne. OĽS BB vybavil celkovo 1 061 prípadov, pričom u 251 osôb padol odsudzujúci rozsudok a v 3 dokonca trest smrti zastrelením (Ján Heckel, Vojtech Spišiak, Gustáv Zims). (94)

V Banskej Bystrici bolo do roku 1946 uvalených 170 národných správ, ktoré sa týkali majetku Nemcov, Maďarov a kolaborantov; z čoho bolo 89 bývalých židovských domov (95).

5. Záver

Retribúcia na Slovensku mala podobne ako na celom svete svoje špecifiká. Navyše bola špecifická tým, že bola jednou zo zložiek retribučného právneho dualizmu panujúceho vo vtedajšom Československu. Bolo to však logické, pretože retribúcia nemohla prebehnúť rovnako v Česku a na Slovensku pre svoje rozdielne podoby vojnového zážitku, a teda aj pre rozdielne podoby kolaborácie.

Prvé retribučné nariadenia na Slovensku prichádzajú už počas SNP, ktoré sa ale zrejme nedočkali svojho širšieho využitia. Nemohli, pretože mnoho členov HSLŠ, HG, HM či DP a MNP sa aktívne zapojilo do povstania. Bolo by nanajvýš kontraproduktívne, ak by sa v tyle fronty prevádzala prísna očista spoločnosti. Tieto osoby však nevstupovali do povstania iba z nejakej kvalitatívnej premeny človeka. Ako skoro každý tak aj oni si uvedomovali, že vojna sa blíži k svojmu koncu a aj oni chceli stáť na víťaznej strane. Príchodom Červenej armády sa na slovenskom území množili rôzne excesy, ktoré zo svojej povahy môžeme považovať tak isto za retribučné, pretože ruskému vojakovi šlo o potrestanie Európy ako celku, do ktorej spadalo aj slovenské územie.

Po vojne SNR na základe Košického vládneho programu prijíma retribučné nariadenie. Narýchlo a nedôsledne napísaná retribučná norma však umožňovala značné právne manévrovanie či už v smere prísneho výkladu, alebo naopak miernejšieho postupu voči obvinenému.

V Banskej Bystrici sa retribúcia oficiálne začala zatýkaním domnelých vojnových zločincov a kolaborantov. Zatknutiu sa však nevyhli ani nevinné osoby. Prípád Gustáva Čierneho je exemplárnym prípadom, aj keď sa môžeme domnievať, že hlavným dôvodom jeho zaistenia bolo podozrenie z predstieranania mentálnej nespôsobilosti, ktorým by sa vyhol potrestaniu za svoju možnú kolaboráciu. Ak sa však podobné pochybenie stalo, spravidla sa zaistenec dostal po čase na slobodu. Poväčšine vo väznici krajského súdu v Banskej Bystrici končili skutoční kolaboranti, či tzv. „zradcovia národa“, no vedľa nich končili aj rádoví členovia politických organizácií bývalého režimu. Ich politické pozadie mohlo byť rôzne. Často mohlo ísť o osoby, ktoré sa v rámci režimu exponovali alebo nejako previnili, ale aj o osoby, ktoré boli celkom bezúhonné a s kolaboráciou mali iba pramálo spoločné. Majetkové pomery týchto osôb boli na hranici chudoby, a preto je pochopiteľné, že hlavnými pohnútkami ich vstupu do strán a organizácií bývalého režimu boli existenčné a rodinné dôvody. MĽS BB pritom mohol, ale niekedy nemusel prihliadnuť na nevinu týchto osôb. V prípade Júliusa Dieru šlo navyše o nanútené členstvo v DP a aj tak dostal odsudzujúci rozsudok. Ľudoví sudcovia nepochybne používali dvojitého meter, pričom ak išlo o osoby slovenskej národnosti robotníckeho pôvodu, obžaloba nebola spravidla ani podávaná. Naopak voči Maďarom a Nemcom MĽS BB postupoval o poznanie tvrdšie, navyše ak išlo o miestnych živnostníkov, podnikateľov a inteligenciu. O potrestanie buržoázie malo MĽS BB eminentný záujem.

Spoločne so zaistencami a odsúdenými retribučných tribunálov trpeli aj ich rodiny. Nedostatok potravín, finančných prostriedkov a často strata aj nehnuteľného majetku priviedla tieto osoby na pokraj chudoby. Retribúcia však nemusela negatívne pôsobiť iba na tieto osoby. Vracajúci sa Židia z koncentračných táborov neboli vítanými stratenými deťmi republiky, pretože žiadali svoj vlastný arizovaný majetok, ktorý bol medzitým znárodnený. Židia boli často príslušníkmi buržoázie v 1938 hlásiacej sa k nemeckej či maďarskej národnosti a takéto osoby neboli už v krajine vítané.

Retribúcia nakoniec nebola taká prísna, ako sa očakávalo. 8 000 odsúdených osôb a 29 popráv nie je (aj na slovenské pomery) vysoké číslo, navyše ak uvažíme, že v rámci § 1, 2 a 4 bolo možné udeliť iba trest smrti. OĽS BB odsúdil na základe § 4 59 osôb, z čoho iba 3 dostali absolútny trest, čo svedčí aj o nedodržovaní prísneho výkladu retribučnej normy. Vládnuca moc jednoducho zistila, že kolaborácia bola nesmierne zložitá a na Slovensku ťažko definovateľná. Tvrdosť retribučného súdництва sa mala zaručiť ľudovosťou senátov, lenže aj tie sa rýchlo otupujú. Ľudoví sudcovia buď na pojednávania nechodili, alebo sa laici postupne profesionalizovali, čím sa počet odsúdených znižoval. V tabuľke výkazu OĽS BB je síce evidentný nárast odsúdených za r. 1947, no je to spôsobené preberaním agendy OĽS BB od iných zaniknutých okresných ľudových súdov. Pekne to vidieť na MĽS BB, ktorý všetky svoje odsudzujúce rozsudky vyniesol v roku 1945 a počas nasledujúcich rokov zaznamenal iba odstúpenia od stíhania a prepúšťanie zaistencov.

Výkaz OĽS BB medzi rokmi 1945 – 1947

Národnosť	1945 – 1946 muži/ženy	1947 ^{ab} muži/ženy	Spolu muži/ženy	1945 – 1946 muži/ženy			1947 muži/ženy			spolu muži/ženy		
				§ 3	§ 4	§ 5	§ 3	§ 4	§ 5	§ 3	§ 4	§ 5
slovenská	79/5	65/3	144/8	47/5	24/0	14/0	36/3	25/0	12/0	83/8	49/0	26/0
nemecká	16/4	56/1	72/5	9/4	2/0	5/0	19/0	6/0	33/1	28/4	8/0	38/1
maďarská	3/0	10/2	13/2	1/0	0	2/0	8/2	1/0	2/0	9/2	1/0	4/0
iná	3/1	3/0	6/1	1/1	0	2/0	0/1	1/0	1/0	1/2	1/0	3/0
spolu	101/10	134/6	235/16	58/10	26/0	23/0	65/6	33/0	48/1	123/16	59/0	71/1

a- za mesiac marec údaje chýbajú

b- nárast odsúdencov je spôsobený preberaním agendy od zaniknutých okresných ľudových súdov

Po oficiálnom skončení retribúcie v roku 1947 sa však stíhanie osôb nezastavilo. Pojednávania pokračovali aj v roku 1948 a po februárovom prevrate sa retribučné súdy rozbehli pod komunistickou taktovkou. Náš výskum však nepostihuje toto dejinné obdobie, preto nevieme konštatovať, aké sociálne vplyvy mala táto druhá etapa retribúcie na občajného človeka. Domnievame sa však, že aj po tom, ako sa 1. etapa retribúcie skončila, životné peripetie bývalých odsúdencov a zaistencov nadobudli nový rozmer. Už len to, že bol niekto vedený v rámci retribúcie ako zaistený a nemusel byť odsúdený, viedlo neskôr odsúvaniu na okraj vtedajšej spoločnosti. Tieto osoby boli jednoducho vnímané spoločnosťou a úradmi ako problémové a nespoľahlivé, čo sa neskôr odzrkadlilo na nevydávaní osvedčení o národnej spoľahlivosti týmto osobám.

Poznámky

- (1) ABRAMS, B.: The Politics of Retribution: the Trial of Jozef Tiso. In: *East European Politics & Societies*, 1996, č. 2, s. 255 – 292; BARNOVSKÝ, M.: K niektorým otázkam súdneho procesu s Jozefom Tisom. In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. SAP : Bratislava, 1992, s. 308 – 320; BARNOVSKÝ, M.: Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol. In: *Historicky časopis*, roč. 40, 1992, č. 4, s. 457 – 472; BIANCHI, L.: Ľudove súdnictvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1947. In: *Pravně-historicke studie*, roč. 12, 1966, s. 187 – 196; BIANCHI, L.: Úlohy národných výborov pri očiste od fašistov a kolaborantov ľudovými sudmi. In: *Právny obzor*, roč. LIII., 1970, č. 7, s. 617 – 623; BLEHOVÁ, B.: Prípád „Jozef Tiso“: Útek, internácia, vydanie. In: RYDLO, Jozef (ed.): *Fidei et Patriae*. Bratislava : Post Scriptum, 2008, s. 84 – 95; BORÁK, M.: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 – 1948)*. Šenov u Ostravy : Tilia, 1998. 450 s. ISBN 80-861-01-07-X; ČECHOVÁ, F.: Svedectvo prezidentovho biskupa: Výpoveď arcibiskupa Karola Kmeťka pred Národným sudom 6. 1. 1947. In: *Nové historické rozhľady*, roč. 2, 2012, č. 1, s. 65 – 90; DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom 1945 – 1947*. Bratislava : SAV, 1961; FROMMER, B.: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010. 506 s. ISBN 978-80-200-1838-0; HALAMOVÁ, V.: *Politické procesy v Československu 1949 – 1953 : nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*. Ostrava : Moravapres, 2014. 179 s. ISBN 978-80-87853-16-0; HALLON, L.: *Slováci a ľudovodemokratický režim : zápas o Slovensko*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2016. 231 s. ISBN 978-80-8119-101-5; JAMNICKÝ, A.: *Oprášené histórie*. Bratislava : Jozef Maliček – PALMA, 2002. 460 s. ISBN 978-80-968-76-05-1; JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*. Praha – Brno : USD AV ČR – Doplněk, 1995. 1066 s. ISBN 978-807239-115-8; KAMENEC, I.: Proces, ktorý sa vlastne dodnes neskončil... In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVA, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov*. Bratislava : VEDA, 2013, s. 130 – 144; KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*:

komentované dokumenty (1946 – 1947) [Protektorátní vláda. Dr. Jozef Tiso]. Praha : ČSAV, 1992. 346 s. ISBN 80-85270-05-6; KAPLAN, K.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister a Principal, 2008. 253s. ISBN 978-80-7364-049-1; HRUBOŇ, A.: Výpovedná hodnota a limity prameňov retribučnej justície na Slovensku. (Netradičné úvahy nad interpretačnými problémami na pozadí jednej kauzy príslušníkov Hlinkovej gardy). In: SYRŇÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 68 – 79; KLUBERT, T.: Politické pozadie a bezpečnostne aspekty procesu s Dr. Jozefom Tisom a spol. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 1, s. 29 – 45; KLUBERT, T.: Vznik a špecifiká ľudového (retribučného) súdництва na Slovensku. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHY, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuće*. Praha : Ministerstvo obrany ČR – VHU, 2010, s. 233 – 237; KRIŠTOFÍK, J.: Súdne procesy s veliteľom POHG v Novom Meste nad Váhom Jozefom Gašparíkom a staroturianskym vládnym komisárom Júliusom Tomkom. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, s. 265 – 299; KUKLÍK J. – KOZÁK, J.: Politická očista, trestněprávní a ekonomický postih nacistických zločinců a stoupců nacismu v Evropě po druhé světové valce. Srovnání právních postupů vybraných evropských států. In: *Pravněhistorické studie*, 2012, sv. 42; LETKOVÁ, A.: Ústavnoprávne aspekty dualizmu v retribučnom zákonodarstve na území Československej republiky. In: LYSY, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Premeny ústavného práva Kontinuita a diskontinuita*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 119 – 137; LOJEK, B.: *Kým nie je neskoro*. Bratislava : Rak, 2011. 326 s. ISBN 978-8085-5015-13; MALATINSKÝ, M.: Proces s podplukovníkom Janom Šmigovským pred Národným súdom. In: *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 1, s. 19 – 37; MACHÁČEK, M.: Přátelé z bratislavských vináren? Komunisté, proces s Jozefem Tisem a kauza Alexandra Macha In: SYRŇÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 51 – 60; MALATINSKÝ, M.: Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu, Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava : UCM, 2015, s. 10 – 40; MALATINSKÝ, M.: Retribučné dekréty a retribučné nariadenie: legislatívna stránka retribučného dualizmu v povojnovej ČSR. In: ILLYOVA, Zuzana – ŠTEFANICA, Jan (eds.): *II. česko-slovenské stretnutie doktorandov a postdoktorandov v obore právnych dejín a rímskeho práva*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 46 – 58; MASKAL, R.: Retribučné nariadenia v Československu a ťažkosti spojené s ich aplikáciou. In: *Dejiny*, roč. 2, 2007, č. 2, s. 85 – 92; MASKAL, R.: Retribúcia ako jeden z faktorov mocenského boja medzi komunistami a demokratmi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKA, Mária (eds.): *Maďarska menšina na Slovensku v procese transformácie po roku 1989*. Prešov : Universum, 2007, s. 111 – 120; MEDVECKÝ, M.: Prvý povojnový skonštruovaný proces na Slovensku – Štefan Chalmovský a spol. In: *Securitas imperii*. s. 10 – 25; PAŠEK, J.: *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku 1945 – 1948 – 1989*. Bratislava : Prodama, 2013. 320 s. ISBN 978-80-89396-27-6; PETRANSKÝ, I.: Ľudove súdnictvo na Slovensku v roku 1948. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHY, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuće*, s. 238 – 252; PETRANSKÝ, I.: Retribučné súdnictvo na Slovensku po februári 1948. In: *Historický zborník*, 2005, č. 1, s. 94 – 108; PODOLEC, Ondrej: K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In: STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPAN, Jiří a kol.: *České, slovenské a československé dějiny 20. století V. Ústí nad Orlicí : Oftis*, 2011, s. 105 – 115; RAŠLA, A.: *Ľudove sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*. Bratislava : SAV, 1969. 166 s.; RAŠLA, A.: *Oneskorená výpoveď*. Bratislava : Klub bratislavských antifašistov, 2001. 50 s; RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*. Banská Bystrica : Vidas, 1998. 253 s. ISBN 80-85306-16-6; RAŠLA, A.: *Zastupoval som Československý štát: Vyznanie*. Prešov : Privatpress, 2000; RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s Dr. J. Tisom*. Bratislava : Tatrapress, 1990. 253 s. ISBN 80-85260-03-4; RÝCHLIK, J.: Proces s Jozefom Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 574 – 601; SOKOLOVIČ, P.: Úloha slovenskej tlače v politickom boji na pozadí procesu s Jozefom Tisom. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2011, č. 3, s. 4 – 21; SYRŇÝ, M.: Politické aspekty súdneho procesu s Dr. Jozefom Tisom. In: *Acta historica Neosoliensia*, roč. 7, 2004, s. 141 – 148; SYRŇÝ, M.: Retribúcia ako mocensko-politicky činiteľ v povojnovom Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia*, roč. 6, 2003, s. 137 – 147; ŠTEFANICA, J.: Nariadenie č. 33/1945 Sb. n. SNR

- o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва. In: LYSÝ, Miroslav – POVAŽAN, Michal (eds.): *Pravo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, Csc.* Bratislava : Atticum, 2014, s. 270 – 293; VNUK, F.: *Retribučné súdnictvo a proces s Jozefom Tisom.* In: BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*, s. 287 – 307. VRÁBEL, J.: *Proces Jánoša Esterházyho pred Národným súdom a pokusy o jeho rehabilitáciu.* In: SYRNÝ, M. a kol.: *Slovensko a Európa v roku 1947.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2018, s. 61 – 67.
- (2) RAŠLA, A.: *Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 166.
 - (3) FROMMER, B.: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, s. 85 – 107.
 - (4) Pojem retribúcia pochádza z latinského slova retributio, čo v preklade znamená náprava, odplata či odmena.
 - (5) CONWAY, M.: *Justice in post-war Belgium. Popular Passions and political realities*, s. 8.
 - (6) Bližšie pozri: JUDT, T.: *The past is another country: myth and memory in postwar Europe*, s. 293 – 323.
 - (7) JUDT, T.: *A history of Europe since 1945*, s. 41 – 42.
 - (8) FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 52 – 53.
 - (9) Počas prvých mesiacov po oslobodení českých krajín bolo neorganizovaným a živelným odsunom nemeckého obyvateľstva vyhnaných 660 000 osôb. V priebehu organizovaného odsunu bolo deportovaných z krajiny približne 2,26 milióna Nemcov. Táto masová repatriácia nemeckého obyvateľstva spojená s fenoménom divokej retribúcie si vyžiadala 19 – 30 000 ľudských životov. Bližšie pozri: FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 53 – 71.
 - (10) Podľa § 3 nariadenia č. 4/1944 Zb. n. SNR „akákoľvek činnosť v rámci rozpustených združení (§ 1) a organizované uskutočňovanie ich programu trestá sa žalárom do 5 rokov a peňažitým trestom do 500.000 korún slovenských“. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch I*, s. 253.
 - (11) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 147.
 - (12) RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s dr. J. Tisom, spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho*, s. 29.
 - (13) Arizátori pozor! In: *Pravda (povstalecká)*. 17. 9. 1944.
 - (14) PETRÁNSKÝ, I.: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*, s. 35 – 41.
 - (15) JUDT, T.: *A history of Europe since 1945...*, s. 19.
 - (16) Československá vláda pritom vychádzala z článku IX. Košického vládneho programu: „Vláda bude pokladať za svoju najzodpovednejšiu úlohu a za svoju mravnú povinnosť pred českým a slovenským národom stíhať, vydať súdu a trestu všetkých vojnových previnilcov, všetkých zradcov, všetkých vedomých a aktívnych pomocníkov nemeckých alebo maďarských utláčateľov. Túto úlohu bude vláda plniť bez odkladu, bez váhania a bez zhovievavosti voči komukoľvek.“ KOVÁČ, A.: *Košický vládny program*, s. 127.
 - (17) Bol to presne ten istý zákon, ktorý dostal Vojtecha Tuku v roku 1929 do väzenia.
 - (18) RAŠLA, A.: *Ľudové sudy v Československu ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 59.
 - (19) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 83.
 - (20) RAŠLA, A. – ŽABKAY, E.: *Proces s dr. J. Tisom...*, s. 29.
 - (21) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 83 – 87. Znenie retribučnej normy sa neskôr novelizovalo nariadením č. 83/1945 Zb. n. SNR, ktoré stanovovalo nové povinnosti osôb pôsobiacich v ľudovom súdnictve. Novela však bola nedostatočná, a tak sa prijíma nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR, v ktorom sa upravovala výška peňažného trestu za neúčast na súde a možnosť zmiernenia rozsudku mimoriadnym opravným prostriedkom. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 17.
 - (22) MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948.* In: *Securitas imperii*, s. 143 – 148.
 - (23) RAŠLA, A.: *Ľudové sudy v Československu...*, s. 119 – 127.
 - (24) SYRNÝ, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku.* In: *Acta historica neosoliensia*, č. 6, 2003, s. 137.

- (25) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 127.
- (26) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 128.
- (27) Slovenská národná knižnica, archív literatúry a umenia., sign. 129 B20., *List Antona Rašlu adresovaný Ferdinandovy Čatlošovi zo dňa 24. 6. 1966*
- (28) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 144.
- (29) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 144.
- (30) MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948...*, s. 145.
- (31) ŠA BB fond Okresné ľudové súdy (ďalej OĽS BB), Prezidiálne písomnosti, sign. č. 3, č. k. 1. *Správa OĽS BB na ONV BB.*
- (32) ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Prípisy na OĽS BB 14. 12. 1945*
- (33) BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*, s. 75
- (34) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 53.
- (35) „Všetok majetok osôb štátne nespoľahlivých, nachádzajúcich sa na území Slovenska, sa štátom zaisťuje a dáva pod národnú správu.“ V podstate šlo o rozšírenie nariadenia č. 11/1944 Zb. n. SNR. GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25.
- (36) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25 – 33.
- (37) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 26.
- (38) KMEŤ, S.: *Z histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu*, s. 75.
- (39) Predsedami senátov OĽS Banská Bystrica boli Dr. Alexander Kasatkin, Dr. Štefan Radzo, Dr. Slávik a Dr. František Satzka. Úrad obžalobcu pri OĽS BB zastávali Dr. Ivan Roháč a Dr. Jaromír Bázlik. Predsedom MĽS Banská Bystrica bol Dr. Štefan Friedl a obžalobcom pri MĽS BB bol podobne ako pri OĽS Dr. Jaromír Bázlik. Kvôli vysokej fluktuácii prísediacich a ich náhradníkov pri OĽS BB a MĽS BB ich mená neuvádzame. ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Menovanie prísediacich a náhradníkov OĽS BB.* ŠA BB, fond Miestny ľudový súd v Banskej Bystrici (ďalej MĽS BB), trestné písomnosti, register Mtlúd 1945-1947 spisy 1-45, i.č.1-2, č. k. 1
- (40) ŠA BB, fond Miestny národný výbor Banská Bystrica (1945 – 1949) (ďalej MNV BB) administratívne oddelenie 1945, č. XIV 1260-2135/1945, č. k. 26. *Vyhláška hlavného veliteľstva NB*
- (41) O tom našom kolaborantstve. In: *Národné Noviny*. 8. 1. 1946, r. 77, č. 6.
- (42) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 143.
- (43) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 52/45*
- (44) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 74/45*
- (45) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 60/45*
- (46) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 50/45*
- (47) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 111/45*
- (48) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 34.
- (49) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 111/45*
- (50) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 112/45*
- (51) Tak napríklad Ján Žabka bol OĽS BB odsúdený na 6 mesiacov nútených prác za vyznačovanie postupu nemeckej armády vo výklade. ŠA BB, OĽS BB, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 2. 7. 1945 do 31. 7. 1946.*
- (52) *7. 1946.*
- (53) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 2. *Tím 75/45*
- (54) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 3. *Tím 103/45*
- (55) RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu...*, s. 102.
- (56) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 1/45*
- (57) ŠA BB, OĽS BB, sign. č. 3, č. k. 1, 29.075/1946
- (58) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 17/45*
- (59) ŠA BB, MĽS BB, č. k. 1. *Tím 54/45*
- (60) ŠA BB MNV BB administratívne oddelenie, inv. č. 63, č. k. 27, č. 3840/1-II/1-45
- (61) O tej očiste... In: *Vatra*. 7. 10. 1945, č. 139.
- (62) Ruky preč od kolaborantov. In: *Vatra*. 9. 10. 1945, č. 141.

- (63) Tak napríklad: „Kolaborant. Fašistický obchod to je on“, „Pozor fašista, sviňa, ešte dnes verí fašizmu. Furdík sviňa!“, „Poznáte Maďara Lošonciho, ktorý aj teraz moŕdokuje maďarsky?“, „Tu býva gardista“, „Gardistom už odzvonili“. ŠA BB MNV BB, Policajné oddelenie, ranné hlásenia, č. k. 120
- (64) Zaisťovaný bol jeden nápis na dome: „Nech žije Tiso“, ktorý musel byť okamžite odstránený (čo v prípade protikolaborantských nápisov nebolo nutné). Početné boli aj letáky ospevujúce Tisovu osobu a vystríhajúce pred jeho popravou: „Pozor. V tomto roku do útoku“, „Počúvajte. Hlas Slovenskej republiky na krátkej vlne 44 a pol denne o 22. hod!“, „Proti Židom a za Tisu“, „A Beneša ohavu prask valaškou cez hlavu“. ŠA BB MNV BB, Policajné oddelenie, ranné hlásenia, č. k. 120
- (65) Národný súd. In: *Pravda*. 21. 9. 1945, č. 173.
- (66) ŠA BB, MLS BB, č.k.2. *Tl'm 73/45*
- (67) ŠA BB, MLS BB, č.k.2. *Tl'm 73/45*
- (68) ŠA BB, MLS BB, č.k.1. *Tl'm 40/45*
- (69) ŠA BB, MLS BB, č.k.1. *Tl'm 40/45*
- (70) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 2/45*
- (71) ŠA BB, MLS BB, č. k. 2. *Tl'm 83/45*
- (72) Ruky preč od kolaborantov. In: *Vatra*. 9. 10. 1945, č. 141.
- (73) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 40/45*
- (74) VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 25.
- (75) VARINSKÝ, V.: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 25 – 26.
- (76) ŠA BB, MLS BB, č. k. 2. *Tl'm 50/45*
- (77) ŠA BB, MLS BB, č. k. 1. *Tl'm 36/45*
- (78) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 89.
- (79) ŠA BB MNV BB administratívne oddelenie, inv. č. 63, č. k. 27, OV NB 2 odd. BB č. 1425/45
- (80) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (81) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (82) Tak napríklad Löwy si vymenili za Lehotský alebo Scheer za Horecký. ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26., Povereníctvo SNR pre veci vnútorné č. 692/IV/1945
- (83) Neosožné provizória ľudového súdu. In: *Národné noviny*. 12. 1. 1946, č. 10.
- (84) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26 Č.XIV 1260-2135/1945
- (85) ŠA BB, OLS BB, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 1. 8 do 31. 8. 1946*.
- (86) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26, Zápisnica zo schôdze hosp. sekcie MNV BB zo dňa 1. 8. 1945.
- (87) FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 85 – 87.
- (88) ŠA BB MNV BB, adm. odd., č. k. 26, ONV BB: Alžbeta Kleinová, r. Löwy: žiadosť o menovanie za národného správcu do podniku Pavol Štibrány, obchod z bielizňou a módnym tovarom v Banskej Bystrici.
- (89) Retribučná norma nepoznala lehotu, dokedy sa má rozsudok vykonať. To sa prejavilo aj na nízkom, polovičnom vykonávaní rozsudkov. Naproti tomu česká norma určovala, aby bol absolútny trest vykonaný do 24 hodín, čo sa prejavilo na skoro 100 % vykonaní rozsudkov. MALATINSKÝ, M.: *Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948...*, s. 147.
- (90) Naproti tomu v Českých krajinách bolo podaných 132 549 trestných oznámení, z toho bola obžaloba podaná v 38 316 prípadoch. Spolu bolo odsúdených 21 342 osôb, z toho v 713 prípadoch padol absolútny trest (95 % aj vykonaných) a v 741 prípadoch padol doživotný trest. FROMMER, B.: *Národní očista...*, s. 139.
- (91) SÝRNY, M.: *Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku...*, s. 141.
- (92) Bližšie pozri tabuľku č. 1 GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 19 – 20.
- (93) RÝCHLIK, J.: Proces s Jozefom Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 576
- (94) GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M. – ŠUTAJ, Š.: *Nemci a Maďari...*, s. 25 – 33.
- (95) Bližšie pozri tabuľku č. 2 ŠA BB, OLS BB, sign. č.3, č. k. 1. *Výkaz o činnosti od 2. 7. 1945 do 31. 12. 1947*
- ŠA BB MNV BB, 75 IV 37-293/1946, č. k. 44

Literatúra

- BOTÍK, Ján. 2007. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007. 231 s. ISBN 978-80-7114-650-6
- CONWAY, Martin. 1997. Justice in post-war Belgium. Popular Passions and political realities. In: *Cahiers d'histoire du temps présent*. č. 2., 1997, s. 7 – 34.
- FROMMER, Benjamin. 2010. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha : Academia, 2010. 506 s. ISBN 978-80-200-1838-0
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan – ŠUTAJ, Štefan. 2005. *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I*. Prešov : Universum, 2005. 259 s. ISBN 80-89046-33-9
- JUDT, Tony. 2005. *A history of Europe since 1945*. New York : The Penguin press, 2005. 878 s. ISBN 1-59420-065-3
- JUDT, Tony. 2000. The past is another country: myth and memory in postwar Europe. In: DEÁK, I. – GROSS, J. T. – JUDT, T.: *The politics of retribution in Europe, World War II. and its Aftermath*. 2000. s. 293 – 323. ISBN 9780691009544
- KMEŤ, Stanislav. 1989. *Z histórie a súčasnosti Banskobystrického okresu*. Banská Bystrica : OSVETA, 1989. 515 s. ISBN 80-217-0051-3
- KOVÁČ, Andrej. 1977. *Košický vládný program*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 139 s.
- MALATINSKÝ, Michal. 2015. Retribučné nariadenie SNR ako právny podklad retribúcie na Slovensku. In: SOKOLOVIČ, Peter a kol.: *Roky prelomu, Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava : UCM, 2015, s. 10 – 40.
- PETRANSKÝ, A. Ivan. 2001. *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946*. Nitra : Garmond, 2001. 318 s. ISBN 80-967282-8-8
- RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest. 1990. *Proces s dr. J. Tisom, spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho*. Bratislava : Tatrapress, 1990. 253 s. ISBN 80-85260-03-4
- RAŠLA, Anton. 1969. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: SAV, 1969, 166 s.
- RYCHLÍK, Jan. 1998. Proces s Jozefem Tisem v roce 1947. In: *Český časopis historický*, 1998, č. 3, s. 574 – 601.
- SYRNÝ, Marek. 2003. Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v povojnovom Slovensku. In: *Acta historica Neosoliensia*, 2003, roč. 6, s. 137 – 147.
- VARINSKÝ, Vladimír. 2004. *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica : UMB, 2004. 125 s.

Summary

The main objective of the present study is to approach the course of retribution in the town of Banská Bystrica in the period 1945 – 1947, focusing on its social aspects. In other words, we were a common man, a general member of the political organizations of the First Slovak Republic, for whom the end of the war was marked by possible imprisonment, trial and social contempt, which could have been amplified by the Communists' coming to power in 1948. By analyzing the investigation and judicial files of the local of the People's Court in Banská Bystrica, we tried to create the most objective picture of the course of retribution in the city, summarizing our results and using the analytical and comparative method to evaluate the results of our research.

O autorovi

Matej Mesko sa vo svojom výskume zameriava predovšetkým na regionálne dejiny Banskej Bystrice, Horehronia a výskum stredovekej a ranonovovekej historickej toponymie.
 Matej Mesko, Tr. SNP č. 71, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

otus in verbo

vedecký časopis mladej generácie

Vydáva	Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Tajovského 40 974 01 Banská Bystrica Slovenská republika
E-adresa redakcie	motusinverbo@umb.sk
Webová stránka	www.motus.umb.sk
Periodicita	dvakrát ročne
Rozsah	57 strán
Formát	A4, online
Ročník	siedmy
Číslo	druhé
Rok vydania	2018
ISSN	1339-0392